

**İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKİLÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKİLÂP TARİHİ ANABİLİM DALI**

**MILLİ MÜCADELE VE CUMHURİYET
DÖNEMİNDE ÖĞRETMEN ÖRGÜTLERİNİN
EGİTİM SORUNUNA BAKISI (1920–1935)**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
Taylan FILİZ
431**

Tez Danismanı: Yard. Doç. Dr. Aynur SOYDAN

İstanbul 2005

ÖZET

Bu çalışmada 1920–1935 yılları arasında, Türkiye’de kurulan öğretmen örgütlerinin eğitim sorununa bakışı incelenmiştir. Öğretmen örgütçülüğünün çok eskiye gitmediği Türkiye’de, ilk öğretmen örgütlenmesi II. Meşrutiyet’le başlamıştır. II. Meşrutiyet döneminde kurulan örgütler, eğitim sorunlarıyla ciddi olarak ilgilenemeseler de, Milli Mücadele ve Cumhuriyet Dönemlerinde kurulan örgütlere temel teşkil etmişlerdir. Bu üç dönemde kurulan örgütler birbirlerinin devami niteliğini taşımışlardır.

Milli Mücadele döneminde, bir yandan ulusal bağımsızlığı sağlama mücadelesi, diğer yandan cehaletle yapılan savaş öğretmenlere fazlasıyla görevler yüklemiştir. Mustafa Kemal bu ortamda ülkenin eğitim sorunlarıyla ilgili direktifler vermiş, sorunların tartışılması için Maarif Kongresi’nin toplanmasını sağlamıştır. Öğretmenlerin eğitimin temel taşı olduğunu düşünen Mustafa Kemal, onların örgütlenmelerine de destek vererek “Türkiye Muallimleri ve Muallimleri Dernekleri Birliği”nin kurulmasına ön ayak olmuştur.

Mustafa Kemal’in ve hükümetin öğretmenlere ve eğitime verdikleri bu destek, Cumhuriyet Dönemi’nde de devam etmiştir. Eğitim alanında yapılması planlanan inkılaplardan önce öğretmenlerin fikri alınmış, inkılapların uygulama aşamasında da öğretmenlere büyük görevler verilmiştir. Eğitimde ikiligin sona erdirilip okuma-yazma seferberliğinin başlamasında, Harf İnkılabının yerleşmesinde ve Millet Mekteplerinin başarıyla çalışmasında sorumluluktan kaçınmamışlardır.

1923–1930 yılları arası öğretmen örgütlerinin en güçlü oldukları dönem olmuştur. Ancak, 1930 yılından itibaren öğretmen örgütçülüğünde bir gerileme başlamış ve bu gerileme 1935 yılında öğretmen örgütlerinin ülkedeki diğer derneklerle beraber Bakanlar Kurulu Kararı’yla kapatılmasına kadar devam etmiştir.

ABSTRACT

In this work; the way the association of teachers examine the concern of education in Turkey between the years of 1920-1935 is analysed. In Turkey in which the association of teachers doesn't have a long past, first teacher's organization started with the II. Constitution. Although the associations that were established in II. Constitutional Period didn't seriously focus on the concern of education; they became the background of the associations which were established in the years of The War of Independence and the years of Republic These Associations which were established in those three periods became the continuation.

Especially in the years of the Independence War, teachers were undertaken with enormous duties, both with the war and struggling with the ignorance. In this atmosphere, Mustafa Kemal issued directives and ensured the assembly of Education Congress in order to discuss the problems. As he thought the teachers to be founder of education, he supported them to associate and he encouraged the organization of "Türkiye Muallimleri ve Muallimleri Dernekleri Birliği".

This support which was given not only by Mustafa Kemal but also by the government continued in the early years of Republic too. Before the reforms that were planned in the field of education the ideas of teachers were borrowed and also some great responsibilities were given to the teachers in the stages of revolutionary applications. They didn't give up their responsibilities in order to end the differences in education, to start the campaign of reading and writing, starting the reform of Turkish Alphabet and successful achievements of "Millet Mektepleri".

The years between 1923 and 1930 were the strongest period of the association of teachers, however, after 1930's a regression continued until closure of the association with the many others which was the decision of The Cabinet in 1935.

ÖNSÖZ

Modern anlamıyla öğretmenlik mesleği, Osmanlı Devleti'nde XIX. yüzyıldan itibaren ilerleme kaydetmeye başlamıştır. Cumhuriyet'in ilanına kadar hukuki statüsü belli olmayan öğretmenlik, Cumhuriyet'in ilanından sonra yapılan düzenlemelerle bir ihtisaslaşma mesleği olarak kabul edilmiştir. Cumhuriyet'in ilanından itibaren eğitim alanında önemli adımlar atılmış, değişik uygulamalarda bulunularak olumlu sonuçlar alınmaya çalışılmıştır. Ancak bu inkılâp sürecinde pek çok sorunla da karşılaşmıştır. Bu dönemde en büyük sorumluluğu alan öğretmenler, hem toplumsal aydınlanmayı hem de inkılâpların yerleşmesini sağlamak için çalışmışlardır.

Öğretmenler, toplumun eğitilmesinde önemli görevler üstlenmelerine rağmen, öğretmenlerin eğitim sorunlarına bakışları ve kurdukları mesleki yapılanmaların bu sorunlarla ilgili düşünceleri yeterince araştırılmamıştır. Bu noktadan hareketle mümkün olduğunca birinci el kaynaklara başvurarak “*Milli Mücadele ve Cumhuriyet Döneminde Öğretmen Örgütlerinin Eğitim Sorununa Bakışı (1920–1935)*” konusunu tez olarak hazırlamaya karar verdik. İki bölüme ayırdığımız çalışmada amacımız, öğretmen örgütlerinin eğitim sorunlarıyla ilgili duyarlılıklarını ve yaptıkları çalışmaları ortaya çıkarmaktır.

Mesrutiyet, Milli Mücadele ve Cumhuriyet dönemi eğitim sorunlarının ve öğretmen örgütçülüğünün birbirinden kopuk olarak ele alınamayacağı dikkate alınarak birinci bölümün, Mesrutiyet dönemi ile baslatılması uygun bulunmuştur. Bu bölümde, ağırlıklı olarak Türkiye'deki öğretmen örgütlerinin temelleri ve örgütlerin eğitim sorununa yönelik bakış açılarının yanında birbirleriyle olan bağlantıları ortaya konmaya çalışıldı.

İkinci bölümde ise, Milli Mücadele döneminde kurulan öğretmen örgütlerinin 1925'te birleşmesiyle oluşan, 1925–1935 yılları arasında tek öğretmen örgütü olan Türkiye Muallimleri Birliği'nin, eğitime ilişkin değerlendirmeleri incelendi.

Tez konusunun araştırılması sırasında konuyla ilgili yazılmış olan en önemli kaynağın, Yahya Akyüz'ün “*Türkiye'de Öğretmenlerin Toplumsal Değişimdeki Etkileri (1848 – 1940)*”, adlı çalışması olduğu görüldü. Özellikle Mesrutiyet ve Milli Mücadele dönemine ait bazı öğretmen örgütleriyle ilgili olarak kaynak sıkıntısı çekildiğinden, bu esere sıklıkla başvurmak zorunda kaldık. Ayrıca öğretmen örgütlerinin yayın organları olan, *Yeni Nesil*, *Muallimler Mecmuası*, *Muallimler Birliği* gibi yayımların yanı sıra Hâkimiyet-i Milliye ve Cumhuriyet gibi süreli yayımlara da başvuruldu. 1935- 1946 arasında ise herhangi bir öğretmen örgütüne rastlanmadığından, bu dönemle ilgili olarak *İlköğretim*, *Okul ve Öğretmen* ve *Öğretmen Sesi* gibi öğretmenlerin mesleki yayımlarının yanı sıra *Tan* ve *Tanın* gibi ulusal gazeteler de taranmıştır. Kaynak taramasında, farklı süreli yayımların farklı tarih kesitleriyle incelenmesi, yayımların bulunduğu bilgi ve belge merkezlerindeki “restorasyon” ve aksaklıklardan kaynaklanmıştır. Ayrıca çalışma sırasında Meclis Zabıtları ve Gizli Celse Tutanakları da büyük ölçüde taranmıştır.

Tez çalışmamı başlarken konu seçimimde, ayrıca çalışmam sırasında yaptığı yerinde yönlendirme ve eleştirilerle bana yardımcı olan, tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Aynur Soydan'a, dil ve biçim yönünden eleştirilerde ve düzeltmelerde bulunan Dr. Serkan Tuna'ya, Osmanlıca metinlerin tercümesinde yardımlarını esirgemeyen Levent Düzen'e, eğitimime verdikleri maddi ve manevi destekten dolayı aileme, beni sürekli teşvik ederek destekleyen arkadaşlarıma ve Ahmet Sani Gezici Lisesi okul idaresine, ISAM Kütüphanesine ve çalışanlarına tesekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	III
ABSTRACT.....	IV
ÖNSÖZ.....	V
İÇİNDEKİLER.....	VI
TABLolar LISTESİ.....	VIII
KISALTMALAR LISTESİ.....	IX
GİRİŞ.....	1

BÖLÜM 1

CUMHURİYETE GİDEN YOLDA EĞİTİM SORUNLARI VE ÖĞRETMEN ÖRGÜTLENMESİ (1908–1923)

1.1. I. ve II. Mesrutiyet Döneminde Eğitim Alanında Yapılan Temel Düzenlemeler.....	6
1.1.1. Öğretmenlerin Örgütlenmeleri.....	10
1.1.1.1. Encümen-i Muallimin.....	10
1.1.1.2. Muhafaza-i Hukuku Muallimin.....	12
1.1.1.3. Cemiyet-i Muallimin.....	12
1.1.1.4. Nesr-i Maarif ve Teavün-i Muallimin Cemiyeti(1909).....	13
1.1.1.5. Mahfel-i Muallimin (1911).....	13
1.2. I. ve II. Mesrutiyet Dönemlerinde Öğretmen Sorunları	13
1.3. Milli Mücadele Döneminde Eğitim Alanındaki Gelişmeler-Sorunlar- Öğretmen Örgütlenmesi.....	15
1.3.1. Eğitim Alanındaki Gelişmeler.....	15
1.3.2. Maarif Kongresi ve Öğretmenlerin Destegi.....	19
1.3.3. I. Heyet-i İlmiye Toplantısı.....	22
1.3.4. Milli Mücadele Dönemi Öğretmen Örgütlenmeleri	25
1.3.4.1. İstanbul Muallimler Birliği (1918).....	25
1.3.4.2. Mekatib-i İbtidaiye Muallimler Cemiyeti.....	27
1.3.4.3. Türkiye Muallimleri ve Muallimleri Dernekleri Birliği.....	28
1.3.5. Milli Mücadele Döneminde Öğretmen Sorunları.....	35

BÖLÜM 2
CUMHURİYET DÖNEMİNDE EĞİTİME İLİSKİN GELİŞMELER VE ÖĞRETMEN
ÖRGÜTLENMESİ (1923 – 1935)

2.1. Dönemin Genel Değerlendirmesi.....	38
2.2.Cumhuriyet Dönemin Öğretmen Örgütlenmesi.....	41
2.2.1.Türkiye Muallimler Birliği.....	41
2.2.2. İstanbul İli Öğretmen ve İsyarlarına Yardım Cemiyeti (1936).....	57
2.3.Eğitimin Yeniden Yapılandırılmasıyla İlgili İnkılâplar Süreci ve Türkiye Muallimler Birliği'nin Değerlendirmeleri.....	58
2.3.1.Tevhid-i Tedrisat Kanunu.....	58
2.3.2.Yabancı Uzmanlar ve Türk Eğitim Sistemi İle İlgili Görüşleri.....	63
2.3.2. Harf İnkilabı.....	65
2.3.3.1. Cumhuriyetin İlk Yıllarında Harf İnkilâbi Tartışmaları.....	65
2.3.3.2. Harf İnkilâbı.....	67
2.3.3.Millet Mektepleri.....	72
2.3.4.İlk ve Orta Öğretim	75
2.3.6. Köy Okulları (Köy Enstitüleri).....	78
2.3.7.Halkevleri.....	83
2.3.8. Cumhuriyet Dönemi Öğretmen Sorunları.....	85
SONUÇ.....	93
KAYNAKÇA.....	95
EKLER.....	100

TABLÖLAR

Tablo 1: 1923 yili okul, ögretmen ve ögrenci dagilimleri.....	38
Tablo 2: 1900–1935 yillari arasinda bütçeden Egitime ayrilan Pay.....	40
Tablo 3: Yillara göre okur-yazar oranindaki artis.....	74
Tablo 4: Sehir ve Köylere göre Ögretmen Sayilari.....	87

KISALTMALAR LISTESİ

a.g.e.	: Adi geçen eser
a.g.m. .	: Adi geçen makale
a.g.y. .	: Adi geçen yayın
bkz. .	: Bakınız
C. .	: Cilt
s. .	: Sayfa
S. .	: Sayı
t.y. .	: Tarih yok
TBMMZC.	: TBMM Zabıt Ceridesi

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAYI

ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ Bilim Dalında **431** numaralı **Taylan FILİZ**'in hazırladığı "**Milli Mücadele ve Cumhuriyet Döneminde Öğretmen Örgütlerinin Eğitim Sorununa Bakışı (1920-1935)**" konulu **YÜKSEK LİSANS** ile ilgili **Tez Savunma Sınavı**, İ.Ü. Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nin 10./28.Maddesi uyarınca günü saat’de yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayı tezinin’ne* **OYBİRLİĞİ/ OYÇOKLUĞU** ile karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI (*)	İMZA

34452 Beyazıt- İSTANBUL Tel:0212 440 00 00 Fax:0212 513 54 57

GIRIS

Egitim kurumları da diğer kurumlar gibi toplumun ihtiyaçlarına cevap verdikleri sürece yasarlar. Bu islevlerini yerine getiremedikleri zaman ya değişikliklere ugrarlar ya da yerlerini yeni kurumlara bırakırlar. Cumhuriyet dönemine geçişle beraber eğitim alanında yapılan köklü değişiklikler de bu sebebe bağlanabilir. Bu değişim sürecinin sebeplerini görmek için, Osmanlı eğitim kurumlarına ve bunların işleyişlerine kısaca değinmek gerekmektedir.

Osmanlı Devleti'nin kurulduğu sırada Anadolu'da faal olan eğitim kurumları ile bunların kadrolarının ne gibi koşullar içinde bulunduğu pek aydınlık değildir. Ancak, Osmanlı Beyliği, daha önce Selçuklu egemenliğinin uzun süre sınırlarında tutamadığı, Türk ve Müslüman olmayan nüfusun yoğun biçimde yaşadığı Kuzey Batı Anadolu'da bağımsızlık elde ettiği göz önüne alınırsa bu bölgenin Selçuklu eğitim geleneklerinin dışında olduğu söylenebilir. Buna rağmen 1332'de, Orhan Beyin Iznik'te açtığı ilk Osmanlı Medresesi tipik bir Selçuklu Medresesiydi.¹

Iznik'te açılan bu ilk medresenin ardından Bursa ve Edirne'de de değişik tarihlerde medreseler açılmıştır. Bu medreselerde, Fatih'in düzenlemesine kadar okutulan derslerin neler olduğu ve sıraları kesin olarak bilinmiyorsa da, bunların Selçuklularinkilerle aynı veya benzer oldukları tahmin edilmekteydi. Medreselerde, dini bilimlerin yanında, matematik gibi bazı pozitif bilimler de okutulmaktaydı.²

İkinci Mehmet İstanbul'u aldıktan sonra genişleyen Osmanlı Devleti sınırları içinde, halkın haklarını korumak ile yükümlü hukukçular ile orduya gerekli olan doktor ve mühendislerin yetistirmesi için medreselerin yenilenmesi gereği ortaya çıkmıştır. Özellikle Maveraünnehir bilginlerinden olan Ali Kuşçu ile Molla Hüsrev'in katılımlarıyla Fatih medreseleri teşkilatı oluşturulmuş ve bütün "muhtelif

¹ Necdet Sakaoglu, **Osmanlı Eğitim Tarihi**, İstanbul, İletişim Yayınları, Eylül 1991, s. 23-24. Iznik'te açılan bu medresenin tarihi ile ilgili kaynakları arasında farklılık göze çarpıyor. Sakaoglu 1332 derken, Yahya Akyüz (**Türk Eğitim Tarihi**, s. 55) ve İ.H. Uzunçarşılı (**Osmanlı Devleti'nin İlimiye Teşkilatı**, Ankara: TTK Basımevi, 1984, s. 1.) bu tarihin 1330, Hasan Ali Koçer (**Türkiye'de Modern Eğitimin Doğusu ve Gelişimi**, s. 10) ise 1331 olduğunu kaynaklarında yazıyorlar.

² Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi**, Genişletilmiş 8.b., İstanbul, Alfa Yayınları, 2001, s. 55.

ilim ve fen sınıflarını” tedris eden medreselerin üyeleri “ulema” sınıfını meydana getirmiştir.³ Fatih’in düzenlemeleri daha sonraki dönemler için örnek olmuş ve klasik Osmanlı medrese sistemi ortaya çıkmıştır. Kanuni döneminde açılan Süleymaniye Medreseleri de Fatih medreselerini takip eder niteliktedir.

Medreseler üzerinde en büyük etkiye ilmiye sınıfı sahipti. Bu sınıf aynı zamanda Osmanlı siyasal otoritesi üzerinde önemli bir baskı ögesi idi. İlmîye sınıfı, medreseleri her türlü müdahalenin, tartışmanın ve değişikliğin dışında tutmakta yarar görüyordu. Bunun yanında, hemen her medresenin bir vakfa dayalı olması da değişiklikleri, yenilikleri engelleyen bir başka etken idi. Böylece, öğrenci mevcutları, öğretim ve hizmet kadroları, eğitim koşulları değişmeyen medreseler; giderek daha elverişsiz koşullarda ve daha yetersiz kadrolarla varlıklarını ayakta tutmaya çalıştılar.

XVII. yüzyıldan itibaren medreselerde ilmi hürriyet kalkmış, iltimas ve siyaset karışmaya başlamıştır. Kayırma ve rüşvetlerle ilmi derece alan bu cahil, sözde müderrisler, daha fazla himaye ile tasraya kadi olarak atanmışlardır. Üstelik bu müderrisler, atandıkları yerlere gitmeyip yerlerine birer vekil tayin etmişlerdir.

II. Mahmut devrine gelinceye kadar, yaşanan bu bozulmalara rağmen, medresenin içine bir düzen vermeden binasının yaptırılması alışkanlığı devam etmiştir.⁴

Osmanlı ordularının XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Avrupa karşısında birbiri ardına mağlubiyetlere uğramaya başlamasıyla bu konu üzerinde düşünmeye başlayan ve ilk zamanlar çöküşün sebeplerini kişisel hatalara bağlayan devlet adamları batıdaki gelişmelere ayak uydurulmadığı sürece ayakta durmanın mümkün olmadığını zaman içinde görmüşlerdir.

Eğitimin düzenlenmesi dini kurumlarca yürütülen Osmanlı Devleti’nde eğitim alanındaki ilk islahatlar XVIII. yüzyılın sonlarında askeri alanda yapılmıştır.⁵ Bu dönemde İstanbul’da açılan Mühendishane-i Bahri Hümayun, batılı anlamda ilk eğitim kurumu olarak bilinmektedir. Yeni açılacak okullarda öğrencilere pozitif bilimleri öğretmek ve onlara yüksek bir meslek tahsili verebilmek için evvela

³ Nafi Atuf, **Türkiye Maarif Tarihi Hakkında bir Deneme**, Ankara, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, 1930, s. 15.

⁴ Hasan Ali Koçer, **Türkiye’de Modern Eğitimin Doğusu ve Gelişimi**, İstanbul, M.E.B. Basımevi, 1991, s. 12.

⁵ Sabahattin Özel- Ali İhsan Gencer, **Türk İnkılap Tarihi**, İstanbul, Der Yayınları, 8. b., 2001, s. 235.

“Hendese” adi altında fen bilimlerinin okutulması gerekli görülmüş ve ondan dolayidir ki ilk açılan mekteplere Hendesehane veya Mühendishane adi verilmiştir.⁶

On dokuzuncu yüzyilin basından itibaren varlığını sürdürmek için reform hareketlerine devam eden Osmanlı Devleti, batılilasmaını da bu düşünceye yönelik yapmıştır. Osmanlı devleti batılilasma hareketlerine baslarken merkezietçiligini arttırmayı ve bütünlüğünü korumayı kendisine temel ilke edinmiştir. Tanzimat’a uzanan bu süreçte Osmanlı eğitim sistemi de yeni devlet ideolojisinin oluşmasına ve yaygınlaşmasına yardımcı olmak durumunda kalmıştır.⁷

Tanzimat öncesinde sadece askeri eğitim kurumları gelişme gösterdiği halde, Tanzimat’la birlikte sivil eğitim kurumlarının da açılmasına hız verilmiştir. Tanzimat döneminde yaygınlaşan batılilasmaya paralel olarak eğitimde de baslıca üç nedenle:

? Tarihi gelişim süreci içinde, ülkede yenilikler gerekli bir ihtiyaç olduğu ve halkın eğitilmesi “devlet ve hükümetin önemli bir görevi” olarak görüldüğü için(1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi),

? Osmanlı yönetimine ve Türklere düşmanca davranan Avrupa kamuoyunu kazanmak umuduyla,

? Avrupa devletlerinin baskıları nedeniyle, yenilemeye gidilmiştir.⁸

Tanzimat ile oluşan askeri ve sivil yönetim için gerekli bürokratik kadronun yetistirilmesi, modern eğitim kurumlarına olan ihtiyacı doğurmuştur. Diğer yandan, Müslüman olmayan kesimlerin modern okullar açmaları da bu süreçte etkili olmuştur.⁹

Tanzimat döneminde eğitimi ilk defa bugünküne yakın olarak tasarlayan tarihi belge 1869 yılında kabul edilen Maarif-i Umumiye Nizamnamesi’dir. Maarif Naziri Saffet Paşa tarafından hazırlattırılan bu nizamnamede ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim olarak Osmanlı eğitim sisteminin ilk ayrıntılı planı yapılmış, halkın eğitimi devlet ve milletin önemli bir görevi olarak görülmüştür.

⁶ Osman Ergin, **Türkiye Maarif Tarihi**, İstanbul, Eser Matbaası, 1977, s. 309.

⁷ İlhan Tekeli – Selim İlkin, **Osmanlı İmparatorluğu’nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Olusumu ve Dönüşümü**, Ankara, TTK Basımevi, 1993, s. 53-59.

⁸ Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi**, s. 145.

⁹ Fatma Gök, “75 Yılda İnsan Yetistirme Eğitim ve Devlet”, **75 yılda Eğitim**, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, Haziran 1999, s. 4.

Öğretmen meselesi, Osmanlı İmparatorluğu'nda modern eğitimin gelişmesinde karşılaşılan en büyük güçlük olarak gözükmektedir. Uzun yıllar öğretmen eksikliği, medrese mezunlarının öğretmen yapılmasıyla giderilmeye çalışılmıştır.¹⁰

Tanzimat'tan önceki dönemde medreselerin kendi öğretim üyelerini kendi içinde hazırladığı, Sibyan mekteplerinin öğretmen kaynaklarını, medreselerin ilk basamaklarında az çok okuma yazma, Arapça gramer ve sentaks ile teorik ve pratik din bilgileri edinmiş, çoğu zaman da caminin imam veya müezzini bulunan kimselerin teskil ettiği ve bunların yetişmesi veya yetisttirilmesi için herhangi bir mesleki formasyonun olmadığı görülmüştür.¹¹

Bugünkü anlamda öğretmen yetistirmenin tarihi Tanzimat dönemiyle başlar. Tanzimat döneminden Tevhid-i Tedrisat'a kadar geçen süreçte açılan öğretmen okullarını şu şekilde sınıflandırabiliriz:

- ? Orta Öğretmen okulları,
- ? İlk Öğretmen okulları,
- ? Yüksek Öğretmen okulları,
- ? Özel ve Mesleki Öğretmen okulları,

1839'larda kurulup sonra çoğalmaya başlayan rüstiyelelerin iyi bir öğretim yapabilmeleri, iyi yetişmiş öğretmenlerin varlığına bağlıydı. Bu da ancak medrese dışında, yalnızca bu iş için açılacak meslek okulları ile sağlanabilirdi. Mekâtip-i Umumiye Nezaretî'nin basına getirilen, sonra birkaç kez Maarif Nazırlığı yapan Kemal Efendi'nin öncülüğü ile ilk kez bir öğretmen okulu Darülmüallimin adıyla 16 Mart 1848'de İstanbul'da Fatih'te açıldı. Bu okulun amacı rüstiyelelere öğretmen yetistirmektir.¹²

Öğretmen yetistirme meselesi ile ilgili 1 Mayıs 1851'de, Ahmet Cevdet Paşa bir Nizamname yayınlamış ve uygulamaya koydurmuştur. Bu belgede; nitelikli öğretmen yetistirilebilmesi için okula az sayıda öğrenci alınmasına gidilmiş, hatta alınacak öğrenci sayısı 30'dan 20'ye indirilmiştir. Ayrıca, okula sınavla öğrenci alınacak ve bu öğrenciler burslu okutulacaktır.

¹⁰ Kodaman, a.g.e., s. 145.

¹¹ Faik Resit Unat, **Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış**, Ankara, ME Basımevi, 1964, s. 30.

¹² Unat, a.g.e, 30-31.

Sonuç olarak Darülmualimin-i Rüşdi, yılda 10 ile 20 arasında değişen sayıda öğretmen yetistirmiş ancak bu sayı artan ihtiyacı karşılayamamıştır. Tüm eksiklerine rağmen bu okul Türkiye’de öğretmen yetistiren kurumlara temel teşkil etmesi bakımından, Türk eğitim tarihinde önemli bir yere sahiptir.¹³

Ahmet Cevdet Paşa, medrese öğrencilerinin üç aylarda -Recep, Saban, Ramazan’da- tasraya gidip halka vaaz verme, ibadet ettirme, karşılığında da yiyecek, giyecek, para toplama uygulamasını “dilencilik” olarak nitelendirip kaldırmıştır. Bu uygulama ile klasik medrese öğretmenliği bir tarafa bırakılarak öğretmenlik mesleğinin gerekleri yerine getirilmeye çalışılmıştır. Bu yönüyle bu karar öğretmenlik mesleği açısından bir dönüm noktası olmuştur.

Tanzimat döneminde öğretmenlerin örgüt kurup kurmadıkları kesin olarak bilinmemektedir. Sayılarının az olması nedeniyle bir örgüt kurmadıkları tahmin edilmektedir. Ancak bu dönemde kurulmuş olan edebi, ilmi ve eğitsel cemiyetlere öğretmenlerin katılmış olması muhtemeldir. Bu cemiyetler, *Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye*, *Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiye* ve *Cemiyet-i Edebiye*’dir.¹⁴

Genel olarak değerlendirildiğinde, XIX. ve XX. yüzyıllarda Osmanlı Devleti, ya modernleşmek ya da parçalanmak durumundaydı. Tanzimat döneminden itibaren başlayan modernleşme hareketi daha sonraki dönemlerin de temelini oluşturmuştur. Tanzimatçıların modernleşme sürecinde en büyük başarıları eğitim alanında olmuştur. Bu dönemde açılan okullarda Türkiye için değeri daha sonra anılacak yeni bir okuması tabaka yavaş yavaş oluşmaya başlamıştır.¹⁵ Eğitimde ve öğretmen yetistirmede sayısal olarak bir büyüme görülmüş ancak bu durum nitelikle yansımamıştır. 1848’den itibaren öğretmenliğin bir meslek olarak görülmesi de şüphesiz bu dönemin Türk eğitim tarihine en önemli katkılarından biridir. Ne var ki, XIX. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren mesleklesme yolunda önemli bir adım atan öğretmenlerin, Tanzimat döneminde örgüt kuramadıkları görülmüştür.¹⁶

¹³ Cemil Öztürk, **Atatürk Devri Öğretmen Yetistirme Politikası**, Ankara: TTK Basımevi, 1996, s. 7.

¹⁴ Akyüz, a.g.e. s. 165–170.

¹⁵ Bernard Lewis, **Modern Türkiye’nin Doğusu**, Ankara, TTK Basımevi, 1998, s. 126–127.

¹⁶ Akyüz, a.g.e, 42-43.

BÖLÜM 1

CUMHURİYETE GİDEN YOLDA EĞİTİME İLİSKİN DÜZENLEMELER VE ÖĞRETMEN ÖRGÜTLENMESİ (1908–1923)

1.1. I. ve II. Mesrutiyet Döneminde Eğitim Alanında Yapılan Temel Düzenlemeler

Eğitimde batılilasma çabalarına girilmesiyle beraber Osmanlı'da kurumlar arasındaki çatışma da kaçınılmaz olmuştur. Bir tarafta Batı diğer tarafta ise İslam uygarlığının kurumları vardır. Tanzimat bu ikisi arasında bir uzlaştırma çabasına girmiştir. “*Baticılar ve ulusçular arasında ilk ve orta eğitimin batılilasma açısından laikliği, ulusçular açısından ulusal kültürü geliştirecek yönde islahi görüşünün yanında, İslamcı düşününde Tanzimat ikilisinin yerini Mesrutiyet üçlüğüne verme çabaları, Mesrutiyet Devri'nin ortalarında hızlanmıştır.*”¹ Bu dönemde eğitim sorunları basında ve öğretmen dergilerinde geniş ölçüde tartışılmış, yeni görüşler ortaya çıkarılmıştır. Bunlardan bazıları Cumhuriyet Dönemi'ndeki uygulamaların tohumunu teskil etmiştir.²

Tartışılan temel eğitim meseleleri mektep – medrese çatışmasından yola çıkarak din – devlet bütünlüğü geleneğinin sorgulanmasına kadar uzanmıştır. Çünkü medreseler hem Osmanlı geleneğinin bir simgesi hem de dinsel bir örgüt olarak görülmüştür. Bu çatışma Mesrutiyet Dönemi'nde mektep lehine doğru ilerlemiş ve

¹ Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaslaşma**, 7. b., İstanbul, Yayı Kredi Yayınları Ekim 2004, s. 456.

² Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi**, s. 230.

bu da modernlesme sürecine bir tepki haline dönüşerek daha karmaşık bir hal almıştır.³ Bu kargasanın diğer bir sebebi de bu dönemde tecrübeli yöneticilerin görevden alınıp yerlerine acemilerin getirilmesidir.⁴

Tanzimat Dönemi'nde eğitim alanında önemli gelişmeler yaşanmasına rağmen bu gelişmeler İstanbul içinde kalmış tüm imparatorluğa yayılamamıştır. Dolayısıyla bu sistem tüm halka eğitim yapar hale gelememiştir. Bu durum ancak I. Meşrutiyet Dönemi'nde mümkün olabilmektedir.⁵

Kanun-i Esasi ile başlayan I. Meşrutiyet Dönemi'nde eğitimle ilgili değişiklikler de Kanun-i Esasi'ye yansımıştır. Kanun-i Esasi'nin eğitimle ilgili maddelerinde şu noktalar dikkati çekmektedir:

? 15. maddede, "Kanuna uymak şartıyla her Osmanlı vatandaşı genel ve özel eğitim yapabilir"

? 16. maddede, "Ülke içindeki dinsel grupların dini eğitim yöntem ve biçimine dokunulmayacaktır. Ancak eğitim devletin denetiminde olacaktır."

? 114. maddede, "Tüm Osmanlı bireyleri için ilköğretim zorunlu olacaktır."⁶

Padişah II. Abdülhamit'in meclisi süresiz olarak kapatmasıyla başlayan dönemde eğitimle ilgili kalıcı değişiklikler yapıldığı gözlenmiştir. Ancak bu değişiklikler de eğitimde kaliteyi yükseltmeye yetmemiştir. Hatta dönemin genel özelliğine uygun itaatkâr, dindar, rejime sadık bireyler yetistirilmeye özen gösterilmiştir. Eğitimde güdülen siyaset, devlet yönetiminde olduğu gibi Osmanlıcılıktır.

Bu dönemde birçok meslek ve sanat okulu ve ilk kez bir özel eğitim okulu açılmıştır. Genel eğitimde ve okulların sayısında arttırılmasında önemli gelişmeler görülmüştür.

Maarif Nezareti, ilk kez bu dönemden itibaren (1894 – 1895) ülke çapında eğitim istatistikleri ve ülke çapında eğitim yıllıkları yayınlamaya başlamıştır.⁷

³ Berkes, a.g.e, s. 450 -460.

⁴ Mustafa Ergün, **II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914)**, Ankara, Ocak Yayınları, 1996, s. 405.

⁵ Tekeli-İlkin, a.g.e., s. 75.

⁶ Hasan Ali Koçer, **Türkiye'de Modern Eğitimin Doğusu ve Gelişimi**, İstanbul, M.E.B. Basımevi, 1991, s. 125.

⁷ Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi**, s. 208.

İlköğretim kurumlarında yapılan yeniliklerde ilginç bir nokta dikkati çeker. Yeni açılan ilkokullara Mekatib-i İptidaiye denir ve bu okullar Maarif Nezaretine bağlıdır. Eski durumlarını koruyan okullar ise Sibyan Mektepleridir ve Evkaf Nezareti'ne bağlıdır. Dolayısıyla, Maarif Nezareti'nin bu dönemde yaptığı düzenlemeler Sibyan Mekteplerini hiç etkilemiyor, bu okulların öğretmenleri de yeni gelişmelere kayıtsız kalıyor ya da gelişmeleri engellemeye çalışıyorlardı.⁸

1899'da Bursa'da hazırlanan bir raporda, hocaların çoğunun “bilgisiz, ilerleme ve yenilik düşmanı mahalle imami” oldukları, mekteplerin onların iş ve keyiflerine göre açık ya da kapalı bulunduğu belirtilmiştir. 1892'de çıkarılan düzenlemeyle bu durum engellenmeye çalışılmıştır. 1892 – 1893 öğretim yılında ülke çapındaki okulları sayısal olarak incelediğimizde Sibyan Mektepleri'nin sayısının 18893, İptidai Mektepler'in sayısının ise yalnızca 3057 olduğunu görürüz.⁹

Orta öğretimde Rüştiye ve İdadiler birleştirilmiştir. 1882 – 1890 yılları arasında ülke çapında sayıları iyice artmıştır. Bunların süresi il merkezlerinde yedi, sancak merkezlerinde ise beş yıldır. Bu okullar yüksek öğretim için öğrenci hazırlarken aynı zamanda serbest meslekler, mahalli ve resmi hizmetler içinde elaman yetistiren kurumlara dönüşmüşlerdir.¹⁰ Böylece kısa sürede geliserek tasraya yayılan idadileri günümüz meslek liselerine benzetmek mümkündür. Bu okullarda tatil Temmuz başında başlar, Ağustos sonuna kadar devam ederdi. Ayrıca dini bayramlarda, padişahın doğum ve tahta çıkış günlerinde de tatil edilirdi.¹¹

Darülfünun, 1900'de Darülfünun-i Sahane adıyla tekrar açılmıştır. Bunun dışında Mekteb-i Hukuk-i Sahane, Mekteb-i Mülkiye-i Sahane, Mekteb-i Tibbiye-i Mülkiye, Mülkiye Baytar Mektebi ve Mekteb-i Harbiye açılmıştır.

Parlamentar rejime dönüşle beraber, Anayasa 23 Temmuz 1908'de tekrar yürürlüğe konmuştur. Böylece siyasi hayat ve fikir hayatı birden canlanmış, yayın özgürlüğüne kavuşmanın yanında, özellikle Balkan Savaşları aydınları, toplumsal sorunları ve dertleri acımasız bir dille ortaya koymaya başlamıştır.

Mesrutiyetin ilanı ile beraber hürriyetçi bir hava ortaya çıkmış, bu durum okullara da yansımıştır. Bu nedenle, önceleri okullara “hürriyetçi mektepler”

⁸Tekeli-İlkin, a.g.e., s. 75-84.

⁹Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi**, s. 209–211.

¹⁰Bayram Kodaman, **Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi**, Ankara, TTK Basımevi, 1988, s. 114- 129.

¹¹Halil AYTEKİN, **İttihat ve Terakki Eğitim Yönetimi**, Ankara, Gazi Eğitim Fakültesi Yayınları, 1991, s. 123.

dendigi olmustur; fakat bu terimle aslında okullardaki disiplinsizlik anlatılmak istenmiştir. 31 Mart Olayı bastırıldıktan sonra okullarda da disiplin sağlanmıştır.¹²

II. Mesrutiyet Dönemi'nde yaşanan askeri ve siyasal gürültü ortamında “egitim” hatta “ulusal eğitim” sesleri oldukça çok duyulmuştur. II. Mesrutiyet'in temel sloganı ise “Devletin yıkılışını ancak eğitim kurtarır!” olmuştur. Ama bu yargı, yıkılma süreciyle çakıştığına sonuç hüsrana olmuştur.¹³

II. Mesrutiyetin ilanını takip eden ilk iki yıl içinde sekiz bakan değişmiş; ancak maarif işlerinde hiçbir ilerleme kaydedilememiştir. Maarif Nazırlığı'na bu ortamda getirilen Emrullah Efendi bu makamda bir yıldan fazla kalmıştır. Emrullah Efendi, Mesrutiyet devrinde eğitimi modernleştirme çabalarında tesiri olmuş başlıca düşünürlerden birisidir.

Emrullah Efendi'nin maarifile ilgili ileri sürdüğü tezler “Tuba Ağacı Nazariyesi” olarak bilinir. Ona göre maarifi düzeltmek için önce yüksek öğretimin başlanması gerekir. Bu fikri savunmasına rağmen Emrullah Efendi ilköğretim alanında da düzenlemeler yapmıştır. Bu dönemde çıkarılan “Tadrisat-ı İptidaiye Kanun-u Muvakkati”nin getirdiği hükümler doğrultusunda iptidai ve rüştiyeler Fransız ilköğretim sistemine göre ıslah edilerek birleştirilmiş ve altı yıllık “İptidai Mektebi” haline dönüştürülmüştür.¹⁴

II. Mesrutiyet döneminde yapılan başlıca yenilikler şöyle sıralanabilir:

- Dönemin sonuna doğru geleneksel sınıp mekteplerinin çoğu kapatılmıştır.
- Öğretmen yetistirme politikalarında önemli adımlar atılmıştır.
- Ders programlarına sosyal, siyasal muhtevalli, hayata dönük bazı dersler girmiştir.
- Öğretmenler ilk kez bu dönemde merkezi örgütler kurmuştur.
- Eğitimde nicelik olarak bir artış görülürken nitelik ikinci planda tutulmuştur.
- Kadınlar devlet dairelerinde memur olarak çalışmaya başlamıştır.

II. Mesrutiyet Dönemi eğitimi genel olarak değerlendirildiğinde eğitim sisteminde istenilen seviyeye ulaşamamış, Batı'ya yakalama hedefi sonuçsuz kalmıştır. Farklı düzeylerde yeni okullar açılmasına rağmen ciddi anlamda bir

¹² Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi**, s. 229.

¹³ Sakaoglu, a.g.e., s. 125.

¹⁴ Osman Kafadar, **Türk Eğitim Düşüncesinde Batılılaşma**, Ankara, Vadi Yayınları, 1997, s. 131.

gelisme görülememis, dolayisiyla kültür ve bilgi açligi giderilememistir. Bu dönemde Türkçülük-Baticilik-Islamcılık çatismasi yogun olarak yasanmis ve dolayisiyla bu durum egitime de yansimistir. Buna ragmen fikri zenginlik ve tartisma ortami Cumhuriyet dönemine geçiste önemli bir birikim olusturmudur.

1.1.1. Öğretmenlerin Örgütlenmeleri

II. Mesrutiyet'in getirdigi özgürlük havasi siyasi, mesleki birçok cemiyetin mantar gibi türemesine yol açmistir. Bu dönemde dernekler hiçbir yasal kosula kulak asmaksizin senlikler içinde kurulmustur. Derneklesme alanında köklü bir gelenege sahip olmayan Osmanlılarda, aynı meslek mensubu birkaç kişi gazete ilanlarıyla birbirlerini derneklesmeye çağirmistir.¹⁵

Bu ortamdan faydalanan öğretmenler de bazı mesleki tesekküller kurmuşlardır. Bizde ilk öğretmen örgütü Darülfünun ve Darümuallim mezunlarının Temmuz 1908 inkilâbindan hemen sonra İstanbul'da kurdukları Encümen-i Muallimin'dir. Bu girişimden çok az bir süre sonra yine İstanbul'da İdadi, Rüşdi ve İptidai okulların öğretmenleri Muhafaza-i Hukuk-u Muallimin Cemiyeti adı altında ikinci bir örgüt kurmuşlardır. Bu örgütlerin dışında Bursa'da kurulan, Nesr-i Maarif ve Teavün-ü Muallimin Cemiyeti (Eğitimi Yayma ve Öğretmenler Yardımlasma Cemiyeti) ve Mahfel-i Muallimin Cemiyetleri ile birkaç örgüt kurma girişimi de olmuş ancak başarılı olunamamıştır.¹⁶

1.1.1.1. Encümen-i Muallimin(1908)

Yahya Akyüz'ün unutulmuş bir kaynak olarak nitelediği bir arşiv belgesiyle bu cemiyetin bizde kurulan ilk öğretmen örgütü olduğu ortaya çıkmıştır. Akyüz'ün bulduğu bu arşiv metni, Kandilli Kız Sultanisi Tarih Öğretmeni Vehbi Bey'in Muallimler Cemiyeti'nin o tarihte yayınladığı bir broşürde yer alan "Memleketimizde Muallim Cemiyetleri" başlıklı yazısıdır. Vehbi Beyin yazdıklarından Encümen-i Mualliminin çok olumlu çalışmalar yaptığı görülmektedir. Öğretmen maaşlarına zam yapılmasını sağlamak, kıdem ehliyet listeleri düzenleyerek

¹⁵ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler**, İstanbul: Hürriyet Yayınları, 1984, C. I, s. 371-372.

¹⁶ Akyüz, **Türkiye'de Öğretmenlerin..**, s. 99-104.

Nafi Atuf, **Türkiye Maarif Tarihi** kitabının ikinci cildinde Muallimler arasında kurulan ilk örgütün 1911'de Edirne'de kurulan *Mahfeli Muallimin* olduğunu bir cümleyle belirtir. Osman Ergin bes ciltlik **Türkiye Maarif Tarihi** adlı kitabında bu konuya hiç yer vermemiştir.

atamalarda Nezaret'e yardımcı olmak, mesleklesme sorunlarına eğilmek, tasra maarif idareleri ile ilişkiler kurmak bu çalışmalardandır. Encümen-i Muallimin bu çalışmalarını yöneticilerinin genellikle Nezaret mensubu olmaları nedeniyle kolayca basarmıştır. Vehbi Bey yazısında şöyle demistir:

“Mesrutiyetin ilanını müteakip, Temmuz içersinde, muallimin hukukunu siyanet etmek (öğretmenlerin haklarını korumak) ve nesr-i maarif eylemek (yaymak) emeliyle Encümen-i Muallimin namında bir cemiyet tesis ve teskiline tesebbüs etmistik. İki arkadaş idik. Refikim o sırada muallim bulunan Aydın vilayeti polis müdürü Fikri Beydi.

Evraki havadisle (gazetelerle) muallimler o zaman Darülfünun binası ittihaz olunan bugünkü Bezm-i Âlem Valide Sultan Mektebi binasına davet edilerek orada intihabat (seçimler) icra edilmisti. Riyaset-i ulaya (baskanliga) merhum Emrullah efendi, Riyaset-i saniyeye (ikinci baskanliga) Maarif Naziri esbaki Sait ve Riyaset-i saliseye (üçüncü baskanliga) İzmirli İsmail Hakki beyefendiler intihab olunmuşlardı. Sabikan mebus ve bilahare Canik mutasarrıfı olan Servet Bey muhasebeci ve bendeniz de katib-i umumi intihab edilmistik. İçtimalarımız darülfünunda tahsis olunan iki odalı ayrı bir dairede vukua gelirdi.

Cemiyetin ilk muvaffakiyeti dersleri gruplara ayırmak, maaslara zamaim icra ettirmektir. Çünkü o sırada bilhassa iptidai muallimlerinin –maiset itibariyle- halleri cidden tahammülsüz idi. Bilahare, Dersaadet'te ve memalik-i Osmaniye'nin her tarafında inhilal edecek (bosalacak) muallimliklere Encümen-i Muallimin'in rey ve fikri alınmaksızın hiç kimsenin tayin ettirilmemesine, muallimligin bir meslek-i mahsus ittihazına muvaffakiyette temin edildi. Filhakika, ve Sami Beylerin Maarif müdürlükleri hengamında (zamanında) mekatipte inhilal edecek derslere tayin olunacak muallimler Encümen-i Mualliminden istenirdi; Encümende, tanzim etmiş olduğu bir kidem ehliyet defteri mucibince sırada bulunan muallim veya muallim namzedi yedine (eline) bir hüviyet varakası vererek Nezarete gönderir, emr-i tayin icra olunurdu. Daha sonra muallimligin meslek-i mahsus olarak ittihazı tesebbüsünde bulunan Encümen bunun için de ugrasti ve muvafik oldu.”¹⁷

Belgenin devamında Cemiyetin yurt çapında örgütlenme faaliyetine giriştiği sırada bir toplantının yapıldığı ve bu toplantıda Encümen-i Muallimin Cemiyeti'nin,

¹⁷ Yahya Akyüz, “Türkiye’de II Öğretmen Kuruluşları ile ilgili Orijinal Bir Belge ve Unutulmuş Bir Kaynak”, **Eğitim Fakültesi Dergisi**, Ankara, 1971, s. 115–116.

Muhafaza-i Hukuku Muallimin Cemiyeti ile birlestiginden bahsedilmektedir. Bu birlesmeden sonra, Encümen-i Muallimin Cemiyeti kendisini fesih etmis ve muallimlerle hiçbir alakasinin olmadigini açıklamistir. Bu birlesme neticesinde Cemiyet-i Muallimin örgütü kurulmustur.

1.1.1.2. Muhafaza-i Hukuku Muallimin(1908)

Muhafaza-i Hukuku Muallimin Cemiyeti'nin amaci, adindan da anlasilacagi üzere, öğretmenlerin haklarini savunmak ve belgede yazildigina göre halk arasinda egitimin yayilmasini saglamaktir. Muhafaza-i Hukuku Muallimin Cemiyeti'nin başkanliga Zeki Bey adinda bir öğretmen getirilmistir. Zeki Bey ayni zamanda Duyun-u Umumiye Idaresinde de görev yapmistir. 1908 yilinin sonlarına dogru cemiyet Encümen-i Muallimin Cemiyeti ile genel bir toplantı yaparak Cemiyet-i Muallimin adi altında birlesmislerdir.¹⁸

1.1.1.3. Cemiyet-i Muallimin (1908)

Muhafaza-i Hukuku Muallimin cemiyeti ile Encümen-i Muallimin Cemiyeti'nin birlesmesiyle olusan Cemiyet- i Muallimin'in başkanliga Zeki Bey getirilmis, ancak Hareket Ordusu Istanbul'a girince Zeki Bey tutuklanmistir. Tutuklanma nedeni ise belirtilmemistir. Mizancı Murat'in adami oldugu için o dönemde mimlenen Zeki Bey'in tutuklanmasindan sonra, Cemiyet dagilmistir.¹⁹

Zeki Bey, Maarif Vekâleti'ne yazdigi mektubunda cemiyetin kurulus amacini söyle belirtmistir: Mesrutiyet ve hürriyet devrine layik bir sekilde genel egitimin yurttta yayilmasini saglamaya çalismak ve bu alanda Nezaret'e yardimci olmak. Bundan baska, Cemiyet-i Mualliminin Avrupa'daki bazi ilmi kuruluslarla temasa geçecegini belirtmistir. Hatta Zeki Bey'in Avrupa'da tanidigi bazi profesörler ve ileri gelen kisiler cemiyetin fahri üyeligine seçilmek hususunda istekli olmuslardir. Avrupa'daki ilim çevreleri ile kurulacak bu iliskiler, Zeki Bey'e göre Osmanli ilim adamlarinin Avrupa'da taninmasina yardim edecegi gibi, "*Osmanlilar Bati medeniyetine girmeye kabiliyetli degildir*" seklinde Avrupa'da yaygin olan bir kaniyi da degistirebilecektir.²⁰

¹⁸ Akyüz, a.g.m., s. 109-110.

¹⁹ Ahmet Halit Yasaroglu, "Mesrutiyetten Sonra İlk Muallimler Cemiyeti", *Öğretmen*, Kasim 1949, C. 3, S. 25, s. 8-9.

²⁰ Akyüz, a.g.m., s. 110-111.

Zeki Bey'in mektubunun devamında Maarif Nezaretine on bir madde halinde Cemiyetin görüsleri iletilmiştir. Bu görüslerin hepsi eğitimin mali yönü ile ilgilidir. Ancak Zeki Bey mektubun sonunda okulların disiplini, pedagoji sisteminin değiştirilmesi, ders kitaplarının seçimi gibi konularda da Nezaret'e görüşlerini bildireceğini açıklamıştır.

1.1.1.4. Nesr-i Maarif ve Teavün-i Muallimin Cemiyeti(1909)

Cemiyet-i Muallimin dağıldıktan sonra kurulan Nesr-i Maarif ve Teavün-i Muallimin Cemiyeti(Eğitimi Yayma ve Öğretmenler Yardımlasma Cemiyeti) açılmıştır. İnas Sultanisi Öğretmeni Ahmet Bey tarafından kurulan cemiyet üye kaydedilemediği için bir müddet sonra unutulmuştur.²¹

1.1.1.5. Mahfel-i Muallimin (1911)

Mahfel-i Muallimin, Edirne'de 1911 yılında kurulmuştur. Cemiyetin amacı, gece dersleri açmak, köylere öğretmen yetistirmek, ilmi, fenni, umumi dersler vermek şeklinde özetlenebilir. Üyelerinden her ay için bes kurus aidat isteyen cemiyet öğretmenler arasında sohbetler de düzenlemiştir.²²

1.2. I. ve II. Mesrutiyet Dönemlerinde Öğretmen Sorunları

Abdülhamit Devri öğretmen yetistirme meselelerinde başlangıçta dikkati çeken yeni bir fikir görülmemekle beraber, bu konuda Tanzimat'ın getirdiği sistemden dönülmemiş, bir türlü kurulamayan Büyük Darülmualimin, 1869'da Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile kanunlaştırılarak, 1878'de Abdülhamit'in tahta çıkışından iki sene sonra açılmıştır. 1882'den itibaren de, Darülmualimin-i İptidai'ler çoğaltılmaya başlanmış ve tasra vilayetlerinde de açılarak sayısı on yediye çıkarılmıştır. Ayrıca 1882'den itibaren İstanbul dışında da öğretmen yetistirilmeye başlanmıştır. Tasradaki okulların sayısı 1908'e kadar on dörtten, otuz bire çıkmıştır.²³

²¹ Akyüz, **Türkiye'de Öğretmenlerin...**, s. 101. Kaynaklarda bu cemiyetlerle ilgili fazla bilgiye rastlanılmamış, Akyüz'ün eserinde de kısaca değinilmiştir.

²² Akyüz, **Türkiye'de Öğretmenlerin...** s. 102.

²³ Hasan Ali Koçer, a.g.e, s. 146–148.

Yeni açılan ilkokulların öğretmen ihtiyacını karşılamak üzere 1868’de İstanbul’da bir Darülmüallimin-i Sibyan kurulmuş ve Darülmüallimin Mektebinin ismi değiştirilerek “Darülmüallimin-i Rüşdiye” yapılmıştır.

Müallim mektepleri üç dereceye ayrılmıştır:

- ? 1869’da Yedikuledeki eski baruthane tamir edilerek Kız Sanayi Mektebi, bir yıl sonra kız rüştiyelerine müallim yetistirmek üzere Darülmüallimat haline getirilmiş,
- ? Önce açılan Darülmüallimin, rüştiyelere müallim yetistirmek gayesiyle bırakılarak sibyan mekteplerine müallim yetistirmek üzere Darülmüallimin-i Sibyan adını almıştır.
- ? En son olarak da, Darülmüallimin-i İdadi açılmıştır.

1873’te askeri mektepler ikinci nazırlığına ve ders nezaretine tayin edilmiş olan Süleyman Paşa zamanında da asker mekteplerine müallim yetistirmek üzere Mense-i Müallim açılmıştır. Bunun amacı, o zamana kadar bütün dersler zabıtlar tarafından okutulduğu için bunların asıl vazifeleriyle meşgul olamadıkları düşünülerek askeri dersler eskisi gibi zabıtlar tarafından gösterilmek üzere diğer derslere konusunun hâkimi sivil öğretmenler yetistirmektir.²⁴

Çok sayıda yeni okul açılmasına rağmen, Tanzimat Devri’yle başlayan nicelik-nitelik tartışması II. Abdülhamit döneminde de devam etmiştir. Öğretmen yetistiren okulların iyi olmasına rağmen öğretmen bulma ve yetistirme sorunu sürüp gitmiştir. Çünkü yeni iptidai, idadi okullar ve rüştiye okulları açıldıkça öğretmen ihtiyacı önceki yıllara oranla daha da çok artmıştır. Maarif Nezareti veya hükümetler, artan öğretmen ihtiyacını karşılamak için Darülmüalliminlerin tesisine hız vermişler, ancak bu sefer de açılan Darülmüalliminlere kâfi derecede ve yetenekli talebelerin bulunmaması sorunu karşılarına çıkmıştır. Buna da çare bulamamışlardır. Dolayısıyla başka kaynaklara müracaat yolu denenmiş, fakat bu da sınırlı olmuştur. Böylece öğretmen yetistirme sorunu devam etmiştir.²⁵

Öğretmen yetistirmede diğer önemli bir adım da Sati Bey’in, 1909–1912 yılları arasında Darülmüallimin müdürü iken giriştiği çaba olmuştur. Sati Bey, herkesin öğretmen olamayacağını öğretmenliğin, bir ihtisaslaşma mesleği olduğunu

²⁴ Hasan Ali Yücel, **Türkiye’de Orta Öğretim**, Ankara, TC Kültür Bakanlığı, 1994, s. 12–13.

²⁵ Kodaman, a.g.e., s. 156.

savunmuştur. Ona göre öğretmenler asil eğitim ve öğretim yöntemlerini çok iyi öğrenmeliydiler.²⁶

Mesrutiyet devri kaynakları incelendiği zaman öğretmen sayıları ile ilgili değişik sayılar karşımıza çıkmaktadır. 1913–1914 ders yılında ülkedeki 4486 ilkokulda 6872 erkek, 1154 kadın öğretmen bulunmaktadır.²⁷

Tanzimat ve Mesrutiyet dönemlerinde öğretmen maaşları ve eğitim giderleri iki kaynaktan karşılanmıştır: Devlet bütçesi ile il özel bütçeleri. Maarif Nezareti giderleri, Darülfünun ve ona bağlı kuruluşlar, yüksekokullar, orta dereceli okulların giderleri ile öğretmenlerinin maaşları birinciden; Darülmüallimin, Darülmüallimat-i İptidailerle Tedrisat-i İptidaiye Müfettişleri, Mekatip-i İptidaiye müallim ve müallimelerin maaşları ile ilköğretime ait tüm giderler ikinci kaynaktan sağlanmıştır.²⁸

1. 3. Milli Mücadele Döneminde Eğitim Alanındaki Gelişmeler- Sorunlar- Öğretmen Örgütlenmesi

1.3.1. Eğitim Alanındaki Gelişmeler

1918–1923 yıllarında, ölüm kalım mücadelesi başta geldiği için, eğitim sorunu öne çıkamamıştır. Ancak bu koşullarda bile, eğitim sorununu tartışmaya zaman ayrılmıştır.

23 Nisan 1920’de TBMM’nin açılmasından hemen sonra, 2 Mayıs 1920’de, Milli Eğitim Bakanlığı kurulmuştur. TBMM’nin ilk İcra Vekilleri Heyeti’nin eğitim konusunda yapılması gerekli gördüğü işler şöyle belirtmiştir:

“Maarif işlerindeki amacımız, çocuklarımıza verilecek eğitimi her anlamı ile dini ve milli bir hale koymak ve onları hayat mücadelesinde başarılı kılacak dayanaklarını kendi benliklerinde bulduracak kudret-i tesebbüs ve kendine inanma gibi karakter verecek üretici bir fikir ve suur uyandıracak bir seviyeye ulaştırmak, bütün okullarımızı en bilimsel ve en modern olan bu temel ile sağlık kurallarına göre yeniden düzenlemek ve programlarını islah etmek, milletin karakterine, coğrafi şartlara, tarihi geleneklerimize, sosyal bünyemize uygun ilmi ders kitapları meydana

²⁶ Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi**, s. 396.

²⁷ Akyüz, **Türkiye’de Öğretmenlerin...**, s.76.

²⁸ Akyüz, a.g.e., s. 92.

getirmek, halk kitlesinden sözcükleri toplayarak dilimizin kamusunu yapmak, milli suuru geliştirici tarihi edebi ve sosyal eserleri erbabına yazdırmak, eski eserleri kütüğe geçirmek ve korumak, Batinin ve Dogunun ilmi ve fenni kitaplarını dilimize çevirmek, hâsili bir milletin hayat ve varlığını muhafaza için en önemli etken olan eğitim işleri için dikkat ve özel bir gayretle çalışmaktır. Bugün ise ilk isimiz mevcut okulları iyi bir şekilde idare etmektir.”²⁹

Mecliste okunan bu programdan da anlaşılacağı üzere, savaş hali devam ettiği için öncelikli olarak mevcut eğitim kurumlarının idare edilmesinin gerekliliği üzerinde durulmuştur. Programda dikkati çeken diğer bir nokta ise “milli bilincin gelistirmesi” için çalışmaların yapılmasının planlanmasıdır.

Maarif Vekili Rıza Nur, mecliste okuduğu hükümet programında “*Maarif işlerindeki gayemiz çocuklarımıza verilecek terbiyeyi her manasıyla dini ve milli hale koymak*” demiştir.³⁰ Rıza Nur’un sözlerinden dönemin eğitim politikasının dini ve milli temeller üzerine oturtulmuş olduğunu anlayabiliriz.

Halkın da öğretmenlerden talebi bu yöndedir. Namaz kılmayan ve kıldırılmayan öğretmenlerin olduğu okullara halk çocuklarını göndermemektedir. İzmit milletvekili Abdullah Efendi İzmit’te yaşanan bir olayı şöyle anlatmaktadır:

“Halktan mekteplerin ihtiyaçları için on bin lira isterseniz, yirmi bin lira verelim diyor. Fakat mekteplerde hiçbir talebe namaz kılmadığı gibi hocalar da namaz kılmıyor. Bundan dolayı bu parayı vermeyeceğiz diyorlar. Bu parayı vermediler ve mektebi de kapattılar. Hem de aleni bir surette o muallimler namaz kalmazsa, o tahsilden millet fayda görmez diye böylece karar verdiler.”³¹ Maarif Vekili Rıza Nur ise suçun imamlarda olduğunu belirterek, hükümetin bunda kusuru olmadığını açıklamıştır. Karesi mebusu Hasan Basri Çantay ise, halkın eğitime olan güveninin kalmamasını dini eğitimden uzaklaşılmasına bağlamaktadır.

“Gerek İstanbul Maarifi gerek bura Maarifi halkın gözünden düsmüs zavallı ve garip bir müessesedir. Halk mekteplerden sogudu. Ve memlekette cehalette arttı. Evvelce gayrimesul ellerin tahti tesirinde inleyen mekteplerden terbiyyii diniyeyi

²⁹ Resat Özalp- Aydoğan Atanül, **Türk Milli Eğitim Sisteminde Düzenleme Teskilati**, İstanbul, Devlet Kitapları, 1977, s. 29- 30.

³⁰ TBMMZC, 9 Mayıs 1920, C. 1, Devre 1, s. 277.

³¹ TBMMZC, 4 Ekim 1920, C. 4, Devre 1, s. 541.

kaldirmek, kendi tabiri maruflarinca, bu müesseseleri asra layik bir hale koymak sevdasina düstüler. ³²

Milli Mücadelenin kongreler döneminde ve TBMM'nin açılması sırasında da öğretmenlerin, mücadeleye katıldıkları görülmektedir. Erzurum Kongresi'ne katılan elli dört delegeden besisi, Sivas Kongresi'ne katılan otuz bir delegeden biri ve TBMM'nin ilk 337 milletvekilinden 24'ü öğretmendir.³³

Öğretmenler, hazırlık döneminde olduğu gibi Kurtuluş Savaşı'nın başlamasıyla da cepheye kosmuşlardır. Ancak cepheye kosan birçok öğretmen şehit düştür.

Öğretmen sayısının azlığı ve cephede verilen bu kayıplar üzerine Antalya mebusu Rasih Efendi ve Olti mebusu Yasin Bey, "muallim ve talebelerin askerlikten tecili" için Meclise teklifte bulunmuşlardır. Bu kanun teklifi ile ilgili konuşan Karesi mebusu Vehbi Bey sunları söylemiştir:

*"Efendim memleketin ugradığı felaketlerin baslıca sebeplerinin yekdigermize karsi dermeyan ederken bunun cehalet olduğunu söylüyoruz. Binaenaleyh memlekette düşmanla nasıl çarpisiyorsak cehaletle de öyle mücadele etmek bize borçtur. Memlekette muallimlik mesleği henüz takarrür edememiş, himaye görmemiş, bir rüseyim halinde bulunuyor. Bunu seferberlik imha etti. Eger yine henüz ihtiyaç olmadan onları rast gele imha edecek olursak doğru bir harekette bulunmuş olmayız. Vatanın müdafaası emrinde en son neferimizden en fazili muhterememize kadar hepimizin cepheye gitmesi lazımdır. Fakat ihtiyaç nispetinde gidilmeli. Hepimizin bildiği esbab ve sevaik tahtında öğreniyoruz ki bizim fazla askere ihtiyacımız yoktur. Binaenaleyh lüzum oldukça hepsini oraya sevk edelim. Bunun için Darülmuallimin talebesiyle ve muallimin ve medarisi ilmiye müderrislerini müstesna tutmalı."*³⁴Uzun tartışmalardan sonra kanun meclisten geçmiş, o sırada silah altında bulunanları da, mesleklerine dönmeleri kosuluyla, kapsamıştır.

Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin bu dönemin eğitim anlayışına yön vermiş kişileriyle yapmış olduğu anketin sonuçları, dönemin eğitim anlayışını yansıtmaları açısından oldukça önemlidir. Ankette sorulan on dört soruya verilen cevaplar

³² TBMMZC, 12 Kasım 1921, C. 14, Devre 1, s. 191.

³³ Sabahattin Selek, **Anadolu İhtilali**, İstanbul: Kastan Yayinevi, 9. b., C. I, Ekim 2000, s. 283:297:351.

³⁴ TBMMZC, 25 Kasım 1920, C. 6, Devre 1, s. 27-28.

incelendiğinde, o zamanki Türk eğitim kurumlarının eğitim konusu üzerinde uzlaştıkları nokta şöyle belirtilebilir:

“Türk eğitiminin en önemli eksiklikleri öğretmen, para, genel eğitim yasası, eğitim örgütü, belirli bir eğitim politikası ve henüz prensip ve sistemlerin olmamasıdır.”³⁵

Milli Eğitim Merkez Örgütü'nün Ankara'da kurulmasından sonra, bakanlığın ilk işi, emri altındaki okulların ve öğretmenlerin gerçek durumunu öğrenmek olmuştur. Fakat illere gönderilen yazışmalara cevap almakta oldukça çok zorlukla karşılaşılmış, bazen 30 kere aynı mesajı hatırlatmak gerekmiştir. Bu döneme ait bazı istatistikî veriler şöyledir:

“Ankara Hükümetine bağlı 38 il ve sancakta 2345 ilkokul vardır. Bu okullardan 581 tanesi kapalıdır. İlkokulların öğretmen sayısı 2384'ü erkek, 677'si kız olmak üzere 3061'dir. Bunlardan ancak 875'i öğretmen okulu mezunudur. Geri kalanlar çeşitli kaynaklardan öğretmenlik yapmak için derlenip toplanmışlardır. Orta öğretimde 28 sultani 50–60 kadar idadi ve 18 kadar öğretmen okulu mezunu vardır.(...) Savaş yıllarında Anadolu köylerinden %98'i okulsuzdur.”³⁶

Bu veriler eğitimin yeniden inşa edilmesi için çok fazla fedakârlığa ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Bu noktada hükümetin eğitimle ilgili kararlı bir tutum sergilemesine ve öğretmenlere verilen desteğin artırılmasına ihtiyaç vardır. Mustafa Kemal savaşın en kızıştığı anlarda bile bu desteğini hissettirmiş, eğitimle ilgili kongreler toplanarak, çalışmalar yapmasına öncülük etmiştir.

Milli Mücadele döneminde, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde, eğitim üstüne canlı tartışmalar görülmüştür. Sakarya Savaşı'nın başlamasından bir ay önce Ankara'da, 16–21 Temmuz 1921 tarihleri arasında, önemli bir kongre, Maarif Kongresi toplanmış ve onu izleyen iki yılda 1922 ile 1923'te eğitim alanında açıkça devrimler filizlenmiştir. 15 Temmuz 1923'te Ankara'da toplanan Birinci Heyet-i İlmiye, eğitim işlerinin bütün yönleriyle ele alındığı, sorunların tartışıldığı ilk ciddi çalışmadır. Buna ve sonraki gelişmelerle saptanan hedeflere bakarak açıkça anlaşılıyor ki, ümmetçi eğitim düşüncesinden hızla sıyrılıp milli eğitime, hayata, ise ve pratige dönük çağdaş öğretime geçiş süreci başlamıştır.³⁷

³⁵ Mustafa Ergün, **Atatürk Devri Türk Eğitimi**, Ankara, D.T.C. Fakültesi Yayınları, 1982, s. 31–32.

³⁶ Başgöz, a.g.e, s. 55.

³⁷ Server Tanilli, **Nasil Bir Eğitim İstiyoruz?**, İstanbul, Adam Yayınları, Ekim 2004, s. 53.

1.3.2. Maarif Kongresi ve Öğretmenlerin Destegi

Maarif Vekili Hamdullah Suphi'nin 16 Temmuz 1921'de Ankara'da topladigi ve 180 üyeyile açilisini yaptigi kongrenin ilerleyen günlerinde yurdun her tarafından gelen 250'den fazla erkek ve kadın öğretmen, okul müdürleri ve maarif müdürleri bir araya toplanmıştır.³⁸ Mustafa Kemal, Ankara Darülmualliminin'de toplanan kongreyi bir nutukla açmıştır. Mustafa Kemal açilis konuşmasında şöyle demistir:

"Simdiye kadar takip olunan tahsil ve terbiye usullerinin, tarih-i tedenniyatimizde (gerilememizde) en mühim bir amil oldugu kanaatindeyim. Millî bir terbiye programından bahsederken eski devrin bütün hurafelerinden siyirlmiş, Sarktan ve Garbtan gelen ecnebi tesirlerden uzak ve seciye-i milliyemizle mütenasip bir kültür kastediyorum. Dehayi milliyemizin inkisafi ancak böyle bir kültür ile kabildir.

Yaratacagimiz kültür, herâis-i milliye zemini ile o zemin ise milletin seciyesi ile mütenasip olmalıdır. Çocuklarımızı ve gençlerimizi yetistirirken, birliğimize taarruz eden her kuvvete karsi müdafaa kabiliyetiyle mücehhez(hazirlanmış) bir nesil yetistirmeye muhtaç olduğumuzu unutmayalım. Yeni neslin ruhuna bu kabiliyeti terk etmek lâzımdır. Müstakil ve mevcut kalmak isteyen milletlerin felsefesi, en bariz sekilde bu evsafî kemali siddetle talep etmektedir. Millî gaye hakkındaki umumî nokta-i nazarimi söylerken, yeni neslin techiz edilecegi evsaf arasında kuvvetli bir ask-i fazilet ve kuvvetli bir fikr-i intizam ve inzibattan da bahs etmek lâzımdır. (...) Eskiden çizilmiş alelâde yollar üzerinde yürümek degil, belki yukarıdan beri evsaf ve seraitini arz ettigim millî hars yolunda rehber olmak gibi mukaddes bir vazife bekliyoruz."³⁹

Ankara'da toplanan Maarif Kongresi'ne, İstanbul Muallimler Birliği de bir telgraf çekmiştir. Bu telgraf o günün şartları içersinde düşünöldüğünde İstanbul öğretmenlerinin Ankara'ya ve Anadolu'ya destek verdiklerini göstermeleri açısından önemlidir. İstanbul ve Anadolu'daki öğretmenlerin milli dava etrafında birlestiklerinin en güzel kanitlarından birisi olan bu telgrafta şöyle denilmiştir:

"Bütün muallimleri siki bir kalp ve dimag ittihadi ile bir teskilat altına almak için toplanan İstanbul Muallimler Cemiyeti heyeti umumiyesi bugün Türk

³⁸ Hâkimiyeti Milliye, 22 Temmuz 1921

³⁹ Kemal Aytaç, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk Eğitim Politikası Üzerine Konuşmalar**, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1984, s. 24 -25.

harikalarının mihrak-i intisari olan Ankaramızda toplanarak Maarif siyasetimizde yeni bir devrin tuluunu tebsir edecek heyetinizi hürmet ve hasretle selamlamak istemistir.

Milli irfanın layezal(sonsuz) bir istiklal içinde inkisafî mücahidlerinin hedefini teşkil eden bu muallimler, kalplerinden ve dimaglarından ibaret bir silah ile kani bulunmaktadır.

“İstanbul Muallimler Birliği bu müttehid hal ve istikbalin emrettiği kutsî vazifede maddi ve manevi Türk varlığını temsil eden heyetinize muvaffakiyetler dilediği sırada milli irfani yabancı tasallutlardan kurtarmak ve korumak için akdedilecek umumi kongrede kıymetdar müzaharetlerine istinad ettiğini arz eder.”⁴⁰

Mustafa Kemal’in açış konuşmasıyla başlayan kongrenin gündemi iki ana konuyu içeriyordu: ilk mekteplerin programları ve öğretim süreleri, orta öğretim program ve süreleri.

Kongrenin açılışına uzun bir bastyazi ayıran Hâkimiyet-i Milliye gazetesi, daha önce iki İnönü Savasını ve başlamak üzere olan Sakarya Savası’ni kastederek, şöyle demistir:

“Mustafa Kemal Pasa, üçüncü Yunan taarruzunun en atesli zamanında muallim ordusunun gelecek vazifesiyle mesgul bulunuyor. Bu asil ve yüce örnek Türk tarihinin benzeri ender bulunan kıymetli hatiralardan biri olacaktır. Kuskusuz bu, dünya tarihinde de benzeri bulunmayan bir örnektir.”⁴¹

Kongrede, Halk Mektepleri projesi, ilköğretimin dört yıldan bes yıla çıkartılması, öğretim programına çalışma hayatına dönük dersler konulması, köylülerin bes altı yıllık iptidai okullarına süre ve külfet bakımından dayanamayarak eski mahalle mekteplerine ragbet etmeleri gerçeği, halk maarifinin ileri programları değil, köylünün en çok ihtiyaç duyduğu dil, din, hesap konularını içermesi gerektiği tartışılmıştır.

19 Temmuz 1921 günü başlayan oturumda Orta Tedrisat Müdürü ve aynı zamanda Türkiye Muallimleri ve Muallimleri Cemiyeti Kurucu Üyesi olan Kazım

⁴⁰ “İstanbul Muallimler Birliği’nin Tarihçesi”, **Bilgi**, 1 Ağustos 1948, C. 2, S. 15, s. 4-5.

Not: Bilgi Dergisi, 1946 yılından sonra tekrar kurulan Türkiye Muallimler Birliği’nin yayın organıdır.

⁴¹ Hâkimiyeti Milliye, 17 Temmuz 1921.

Nami bir konuşma yaparak, Maarif Vekili Hamdullah Bey'i ve üyeleri bilgilendirmiştir.⁴²

Kongrenin daha sonraki günlerinde öğretimin sadeleştirilmesi uygulamalı hale getirilmesi ve yörelere göre çeşitlendirilmesi istenmiştir. Kongrede bir konuşma yapan Maarif Vekili Hamdullah Suphi Bey ise, bu doğrultuda şöyle konuşmuştur:

*"Maarif siyasetimiz, milletin kitle-i esasiyesini teşkil eden çiftçi ve işçi sınıfının her şeyden evvel nazar-i dikkat önünde tutulmasına ve yeni istikametini bu umdeye dayanmasına bağlıdır. Anadolu gene bir sanat merkezi olacaktır. Halkın geçimini yükseltecek ve islah edecek nazari ve ameli bilgiyi vermek hedeftir."*⁴³

İki yüz elliden fazla erkek ve bayan öğretmenin katıldığı ilk toplantıdan beri, eğitimin hedefi ve programı üzerinde tartışmalar yapılmış ve tüm öğretmenler bundan sonra yapılacak toplantılara da davet edilmiştir.⁴⁴

Kongre, bir sonuca varmasa da, Mustafa Kemal'in önemli açış konuşması ve öyle bir zamanda toplanmış olmasıyla eğitim tarihimizde önemli bir yer tutar. Kongrede erkek ve kadın öğretmenlerin aynı salonda beraber bulunmaları da TBMM'de medreseli grubun eleştirilerine yol açmıştır.⁴⁵

Maarif Kongresi, önceden kararlaştırıldığı kadar bir süre çalışmadığı gibi, gündemdeki konuların hepsini inceleyememiş, incelenen konular da yeterli bir derinlikte ele alınamamıştır. Bunun nedeni, savaşın bütün şiddetiyle devam ediyor olmasıydı. Ancak bu şartlara rağmen ilk ve orta öğretime ilişkin bazı önemli konular tartışılmıştır.

Maarif Kongresi'nin asıl önemi, bir ölüm-kalım savaşı sırasında Ankara'da öğretmenlerin bir araya getirilmesi ve eğitimin amaçlarının tartışılmasıdır.⁴⁶

1.3.3. I. Heyet-i İlmiye Toplantısı

Eğitim alanında gerçek anlamda ilk teşkilatlanma çalışmalarına 1923 yılında başlanmıştır. Bu çalışmalar sonucunda eğitim teşkilatı ilmî ve idarî olmak üzere ikiye ayrılmıştır.

⁴² Hâkimiyeti Milliye, 20 Temmuz 1921.

⁴³ Hâkimiyeti Milliye, 21 Temmuz 1921

⁴⁴ Hâkimiyeti Milliye, 21 Temmuz 1921

⁴⁵ Akyüz, a.g.e, s. 293.

⁴⁶ TC Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı Sura Genel Sekreterliği, **Milli Eğitim Suraları(1939–1993)**, Ankara: MEB Basımevi, 1995, s. 6.

Heyet-i Ilmiyeler yeni Türk devletinin eğitim politikalarının belirlendiği, eğitim meselelerinin tanınmış eğitimcilerin fikir, düşünce ve tecrübelerinden yararlanarak tartışılıp karara bağlandığı ve belli bir uygulama gücü olan ilmi toplantılardır.⁴⁷ Bu toplantılar, Cumhuriyetin ilanının birkaç ay öncesinden başlamak üzere 1926 yılına kadar üç defa toplanmıştır.

Temmuz 1921'deki Maarif Kongresi dışında, ilk kez benzer bir toplantı I. Heyet-i İlmiye adıyla 15 Temmuz 1923'te yapılmıştır. Eğitim işlerinin ciddi bir biçimde ele alındığı bu toplantı 15 Ağustos 1923'e kadar sürmüştür. Cumhuriyet eğitiminin en önemli çalışmalarından birisi olan bu toplantıya kırk üye katılmıştır. Heyetin ilk toplantısında bir konuşma yapan Maarif Vekili Safa Bey sunuları söylemiştir:

“Bence Maarif Vekâleti, memleketimizde âlim ve mütefekkirlerin (düşünürlerin) karar ve fikirlerini tatbik edecek bir vasitadan başka bir şey değildir. Cephesini onlardan almali ve onların gösterdiği yolda yürümelidir. Ben degisebilirim. Benden sonra gelecek de degisebilir. Fakat sizin kararınız ve sizin verdiginiz program degismemeli ve yeni bir kararınız olmadıkça, olduğu gibi tatbik edilmelidir. Iste bu, hepimizin sadakatle ve fedakârlıkla müdafaa edeceğimiz bir esas olsun. Yeni doğan Türkiye'ye yeni bir maarif istikameti verecek olan Heyetinizden müsmir (faydali) ve feyizli bir mesai bekler muvaffakiyetler dilerim efendiler!”⁴⁸

Safa Bey'in konuşmasından sonra başlayan toplantıda Türkiye'nin bütün eğitim sorunları en ince ayrıntısıyla ele alınmıştır. Toplam yirmi bes maddeden oluşan Heyet-i İlmiye toplantısının gündeminin konuları şöyle sıralanabilir:

Eğitim programları, milli kültür, önemli kaynakların çevrilmesi, İstatistik Müdürlüğü Örgütü, Millî Sözlüğün ve Dilbilgisinin hazırlanması, Milli Arşiv, Milli Müzik, Millî Lisan ve Edebiyat, Millî Tarih Kütüphanesi, Millî Tarih ve Coğrafya Enstitüleri, Etnografya Müzesi, Milli Müze, Mektep Müzesi, Ankara'da okutulacak Yüksek Bilimler, İlköğretim programında değişiklik, İlkokul sonrası hayati öğretim programı, Tedrisat-i İptidaîye (İlköğretim) Kararnamesi'nin değişiklik önergesi, Darülmuallimin ve Darülmuallimat tüzük ve programları, sultanîlerde örgüt ve öğrenim süresi, izcilik örgütü, öğretmen okullarına birer orta kısım eklenmesi, Galatasaray Sultanisi'nin örgütü ve programları, Yüksek Muallim Mektebi

⁴⁷ Milli Eğitim Suraları (1939-1993), s. 7.

⁴⁸ Hâkimiyet-i Milliye, 17 Temmuz 1923

öğrencilerine meslek bilgisi verilmesi, Teftis Heyeti Talimatnamesi taslagi, Asar-i Atika Nizamnamesiydi.⁴⁹

Gündemin belirlenmesinden sonra, alti komisyon kurularak çalismalara devam edilmistir. Bu komisyonlar sunlardir:

- ? Millî ve Ilmî Komisyon,
- ? Istatistik Müdüriyeti Teskilâti Komisyonu,
- ? İlköğretim Komisyonu,
- ? Öğretmen Okullari, izcilik, egiticilik komisyonu,
- ? Ortaöğretim Komisyonu,
- ? Bakanligin Genel Çalismalari ve Programi Komisyonu.

Heyet-i Ilmiye bünyesinde olusturulan komisyonlar, bu konulari bir ay boyunca inceleyerek genel kurula getirmisler; hazirlanan raporlarin tartisilmasindan sonra alinan kararlar uygulamaya konmustur.⁵⁰

Birinci Heyet-i Ilmiye'nin aldigi önemli kararlar söyle siralanabilir:

? İlköğretim alti yildir. Öğretim zorunlulugu 7-14 yaslari arasindadir. Birinci ve ikinci sinif mevcudu 30'u, digerleri 40'i asamaz; öğrenci çok olursa subelere ayrilir.

? Zorunlu egitim yasinda bulunan çocuklarin yabanci okullara devamlari yasaktir.

? Maarif Vekâleti'nden baska bakanliklar ilköğretim yaptiramaz. Bu bakanliklarin elinde var olanlar Maarif'e devredilecektir.

? Yabancılar dahil, bütün özel okullar Maarif Vekâleti'nin denetimi altindadir. Yasa ve yönetmeliklere uymayan ve baska amaçlarla açildigi anlasilanlar, derhal kapatilacaktır.

? Küçük köyler için, seçilecek yerlerde "Leylî Köy Mektepleri" (Yatili Bölge Okullari) kurulacak, hattâ gezici öğretmenler kullanilacaktır.

? İlkokul öğretmenleri hakkında bir yasa hazirlanmistir.

⁴⁹ Milli Egitim Suralari (1939-1993), s. 8.

⁵⁰ Necdet Sakaoglu, a.g.e., s. 163.

? İlköğretimden sonra ortaöğretime gidemeyecekler için, zorunlu öğretim iki yıl daha devam eder. İki yıllık "İhzarî Mektepler"de hayatî ve meslekî eğitim yaptırılır.

? Kadınlar, Heyet-i İlmiye'ye girebilecekler ve ilköğretim müfettişi olarak da atanabileceklerdir.

? Din dersi öğretmenlerinin seçiminde, diğer öğretmenlerdeki gibi şartlar aranılacaktır. Din dersleri programı, din ve eğitim adamlarından kurulu bir komisyonca yapılacaktır.

? "Sultani" adının "lise" olmasına karar verilmiştir. Liselerin 4+4+3 = 11 yıl olmasına; fen ve edebiyat subelerinin lise son sınıfta ayrılmasına karar verilmiştir.

? Lise ve dengi okullarla yüksek okullar ve yüksek medrese mezunları için zorunlu hizmette istisna yoktur.

? Göreve başlayınca askerlik yaşları gelen öğretmenlerin bir defa ve bir yıldan fazla tecil hakları yoktur. Yüksek okul ve medresede okuyanlarla Avrupa'da tahsil yapanların zorunlu hizmetleri ertelenir.

? Diplomalı ve ehliyetnameli ilköğretim öğretmenleri, askerliklerini, öğretimi aksatmayacak şekilde yaparlar.

? Öğretmenlerin nedensiz görevden uzaklaştırılmalarını önlemek için, Meclis'ten yasalar çıkarılacaktır. Ama o zamana kadar, Heyet-i İlmiye tarafından bu hususta uygulanacak esaslar önerilmiştir.⁵¹

1.4. Milli Mücadele Dönemi Öğretmen Örgütlenmeleri

1.4.1. İstanbul Muallimler Birliği (1918)

Mesrutiyet'in getirdiği özgürlük ortamı içinde değişik yerlerde ve adlarda öğretmen örgütleri kurulmaya başlanmıştır. İstanbul'da yavaş yavaş oluşmaya başlayan örgütlenme geleneği Balkan Savaşları'nın ardından devam etmiştir. O

⁵¹ Maarif Suraları, s. 8-9; Ergün, *Atatürk Devri...* s.29.

sirada öğretmenler arasındaki örgütlenme ihtiyacını hisseden Emirgan İlkokulu öğretmenleri, bir “Muallimler Derneği” kurmaya karar vermişler hatta derneğin nizamnamesini bile hazırlamışlardır. Dernek üyeleri 21 Aralık 1913’te ilk toplantılarını yapmışlardır. Ancak bu örgüt fikir aşamasından ileriye gidememiştir. Hazırladıkları nizamnameden, cemiyetin amacının eğitim sisteminin geliştirilmesi için çalışmak, mesleki yayınlar nesretmek ve üyeleri arasında yardımlaşmayı sağlamak olduğunu anlıyoruz.⁵²

Bu denemeden kısa bir süre sonra 8 Mart 1918 yılında İstanbul Darülfünun salonunda bir araya gelen öğretmenler bir cemiyet oluşturdular. Toplantıda bir de idare heyeti oluşturulan cemiyetin adı “Muallimler Cemiyeti” olarak kabul edilmiştir. 9 Martta bir araya gelen idare heyeti bir tüzük hazırlamıştır. Hazırlanan bu ilk tüzüğün bazı önemli maddeleri şöyledir:

- ? *“Merkezi Dersaadet’te olmak ve icabında tasrada subeler açmak üzere (Muallimler Cemiyeti) nami ile bir cemiyet teskil edilmistir.*
- ? *Cemiyetin maksadi, muallimleri yekdiglerine tanitmak ve onların ilmi, içtimai ve iktisadi ihtiyaçlarını ve mevkii ihtiramlarını temine ve halkın irfanını yükseltmeye çalışmak gibi hususattir.*
- ? *Cemiyet, maksadının temini husulü için asar ve reseaili mütenevvia celp ve cemi, muallim ve talebeye mahsus meslek ve ders kitapları ile mecmualar nesir, münazara ve muhazaralar tenezzüh ve seyahatler tertip, teaviin ve tasarruf sandıkları teskil eder.*
- ? *Osmanlı muallimleri seneyi lâakal 25 kurus vermek ve nizamnameyi kabul etmek sartiyla cemiyete üye olurlar.”⁵³*

Tüzük hazırlandıktan sonra emniyete teslim edilmiştir. Cemiyetin merkezi olarak Türk Ocacı gösterilmiştir. Cemiyetin kurucusu ve ilk başkanı ise Ahmet Halit Yasaroglu’dur.

Yeni Nesil dergisinde yayımlanan bu nizamnamenin bazı eksiklikleri olmasına rağmen öğretmenler arasında birliği ve dayanışmayı sağlamada büyük bir yenilik olduğu düşünülmüştür. Aynı sayılı dergide Muallimler Birliği’nin 20 Mayıs

⁵² Ahmet Halit Yasaroglu, “Mesrutiyetten Sonra İlk Muallimler Cemiyeti”, **Öğretmen**, Kasım 1949, C. 3, S. 25, s. 8-9.

⁵³ Ahmet Halit Yasaroglu, “Mesrutiyetten Sonra İlk Muallimler Cemiyeti”, **Öğretmen**, Aralık 1949, C. 3, S. 26, s. 8-9.

1921’de bir kongre düzenlediginden de bahsedilmistir. Bu kongrede iki önemli mesele tartisilmistir:

“Birincisi, meslege mensup iptidai, tali, âli zümrelerinin ihtiyacatini tatmin edecek bir nizamname ile birliği elde etmek. Digeri memleketin maarif siyasetinde ve terbiyesinde istihtaf edilecek dogru yolu tanzim etmek.”⁵⁴

Istanbul isgal edildikten sonra cemiyetin toplantilari sik sik Itilaf devletlerince basilmistir. Bu nedenle cemiyet gizli çalısmak durumunda kalmistir. Cemiyet isgallerin başlamasi üzerine tepkisini göstermis ve İzmir’in isgalini protesto amacıyla 22 Mayıs 1919’da bir protesto mitingi düzenlemistir. Ayrıca halkın aydinlatilmasi, örgütlenmesi hususunda ve Kurtulus Savasi’nda Anadolu’ya her türlü destek saglanmistir.⁵⁵

Savasin yarattigi olumsuz ekonomik kosullarda Osmanli kabinesi öğretmenlerin maasini ödeyemez duruma gelmistir. Bunun üzerine 1921 Nisaninin ilk haftasinda öğretmenler grev yapmislardır. Bu grev sirasinda Istanbul Muallimler Birliği ikiye ayrilmis ve çoğunlugunu ilkokul öğretmenlerinin olusturdugu bir grup “Mekatib-i Iptidaiye Muallimler Cemiyeti”ni kurmustur.⁵⁶ Bu grev sirasinda Maarif Vekiliyle görüşen Istanbul Muallimler Cemiyeti’nden bir heyet öğretmenlerin maaslarinin ödenmesini saglamis ayrıca birkaç atamada da etkili olmustur.⁵⁷

1925 yilina kadar çalısmalarini devam ettiren Cemiyet, 1925 yilinda Türkiye Muallimler Birliği’ne dâhil olmus ve çalısmalarini bu çatı altında sürdürmüstür.

1.4.2. Mekatib-i Iptidaiye Muallimler Cemiyeti

Mekatib-i Iptidaiye Muallimler Cemiyeti, Istanbul Muallimler Birliği’nin ilkokul öğretmenlerinin haklarini yeterince savunmadigini düşünen, ilkokul öğretmenleri tarafından kurulmustur. Yedi yüz civarında üyeye sahip olan cemiyet dönemin en güçlü mesleki örgütü haline gelmistir.

Yeni Nesil dergisinde yazan I. Memduh’un ilkokul öğretmenlerinin durumuyla ilgili tespitleri şöyledir:

⁵⁴ Yeni Nesil, 2 Haziran 1921, Sene 1, S. 6.

⁵⁵ Ahmet Orhan, **Cumhuriyet Dönemi Öğretmen Örgütlenmesi**, Istanbul, Türk Dünyasi Arastirmalari Vakfi Yayinlari, 2001, s. 34.

⁵⁶ Akyüz, **Türkiye’de Öğretmenlerin...**, s. 183.

⁵⁷ Yasaroglu, a.g.m.

*“Türkiye’de en fazla ezilen sefahat çeken zümre muallimlerdir. Muallimler arasında da en az ücret alan en ehemmiyetsiz görülen sınıf iptidai mekteplerinde muallimlik yapan kisilerdir”*⁵⁸

Yeni Nesil dergisinde ‘İptidai Mektep Muallimleri’ ile ilgili sürekli yazıları çıkan I. Memduh’un Mekatib-i İptidaiye Muallimler Cemiyeti üyesi olması muhtemeldir. Derginin diğer sayılarında cemiyetle ilgili bilgiler verdiği ve cemiyetin fikirlerini desteklediği düşünüldüğünde I. Memduh’un yazıları cemiyetin yönelimini öğrenmemiz açısından faydalı olmuştur. Aynı tarihli yazısında Emrullah Efendi ve Ziya Gökalp’in eğitimle ilgili düşüncelerini eleştiren I. Memduh, Sati Bey’in fikirlerini desteklediğini söylemiştir.⁵⁹ Ona göre eğitimin islahına Sati Bey’in dediği gibi ilk mekteplerden başlanmalıdır. I. Memduh, Osmanlı döneminde eğitimle ilgili eksiklikleri belirtmiştir ve bir öneri getirmiştir:

- ? Genel eğitim seferberliği yapılacaktı, yapılmadı.
- ? Anadolu’ya öğretmen gönderilecekti, gönderilmedi.
- ? Bütçeden eğitime pay ayrılacaktı, ayrılmadı.
- ? Siki bir ilkokul tahsili ve mecburiyetiyle on yıl süresince bütün Anadolu okuyup yazacak, haklarını istemesini öğreneceklerdir.⁶⁰

I. Memduh, makalesinde tüm bu eleştiri noktalarının gerçekleşmesini, Osmanlı Eğitim Teskilatı’nın tamamen değiştirilip yerine yenisinin kurulmasına bağlamıştır. Mekatib-i İptidaiye Muallimler Cemiyeti, İstanbul Muallimler Cemiyeti’nin tüm birleşme çağrılarına olumsuz cevap vererek kabul etmemiştir. Mekatib-i İptidaiye Muallimler Cemiyeti, 1925 yılında Türkiye Muallimler Birliği’ne dâhil olmuştur.

⁵⁸ I. Memduh, “İptidai Muallimi ve Maarif Nezareti”, **Yeni Nesil**, 8 Eylül 1921, S. 16, Kapakta

Not: Yahya Akyüz Yeni Nesil dergisinin Mekatib-i İptidaiye Muallimler Cemiyeti ile ilgili çıkan yazılardan dolayı bu Cemiyet’in yayını olabileceği görülmüştür.(Bkz. Akyüz, **Türkiye’de Öğretmenlerin...**, s. 186-187.)

⁵⁹ Bilindiği gibi Sati Bey eğitimde islahatın ilkokuldan başlaması gerektiğini söylemiş ve “Tuba Agacı Nazariyesine” karşı çıkmıştır. Ayrıca, herkesin öğretmen olamayacağını savunan Sati Bey, öğretmenliğin özel yetenek ve bilgi gerektirdiğini söylemiştir.

⁶⁰ I. Memduh, a.g.m.

1.4.3. Türkiye Muallimleri ve Muallimleri Dernekleri Birliği

Yahya Akyüz'ün belirttiği ilk öğretmen örgütünün 1908'de kurulmasından yaklaşık on iki sene sonra Ankara'da, Temmuz 1920'de Ankara Lisesi Öğretmenleri "Muallim ve Muallimler Cemiyeti"ni kurmuşlardır. TBMM'de derneğin kuruluş davetiyesi okununca milletvekilleri, özellikle öğretmen olan üyeler bunu sevinçle karşılamışlardır. TBMM'nin açılması ile oluşan özgürlük havası toplum içinde yaygınlaşmış ve hemen hemen bütün kesimler dernek, parti ve cemiyet kurma çalışmalarına girmişlerdir. Öğretmenlerin de derhal harekete geçmeleri ve Ankara'da böyle bir dernek kurmaları Mustafa Kemal tarafından da teşvik edilmiştir.

Kuruluşunu tamamlayan cemiyet, kuruluşu dolayısıyla okutturulacak mevlüd için Meclis başkanlığına bir davetiye göndermiştir. Davetiyede şöyle denilmiştir:

“Hakkın inayetiyle Ankara'da tesisine muvaffak olduğumuz Muallim ve Muallimler Cemiyeti'nin çalışmalarında hüsnü muvaffakiyete nail olması maksadıyla ve mübarek şehitlerimizin ruhlarını sad etmek arzusuyla önümüzdeki Cuma günü Cuma namazını müteakip Hacibayramıveli Camii şerifinde mevlüdü şerif okutturulacağından bilcümle Muhterem mebuslarımızla beraber bu kutsi ayine istihak buyrulmasını istirham ederiz olbabda.”⁶¹

Muallim ve Muallimler Cemiyeti adına Kazım Nami imzasıyla Meclis'te okunan daveti, milletvekilleri “çok iyi, muvafık” sesleriyle karşılamışlardır.

Milli Eğitim Bakanı Dr. Rıza Nur, bütün Milli Eğitim Müdürlüklerine bir yazı göndererek derneğin diğer il ve ilçelerde de subelerinin açılmasını istemiştir. Bu desteği alan dernek Antalya, Bolu, Denizli, Konya, Akşehir, Karaman, Amasya gibi illerde kısa sürede subeler açmıştır. Rıza Nur, merkezi Ankara'da olan bu cemiyetin sadece mesleki, ilmi ve ahlaki meselelerle uğraşacağını belirtmiştir.⁶²

9 Mayıs 1921 tarihli Hâkimiyet-i Milliye Gazetesinde, kuruluşu için hükümete müracaat edilen “Türkiye Muallimleri ve Muallimleri Dernekleri Birliği”nin hükümet tarafından kurulmasına izin verildiğini görmekteyiz. Bu birliğin amacı şöyle belirtilmiştir.

“Muallimlik mesleğini korumak ve muallime ve muallimlerin içtimai vaziyetlerini yükseltmek ve bu gayesini iktisadi ve ilmi vasıtalarla yürütmektir.

⁶¹ TBMM Zabıt Ceridesi, 21 Temmuz 1920, C. 2, Devre , s. 372.

⁶² Öğretmen, Subat 1948, sayı 4, kapakta

Birlik bilhassa iktisadi esaslara ve teavünlere ehemmiyet vermiş olmakla beraber ilmi vasitaları da ihmal etmiş değildir.

Faaliyetlerimizin esaslarını bugün iktisat esaslarını tanzim etmekte olduğuna nazaran boşluk birliğin iktisadi teavünleri ehemmiyet vermiş olmasını gayet tabii ve makul buluruz. Fil vaki serait: hayatiyesi esbabî maisehini ve istiklali temin edilmemiş muallimlerden iş beklemek kadar aşes bir şey olamaz.

Hayat ve maisehlerini temin edecek vesailerini mukabil eyleyecek maas ve gelir tesisata gayret etmekle beraber vazifesiz kalan, hastalanan, malül olan, evlenen, çocuğu doğan muallim ve muallimeler ve ailelerine yardım etmeyi ve bu yardımları devletin vazifeleri arasına irhal ettirmeyi ittihaz etmiştir.

En büyük faaliyetini bu hususun teminine sarf edecek olan birlik bu maksadı katiyen ihmal etmemekle beraber, Muallime ve muallimlerin mevzi ve ilmi yükselisini temin için umumi serbest ve âli dersler, eglenceler, seyahatler, tertip edecek, kütüphaneler, müzeler, okuma salonları temin eyleyecek, mecmua ve gazete nesredek ve muallime ve muallimlerin mesgul buldukları muhabbetleri taniyabilmeleri için lazim gelen kolaylıkları bulacak ve gösterecektir. Simdiye kadar birçok arzulara rağmen hemen hemen ihmal edilen muallimlik meslegine hakiki ve derin hamlesini verecek olan bu birliğin müessisleri tarafından muvakkat heyet-i idaresi intihap olunmuş ve Ankara'da faaliyete başlamıştır.

Müessisler zevat atidedir.

Hakkâri mebusu ve sabik muallimlerden Mazhar Müfit, Kütahya mebusu ve sabik muallimlerden Cevdet, Saruhan mebusu ve sabik muallimlerden Necati, Bursa mebusu ve sabik muallimlerden Muhuttin Baha, Kastamonu mebusu ve Sultani Fransızca muallimi Dr. Suat, Canik mebusu ve eski maarif müdürü Hamdi Bey ile Orta Tedrisat Müdürü Kazim Nami, Darülmuallimat muallimlerinden Nafi Atif, Ahmet Hilmi, Sultani muallimlerinden Mehmet Servet, İktisat muallimlerinden Mehmet Vehbi ve Menbahi Feyziyat Mektebi müdürü Tevfik Beylerdir.

Muvakkat Heyet-i Idare şu suretle teskil edilmıştır:

Reis: Nafi Atuf

Katib: Mehmet Servet

Kasadar: Mehmet Vehbi

Azalar: Ahmet Hilmi ve Teyfik Beylerdir.

Muallimlik mesleği için hakiki istikballer vadeden bu birliğe muvaffakiyetler temin etmeyi bir vecibe terakki eyleriz.”⁶³

Kurucu üyeler incelendiğinde Kazim Nami hariç diğer üyelerin sosyalist eğilimli oldukları görülür. Örneğin Mehmet Vehbi ve Nafi Atuf Spartakistler'den, Mahmut Esat ve Muhittin Baha Resmi Türkiye Komünist Fırkası'ndan, Sadrettin Celal ve Leman Hanım Aydınlik çevresindedir.⁶⁴

Birliğin oluşturulmasıyla ilgili olarak, Birliğin kurucusu Kazim Nami şöyle demistir:

“1920 senesi Haziran ayında Ankara’da ise başladığım zaman, İstanbul’daki muallimler Cemiyetine mensuptum. Ankara’da da, lise müdürünün teşebbüsü ile, bir muallimler cemiyeti vücuda getirdik. Bu gibi cemiyetlerin teşriif (herkesçe bilineceğine) ve tesanüd (dayanışma) temin edeceğine kani olduğum için, Muallimler cemiyetinin hemen her merkezde teşekkül etmesine ve aralarında bir mühadenet husule gelmesine çalıştım.

1921’de Almanya’da bulunmuş bazı arkadaşlar Ankara’ya geldiler; sendikamsi bir muallim dernekleri birliği yapılmasını istediler. Bu mesele epeyce münaşasayı mucip oldu. Muallim cemiyeti azası yeni şekli hoş görmüyordu. Bu harekette bir nevi sosyalizm kokusu seziyordu. Mamefih iki tarafı birbirine yaklaştırmamın yolunu buldum. Birlik mütesebbisleri Erzurum mebusu Nafi Atuf, İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası umumi kâtibi Vehbi Beylerle birkaç arkadaş idiler. Arzularını yerine getirmeye çalıştım, muallim birliği de teşekkül etti.”⁶⁵

Kurulan bu öğretmen derneği eğitim ve öğretmen sorunlarının yani sıra milli mücadeleye de destek vermiş halkı ve öğretmenleri Kurtuluş Savaşına katılmaya ve mücadeleyi desteklemeye davet etmiştir.

“Türkiye Muallime ve muallimleri memlekete karşı ifa edecekleri vazifenin, canlı ve kimildatıcı hareketin en büyük günlerinde bulunuyorlar. Almanya, Rusya, Bulgaristan gibi büyük ve ufak milletlerin teceddüt, istiklal ve hürriyet cıdallerinde en büyük hareketi yine irfan teşkilatı vücuda getirdi.

⁶³ Hâkimiyet-i Milliye, 9 Mayıs 1921.

⁶⁴ Mete Tunçay, **Türkiye’de Sol Akımlar**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2. b. , 1967.

⁶⁵ Kazim Nami, “Birliklerde Tenasüt”, **Muallimler Mecmuası**, 15 Nisan 1930, C. 7, S. 6, s. 161.

Türkiyemiz bugün yirminci asrın manasıyla mütenasip bir istiklal, dahili bir inkilap mücadelesi içindedir ve bu yaşamak isteyen biz Türklerin vaziyeti itibariyle zaruridir. Türk tarihi, muallime ve muallimlerden harekete gelmelerini bekliyor. Muallime ve muallimlerin harekete geldiği gündür ki Türkiye yirminci asra layık manasını ikmal edecek, milli inkilâp ve istiklal cidalı (mücadelesi) bir kere daha kuvvet bulacak ve lâyemut (ölümsüz) olacaktır.”⁶⁶

Bildiride Türk halkının çağdaşlaşmasını sağlamak ve medeni bir toplum haline gelmesi için, bütün sağlıksız fikir ve kurumların yıkılarak yerlerine en yeni kurumların oluşturulması gerekliliği üzerinde durulmuştur. Bu noktada öğretmenlerden destek geldiği zaman inkilâp hareketinin de kendisini sağlamlaştıracağı düşüncesi savunulmuştur. Bildiri şöyle devam etmiştir:

“Büyük muallime ve muallimler kongresinin içtimasına kadar Ankara’da teskil ve intihab edilmiş (seçilmiş) olan Birlik muvakkat idare heyeti, bütün Türkiyeli muallime ve muallimleri birliğe ve taazuva (örgütlenmeye) milli mücadeleyi takviye yolunda harekete, vatanın bu büyük halas gününde fikri ve suuri kiyama (eyleme) davet ediyor. Türkiye inkilâbi muallime ve muallimlerin mesleki taazzuv ve tenasütleriyle kazanacaktır, ileri!”⁶⁷

Hâkimiyet-i Milliye’de yayınlanan bu bildiriye bazı milletvekilleri tepki göstermişlerdir. Bildiride Almanya ve Rusya’daki ihtilallerin örnek gösterilip İslamiyet’ten tek bir cümlede bile bahsedilmemesini TBMM ilkelerine ters bulan Karahisar Sahib Milletvekili İsmail Sükrü Efendi İçişleri ve Milli Eğitim bakanlıklarına su soru önergesini sunmuştur:

“Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin 26 Haziran 1338 tarih ve 541 numaralı nüshasında Muallim ve Muallimler Dernegi Heyeti idaresinin bir beyannamesi nesredilmiştir. İlmî olmaktan ziyade bir mahiyeti siyasiyeyi haiz olan mezkûr beyanname Almanya ve Rusya’daki inkilâpları bir lisani takdir ile beyan ettikten ve oradaki hareketlerin “Payidar semereler” verdiğini söyledikten sonra “asrilige ve inkilâpçılığa muhalif düşen” ölmeye mahkûm bütün sakim ve batil fikirleri devirerek yirminci asrın hayati manasına tevafuk edebilecek bir teceddüt ve inkilâp hareketi husule getirmek üzere Türkiye’deki bütün muallim ve muallimleri kiyama davet ediyor. İki buçuk sütunu ihtiva eden ve bir kelimesinde olsun İslamiyet’i kaale

⁶⁶ Hâkimiyet-i Milliye, 26 Haziran 1922.

⁶⁷ Hâkimiyet-i Milliye, a.g.s.

almayan bilakis esasati Islamiyeye muhalif mezahip ve mesaliki siyasiye müessislerini Karl Marks ve saire gibi Almanya'da ve Rusya'da vukua gelen yirminci asir inkilâplarini ki Sosyalizm ve Bolsevizm'den ibarettir, bir lisani takdir ile beyan eden is bu beyanname her tarafta, hatta birçok muallimler arasinda da sutesirler husule getirmistir. Binaenaleyh:

- ? *Bu cemiyetin, Cemiyetler Kanunu veçhile tesekkül edip etmedigini,*
- ? *Böyle bir inkilâba hükümetin taraftar olup olmadigini,*
- ? *Büyük Millet Meclisi'nin umdei esasitiesine mugayir bulunan bu konu hakkında gerek Maarifin istikameti gerekse esasati Islamiye noktasindan ne gibi efkâr ve tatbikatta bulunulmustur?”⁶⁸*

İçisleri Bakani Mehmet Ata Bey verdigi cevapta, dernegin Cemiyetler kanununa uygun olarak 7 Mayıs 1337(1921)'de kurulduğunu söyledikten sonra kurucu listesini okumustur. Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde yayınlanan bildirinin ise kanunen takibine gerek görülmedigini, bu durumun halk arasinda konusulmadigini belirttikten sonra bayan ve erkek öğretmenlerin bir arada çalışmalarina ise itiraz edilebilecegini belirtmistir:

“Muallime ve muallimlerin bir cemiyette beraber çalışmalari gerek Maarif Vekâletince ve gerekse Ankara vilayetince muvafik görülmedigi maruzdur.”⁶⁹

Milli Egitim Bakani Mehmet Vehbi Bey ise verdigi cevapta, öğretmenlere daha önce gönderdigi iki tebligle dini egitimin agirlikli olarak okutulmasi gerektigini belirtmistir.⁷⁰

Milli mücadeleye manen destek veren Istanbul Muallimleri Cemiyeti 1922 ve sonraki senelerde Ankara ile siki bir isbirligine girmistir. 1922 yilinda Cemiyet tarafından çekilen telgraf, o devrin Istanbul muallimleri ve Muallimleri Cemiyeti'nin milli dava etrafında Ankara'yla arasındaki bagi göstermektedir:

“ TBMM Riyasetine,

Milletin yegâne mümessili olan, TBMM'nin iptidai tesekkülünden bu güne kadar ittihaz(kabul) ettigi bilumum mukarrerati muta(verilmis) addeden Istanbul'un üç zümrei tahsilîyeye mensup müderris ve muallimleri saltanati milliyeyi idrak

⁶⁸ TBMMZC, 14 Agustos 1922, C. 22, Devre 1, s. 162 – 163.

⁶⁹ TBMMZC, a.g.s, 163.

⁷⁰ TBMMZC, 16 Agustos 1922, C. 22, Devre 1, s. 203.

etmekten mütevellit bir hissi sükran ile layezal(sonsuz) tebrikat ve tanzimatini arz eyler.”⁷¹

Maarif Vekilinin istegi üzerine İzmir’de de Hasan Ali Yücel’in de aralarında bulunduğu bir grup öğretmen tarafından İzmir Muallimler Birliği’ni kurmuşlardır. Bu konuda Vasif Çınar ve Mustafa Necati’den de destek almışlardır. Birliğin kuruluşunu Hasan Ali Yücel şöyle anlatmaktadır:

“1922’de İzmir kurtuldu. Yunanlılar denize döküldü. Hoca tayin ettiler beni. Kalktık İzmir’e gittik. Maarif Müdürümüz Vasif Beydi. Gece gündüz öğrencilerle uğrasmaya başladık. Bir taraftan da İzmir’de Muallimler Birliği’ni kuruyoruz. Hemen hemen bütün hocalar, hepimiz her gece buluşuruz, Vasif Bey’in evinde...”⁷²

İzmir Muallimler Birliği’nin kurulmasına büyük katkıları dokunan, İzmir Maarif müdürü Vasif Bey, bir yandan halkı milli mücadeleye davet ederken bir yandan da İzmir’e Dogru gazetesinde yazılar yazıyordu. Bu yazılarında genellikle Isgallere karşı çıktığı gibi halkı da “*Silah basına*” davet etmiştir.⁷³

1922 yılının ortalarında Maarif Vekâleti, maarif müdürlerine gönderdiği bir tamimle öğretmenlerin on bes günde bir toplanarak mesleki meseleler üzerine tartışmalar düzenlemelerini istemistir. Maarif Vekâleti’nin bu toplantılarla ulaşmak istediği amaç öğretmenlerin meslekten sogumalarını engelleyerek ilmi ve mesleki sorunların tartışılmasını sağlamaktır.⁷⁴

Türkiye Muallimleri ve Muallimleri Dernekleri Birliği, 1 Aralık 1922’de Olaganüstü bir kongre toplamıştır. Kongre Darülmualimin konferans salonunda toplanmıştır. Katılım az olduğu için bir kısım üyeler kongrenin ertelenmesini istemisse de yapılan oylama sonucunda çoğunluğun oyuyla erteleme istegi kabul edilmemistir.

Kongre Idare Heyeti’nin raporuyla başlamıştır. Bu raporda su konulardan bahsedilmektedir:

- 1- Öğretmenlerin keyfi olarak görevden alınmalarını gerektigini belirterek bu konuda birliğin sürekli çalışmalar yaptigından bahsetmektedir. Ancak yapılan girişimler İstanbul Hükümeti tarafından kabul görmemistir.

⁷¹ “*İstanbul Muallimler Birliği’nin Tarihçesi*”, **Bilgi**, 1 Ağustos 1948, C. 2, S. 15, s. 6.

⁷² “*Hasan Ali Yücel ve İzmir*”, Zeki Arıkan, **Tarih ve Toplum**, Subat 1998, C. 29, S. 170, s. 111-116.

⁷³ Tülay Alim Baran, **Vasif Çınar**, İstanbul: Temmuz 2001, Arma Yayınları, s. 15:69, ve diğer.

⁷⁴ Hâkimiyet-i Milliye, 26 Haziran 1922.

- 2- Kongrenin temel toplanma amaci, öğretmenlerin ve maarifin gelecekteki vaziyetlerini tartismak ve faaliyet programini belirlemektir.
- 3- Öğretmenlerin mecburi olarak görevden ayrilmalarına karsi mücadele edilerek olumlu sonuçlar alindi. Ayrica haksizliga ugrayan öğretmenlere de yardım edildi.
- 4- Kimsesiz kalacak yeri olmayan öğretmenlerin okullarin kullanilmayan odalarinda kalmalari temin edildi.
- 5- Muallimler Mecmuasinin yayini saglandi.
- 6- Anadolu'da yasanan savas ortaminda dahi derslerin aksamamasina özen gösterildi. ”⁷⁵

Kurtulus Savasi'nin tamamlanip Lozan Baris Görüşmeleri'nin yapildiği bir dönemde böyle bir kongrenin toplanmasi süphesiz önemlidir. Kongre raporu incelendiginde öğretmenlerin yeni kurulacak olan hükümetten bir takim taleplerinin olduğu görülür. Ayrica dernek kendi çalışmalarinin öneminden de bahsederek bu konuda da hükümetten destek beklemektedir.

Olagan kongresini Temmuz 1923 yilinda yapan Türkiye Muallimleri ve Muallimleri Dernekleri Birliği'nin, bu toplantida da yeterli çoğunluğu saglayamadigini görmekteyiz. 8 Temmuz 1923 günü yapılan toplantiya, tüzük gereği toplantinin yapılabilmesi için, katilmasi gereken 218 üyeden 190'i katilınca, kongre reisi kongrenin ertelenmesini istemistir. Ancak üyeler salonu bosaltmayınca özel bir toplantiya karar verilmistir.⁷⁶ Bu kongrede yapılan tartismlarda özellikle Istanbul Anadolu ayriminin ön plana çıktigini görmekteyiz. Kongre sırasında söz alan Orta Tedrisat eski Müdürü Kazim Nami öğretmenler arasında adam kayirma oldugunu belirtmis ve Anadolu öğretmenlerinin Istanbul'a karsi bir tutum içinde olduklarini söylemistir:

“Terfi usulü dairesinde main (saf) kaidelerle yapilmiyor. İltimas bulan istedigine yere geçer, köy hocasını müdürü umumi olmus görebilirsiniz. Anadolu'da Istanbul'a karsi husumet vardır.”⁷⁷

Kazim Nami'nin bu konusmasi üzerine bir tahkikat yaptirildigini açıklayan

⁷⁵ Muallimler Mecmuasi, Kanuni evvel 1922, s. 60–62.

⁷⁶ Muallimler Mecmuasi, 31 Temmuz 1923, Sene 1, S. 11, s. 226.

⁷⁷ Muallimler Mecmuasi, 31 Temmuz 1923, Sene 1, S. 11, s. 227.

Muallimler Cemiyeti reisliği yayınladığı taktirde şöyle demektedir:

*“Anadolu ve İstanbul muallimleri arasında bir ayrılık gayrılık olmadığına dair mevcut olan kanaatimizde Anadolu’daki arkadaşlarımızın da müsterek bulduklarını göstermeleri mucib-i sükrandır.”*⁷⁸

Birliğin en etkili üyelerinden Kazım Nami ile birlik arasında yaşanan bu tartışmalarda Kazım Nami, Anadolu’daki öğretmenlerin %75’ini seciyeleriyle tanıdığını belirterek fikirlerinin sağlamlığını ispat etmeye çalışmıştır.

1.4.5. Milli Mücadele Döneminde Öğretmen Sorunları

Milli Mücadele döneminde, öğretmen yetistirme alanında Osmanlı döneminde atılan adımlara ek olarak yeni bir gelişme yoktur.

Bu dönemde öğretmen ihtiyacı ile ilgili olarak TBMM hükümetinin ilk Milli Eğitim Bakanı Rıza Nur, 19 Ekim 1920’de Mecliste yaptığı konuşmada,

“Bugün elimde bulunan sayılara bakılırsa 28 sultani vardır. Bunların birkaçı işgal altında bulunuyor. Yatılı öğrenci sayısı 340, gündüzlüler 2591’dir. Öğretmen ve memur mevcudu 578’dir. Her öğretmene 20 öğrenci düşüyor. 50–60 kadar da idadi var. İptidailerimiz (ilkokul) 40 bin öğretmen istiyor.” demistir.⁷⁹

Milli Eğitim Bakanı’nin konuşması da gösteriyor ki, Kurtuluş Savaşı yıllarının da eğitimde temel problem olarak öğretmen sorunu karşımıza çıkmaktadır.

İstanbul ve çevresi ile Yunan işgali dışında kalan, doğrudan Ankara hükümetine bağlı yerlerde 1920’de ilk, orta ve lise düzeyinde ne kadar okul, öğretmen ve öğrenci bulunduğuna ilişkin kesin ve güvenilir sayılar mevcut değildir.

Maarif Vekili Vehbi Bey’in Hâkimiyet-i Milliye gazetesine verdiği bilgiye göre, Anadolu’da 2627 muallim ve 689 muallime olmak üzere toplam 3316 öğretmen vardır. Bakan yaptığı açıklamada, Kurtuluş Savaşına nasıl seferber olunmussa, aynı seferberliğin şimdi eğitim için yapılması gerektiği üzerinde durmuştur. Bakan derhal Darülmualiminlerin islahi için çalışacağını da belirtmiştir.⁸⁰

Ancak gerek Rıza Nur’un açıklamalarından gerekse Meclis Zabıtlarından anlaşıldığına göre öğretmen ve okul açığı sürekli büyümüştür.

⁷⁸ Muallimler Mecmuası, 31 Temmuz 1923, Sene 1, S. 11, s. 227.

⁷⁹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 19 Ekim 1920, C. 5, Devre 1, s. 100.

⁸⁰ Hâkimiyet-i Milliye, 5 Kanun evvel 1921.

Milli Mücadele dönemindeki okullara gelince, meclis tutanaklarından ve arşivlere girebilmiş belgelerden anlaşıldığına göre, 3495 ilkokul (682'si kapalı), 3316 (1511'i muallim mektebi çikisli olmayan) öğretmen, tam devreli 5 sultani, 32 idadi (9 yıllık) vardı.⁸¹

Milli Mücadele yıllarında da öğretmenlerin ekonomik durumları oldukça kötüdür. Mesleğe yeni atanan bir öğretmenin eline geçen para “harp zammı” ile beraber 400 – 500 kurustur. Bu öğretmenlerin eline 20 lira kadar geçmektedir. Buna rağmen savaş koşullarından dolayı öğretmenler aylıklarını düzenli olarak alamamaktadırlar. Dört – bes ay, hatta daha fazla süre maaş alamıyorlar, geçinmek için evlerini satıyorlar, borç içinde bulunuyorlardı.⁸² BMM'nin açıldığı günlerde maaşlarını alamayan öğretmenler Ankara'da ve Tokat'ta grev yapmışlardı. Bu nedenle okulların bir kısmı da kapanmıştı.⁸³

Öğretmenlerin ve okulların bu durumu ile ilgili olarak Kütahya Milletvekili Cevdet Bey, Maarif Vekili'nden bir açıklama istemiştir. Bu istizahın (açıklama) oylaması sırasında milletvekilleri olumlu oy kullanmış hatta o sırada mecliste olmayan Maarif Vekili Rıza Nur telefonla aranarak açıklama yapılması için meclise çağırılmıştır.⁸⁴

Meclise geldikten sonra Maarif Vekili Rıza Nur, açıklamasında öğretmenlerin birkaç aydır maaş alamadıklarını söyledikten sonra şöyle devam etmiştir:

*“Devletin bütün memurlarından daha mağdur olan muallimlerdir. Diğerleri maaş alabilirlerse de bunlar alamaz. Hiçbir vakitte onlarla müsavî tutulamaz. Bu hususta bendeniz pek çok tessebbüsatta bulundum. Meclisi Âlinin de bundan malumatı vardır. Hatta bir dereceye kadar da geldim ki idadiler ve darülmualimin ve Darülmualimatlar gibi muvazeneî hususiyeden maaş alanlara bir türlü çare bulamadık.”*⁸⁵

Rıza Nur'un mecliste yaptığı konuşmalar gösteriyor ki, milli eğitimin temel sıkıntısı bu dönemde sadece para meselesi değildir var olan öğretmen okullarının

⁸¹ Necdet Sakaoglu, **Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003, s. 158.

⁸² Akyüz, **Türkiye'de Öğretmenlerin...**, s. 172-177.

⁸³ Sabahattin Özel- Ali İhsan Gencer, a.g.e, s. 236.

⁸⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, 4 Aralık 1920, C. 6, Devre 1, s. 187-188.

⁸⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, 4 Aralık 1920, C. 6, Devre 1, s. 202-203.

kapatılması, bazı kadroların görevden alınmaları gibi meseleler de bu dönemde dikkatimizi çekmektedir.⁸⁶

Muallimler mecmuasında öğretmenlerin ekonomik sorunlarıyla ilgili yayınlanan bir yazıda da, öğretmenlerin geçim sıkıntısı içinde olduklarını, maaşlarını altı ayda bir bile almadıkları anlatılmaktadır. Öğretmenlerin geçimlerini sağlamak için aile yadigârlarını ve bazı değerli eşyalarını satmak zorunda kaldıkları anlatılmaktadır.⁸⁷ Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde çıkan haberde ise, öğretmenlerin her gün kâtiplik, polislik, tüccarlık gibi değişik mesleklere geçtiklerinden bahsedilmektedir.⁸⁸

Öğretmenlerin içinde buldukları durumu göstermesi bakımından Mehmet Emin adında bir öğretmenin Kastamonu Maarifine gönderdiği istifa mektubu dikkati çekmektedir. Mehmet Emin, parasızlıktan yiyecek, giyecek bir şey bulamadıklarından çoluk çocuk hastalandığını belirtmiş, bu sebepten önce kızını sonra da esini kaybettiğini açıklamıştır. Ancak cenaze masrafları içinde para bulamayan Mehmet Emin, bir tüccara maaşının yüzde ellisini bağışlayarak cenazeleri defnedebilmiştir. Mehmet Emin devamla şöyle demektedir: *“Bu olaylardan müteessir olarak, ameleliği muallimliğe tercihan istifa ediyorum.”*⁸⁹ Derginin aynı sayfasında gençleri, öğretmen olmaları için tesvik edemediklerinden bahsetmektedir. Dergi, gençler eğer öğretmen olurlarsa bedbaht olacaklar diye bir itirafta bulunur.

⁸⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, 4 Aralık 1920, C. 6, Devre 1, s. 202–220.

⁸⁷ Muallimler Mecmuası, 17 Tesrinisani 1922, S. 3, s. 48.

⁸⁸ Hâkimiyet-i Milliye, 25 Mart 1921.

⁸⁹ Muallimler Mecmuası, 31 Ağustos 1923, S. 12, s. 245.

BÖLÜM 2

CUMHURİYET DÖNEMİNDE EĞİTİM ALANINDAKİ GELİŞMELER - SORUNLAR VE ÖĞRETMEN ÖRGÜTLENMESİ (1923 – 1935)

2.1. Dönemin Genel Değerlendirmesi

Ulusal Kurtuluş Savaşının kazanılmasından sonra Türk Milli Eğitimin yapısı genel olarak değerlendirildiğinde bir yanda Tanzimat devrinden itibaren kurulmaya çalışılan batılı tarzda okulların diğer yanda medreselerin varlığını devam ettirmekte olduğunu görmekteyiz. Azınlık okulları ve yabancı okullar kendi baslarına buyruk bir tutumla çabalarını sürdürmektedirler. Cumhuriyetin kuruluşunda ülkenin eğitim kurumlarının, öğretmen ve öğrencilerinin dağılımı şöyledir:

Tablo 1: 1923 yılı okul, öğretmen ve öğrenci dağılımları¹

Okullar	Okul Sayısı	Öğretmen Sayısı	Öğrenci Kız	Sayısı Erkek	Toplam Öğrenci
İlkokul	4894	10238	62054	279887	341941
Ortaokul	72	796	1182	3913	5095
Lise	23	513	311	930	1241
Meslek Okulu	44	258	-	4019	4019
Y.Okul ve Üniv.	9	307	285	2634	2994

¹ Sevket Gediklioğlu, a.g.e. s. 32.

1869 tarihli Genel Egitim Tüzüğünden Cumhuriyet'e kadar Türkiye'de eğitim giderleri su üç kaynaktan elde edilmistir:

? Devlet bütçesi ve Padişahın özel hazinesi

? Çesitli vakif gelirleri

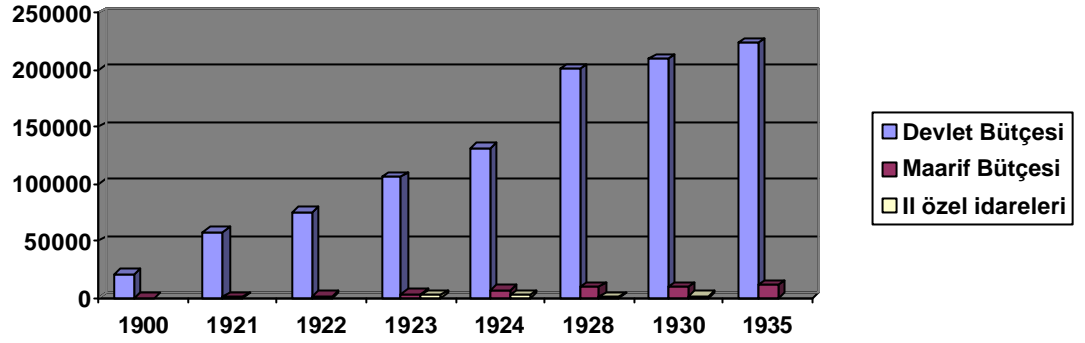
? Vatandastan eğitim için alınan vergiler, ianeler ve çesitli cezalarla elde edilen gelirler.

Osmanlida ilköğretim zorunlu olmasına ragmen eğitim masraflari tamamen vatandaşın sorumluluguna birakilmistir. Orta öğretimde ise giderlerin bir kismini devlet karsilarken bir kısmi öğrencilerden alınan ücretlerle karsilanmistir. İlköğretime devlet, ancak büyük borçlanmalara gidildikçe öğretmen maaşlari ödenemedikçe el atmistir. Bu durumu, Cumhuriyetin ilanı da pek degistirememistir. 1924 yılında okullar tamamen Maarif Nezaretine bağlanınca, ilkokullar vakif gelirlerinden de yoksun kalmislardir. Bu konuyla ilgili olarak gerek yabancı uzmanlar gerekse Türkiye Muallimler Birliği hükümete öğütlerde bulunmuslardir. Ancak eskisi gibi vakiflarla bir bağ kuramayan Türkiye Cumhuriyeti 1926 yılında öğretimden her türlü ücreti kaldirmistir. 1948'e kadar da ilkokulların masraflari özel idareler eliyle halktan toplanan vergilerle karsilanmistir.² Orta öğretim kurumlari ve öğretmen okullarının giderlerini de devlet kendi bütçesinden karsilamistir.

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren genel bütçeden eğitime ayrılan payın arttığını görmekteyiz. Aşğıdaki tablo incelendiginde 1900 yılında maarife ayrılan payın genel bütçeye oranı %40, Kurtulus Savaşı'nın devam ettigi 1921'de %69, Cumhuriyet'in ilan edildiği yıl olan 1923'te %2,8, Muallimler Birliğinin kapatildiği 1935'te ise %4,7 olarak görölmektedir. Bu tablodan da anlaşılacagi üzere genel bütçenin büyümesine paralel olarak eğitime ayrılan payın o oranda büyümediği görölmektedir. Ayrıca maarif bütçesinin yanında il özel idareleri de bu dönemde eğitime pay ayirmistir. İlkokul öğretmenlerinin maaşlari il özel idarelerince karsilanmistir. Bu durum öğretmenlerin zengin illere yönelmesine neden olmuş böylece Anadolu'daki fakir illerde açık gittikçe büyümüstür.

² Başgöz – Wilson, a.g.e, s. 92-93.

Tablo 2: 1900–1935 yılları arasında bütçeden Eğitime ayrılan Pay³

1935 yılına gelindiğinde bile sorunların tamamıyla çözümlenemediği, M.S. Erkan adlı bir öğretmenin Muallimler Mecmuası'nda çıkan makalesinde de ülke çapındaki öğretmen dağılımının adaletsizliğinden bahsedilmektedir. Erksan'ın değerlendirmesine göre İstanbul'da 459 öğrenciye bir öğretmen düşerken, Mardin'de 3594 öğrenciye bir öğretmen düşmektedir. Bu durumun temel nedeni olarak Erksan, çok kazanılan yerde çok, az kazanılan yerde de az öğretmenin olduğunu vurgulamaktadır.⁴

Tüm bu sorunları çok iyi değerlendiren Mustafa Kemal 1922 yılında ani defterine sunuları yazmıştır:

“Bilim ve kültür gereklidir. Bilim ve kültürün ana çalışma merkezi okuldur. Ulusu yetistirmek için okullar, üniversiteler kurmak için de aynı yolu izleyeceğiz. Ulusun siyasal ve toplumsal hayatında, düşünsel eğitiminde her türlü dış etkenlere karşı koyacak bir dayanıklılık yaratabilmesi için bilimi ve fenni kilavuz edineceğiz.

Okul genç dimağlarda, insanlığa saygıyı, vatana ve ulusa sevgiyi, bağımsızlık onuruna sevgiyi ve bağımsızlık tehlikeye düşecek olduğu zaman, onu kurtarmak için izlenmesi gereken kurtuluş yolunu öğretir.

Okul sayesinde, bilim ve fen sayesinde Türk ulusu, Türk sanatı, Türk edebiyatı, bütün güzellikleri ile kendini gösterecektir. Türk tarihinin ahlaki da ilgilendiren bir biçimde öğretilmesi okulda olacaktır. Bu da bütün zihinlerde Türklüğe kıymeti süsleyecektir...

³ Hasan Ali Yücel, a.g.e, s. 243–244.

⁴ Muallimler Mecmuası, Nisan-Mayıs 1935, 38–39, s. 187.

Ulus kurtarmaya çalisanlarin ayni zamanda mesleklerinde de birer namuslu uzman, çaliskan birer bilgin olmalari gerektir.”⁵

Mustafa Kemal okullarin çoğaltılması gerektiğini yazarken bu duruma sadece niteliksel bir büyüme olarak bakmamıştır. İلمي ve fenni kendine kılavuz kabul etmiş kurumların açılacağını müjdelirken üniversiteler kurulması gerektiğini de belirtmiştir. Halkın eğitilmesi için biricik kosal eğitim olarak saptanmış bu eğitim alanındaki devrimleri kaçınılmaz kılmıştır.

2.2. Cumhuriyet Dönemi Öğretmen Örgütlenmesi

2.2.1. Türkiye Muallimler Birliği

Hazırlık döneminde olduğu gibi, eğitim inkılâpları döneminde de öğretmen örgütlerinin büyük önemi olmuştur. Vasif Bey ve Mustafa Necati gibi bu döneme damgasını vuran iki bakan, bu örgütlerin başkanlığından Bakanlığa veya Bakanlıktan bu örgütlerin Başkanlığına gelmişlerdir. Bu örgütlerin Türk eğitimine yön verme açısından toplantıları çok önemli olmuştur.

Türkiye Muallimleri ve Muallimleri Dernekleri Birliği, çeşitli yerel kongrelerini yaptıktan sonra, Ankara'daki büyük kongreyi düzenlemiştir. Kongre, 22 Ağustos 1924'te Mustafa Kemal, esi, Basbakan, birçok bakanlar ve 74 delegenin katılımıyla yapılmıştır. Bütün Türkiye öğretmenlerini temsil eden ve John Dewey'in de katıldığı bu toplantının başkanlığına Adalet Vekili Mustafa Necati seçilmiştir.⁶

Mustafa Kemal, 25 Temmuz 1924'te Ankara'da Muallimler Birliği'nin açılışında yaptığı konuşmada:

“Hanımlar, Baylar: Güzide heyetinizin içinde bulunmaktan mütehasşis gururum bipayandır. Türkiye Muallimler Birliği'nin Ankara'da akd ettiği ilk kongresini çok büyük memnuniyetle karşıladım. Memleketimizin sizler gibi kıymetli muallim, hanım ve beylerinin burada toplanması, Cumhuriyetimiz için çok feyizli neticelerin tecellisine vesile olacaktır.

⁵ Serafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi: Yeni Türkiye'nin Oluşumu (1923–1938)**, Ankara, Bilgi Yayınevi, Temmuz 1996, C. III/2, s. 64-65.

⁶ Hâkimiyet-i Milliye, 24 Ağustos 1924.

Türkiye Muallimler Birliği'nin bütün memlekette taazzuvuna, Konya'yi olduğu gibi Van'i ve Hakkâri'yi de teskilati dâhiline almasına ve her köyde azaya malik bulunmasına derin bir alaka ile intizar edeceğim.

Muallimler!

Yeni nesil Cumhuriyet'in fedakâr muallim ve mürebbileri, sizler yetistireceksiniz; yeni nesil sizin eseriniz olacaktır. Eserin kıymeti sizin maharetiniz ve fedakârlığınız derecesiyle mütenasip bulunacaktır.

Cumhuriyet fikren, ilmen, fennen, bedenen kuvvetli ve yüksek seciyeli muhafızlar ister. Yeni nesli bu evsaf ve kabiliyette yetistirmek sizin elinizdedir...

Muallimler!

Erkek ve kız çocuklarımızın aynı surette bütün tahsil derecelerindeki talim ve terbiyelerinin ameli olması mühimdir. Memleket evladi her tahsil derecesinde iktisadi hayatta amel müessir ve muvaffak olacak surette teşhiz olunmalıdır...

Arkadaşlar; yeni Türkiye'nin birkaç seneye sigdirdiği askeri, siyasi, idari inkilabat sizin, muhterem muallimler, sizin içtimai ve fikri inkilâplardaki muvaffakiyetinizle teyit olunacaktır. Hiçbir zaman hatırlarınızdan çıkmasın ki Cumhuriyet sizden fikri hür, vicdani hür nesiller ister.”⁷

Maarif Vekili Vasif Bey de konuşmasında, öğretmenler toplantısının “Terbiye ve irfan esaslarını tespit ve tedvin” edeceğini belirterek, Türk kültür tarihi üzerinde durmuştur. Daha sonra III. Selim zamanından beri aydınların, milleti sosyal ve kültürel durgunluktan kurtarmak istediklerini ama basaramadıklarını belirten Bakan, milletin şimdi kurtuluş ve hedefinin de gösterilmiş olduğunu açıklamıştır. Artık yeni bir millet doğuyordu ve bu millet uygar zümreler arasında yerini alacaktı. “Türk milletini kendi millî varlığına ve millî benliğine isal eden bu inkilâbi hazm edemeyenleri” Türk gençliği, tereddütsüz yıkacaktı. Bakan, bir “Maarif Kongresi” olarak nitelediği bu toplantıda öğretmenlerin yeni bir varlık ve hayatın en kuvvetli dayanakları olduğunu, eski hurafe, gelenek ve batıl inançlardan kurtulan milleti yeni bir iman, ruh ve fikirle çağdas medeniyet zümresine katacaklarını söylüyordu.⁸

Kongre daha sonra yönetmelik, yardım örgütü ve öneriler komisyonlarını kurarak çalışmalarına devam etmiştir. İlkokul öğretmenlerinin maaş, terfi ve

⁷ Birlik, Mayıs - Haziran 1960, S. 17-18, s. 1-2.

⁸ Ergün, **Atatürk Devri Türk Eğitimi**, 75-76.

emeklilik islerinin üzerinde de durulan kongrede, federasyon tarzında mı yoksa genel merkeze bağlı birlikler şeklinde mi örgütlenmeli sorunu tartışılmıştır. Bakan da “birlik” halinde kalınmasını isteyince, federasyon önerisi 15'e 39 oyla reddedilmiş, daha sonra da bir yönetmelik hazırlanmıştır.

Federasyon kararını en hararetle savunan İstanbul Muallimler Birliği olmuştur. Bu konuyla ilgili, İstanbul Muallimler Birliği'nin 1930 yılı Kongresi İdare Heyeti raporunda şöyle denilmektedir:

“Cumhuriyetin ilanı ile beraber muhtelif vilayetlerdeki mahalli muallim birliklerinin daha ahenkâr bir idare altında birleştirilmesi arzuları uyandı ve bunun tatbikine geçildi. Teskil edilmek istenilen birliğin sekline- bazı haklı mülahazalarla- itiraz eden İstanbul Muallimler Cemiyeti ve Mekatib-i İptidaiye Muallimler Cemiyeti de nihayet 1925 de ilhak ettirildi.”⁹

1946 sonrasında Muallimler Birliği'nin mirasına sahip çıkan ve Birliğin yayın organı olduğu iddiasıyla etkinlik gösteren Bilgi dergisinde şöyle denilmektedir:

“Türkiye Muallim ve Muallimleri cemiyetinin doğusundan sonra, İstanbul Muallimler Cemiyeti için umumi merkeze iltihak işi, baslı başına bir mesele haline gelmiş, o zamanın tabiriyle “vahdet” cereyanı belirmiştir. İstanbul Muallimler Cemiyeti, böyle bir vahdetin husulü için Türkiye'nin her tarafındaki muallim zümrelerince seçilmiş mümessillerin münasip bir yerde toplanması, umumi bir muallimler federasyonu vücuda getirilmesi lüzumunu müdafaa etmiştir.”¹⁰

1925 yılı, Türkiye'deki öğretmen derneklerinin hemen hemen en faal oldukları yıl olmuştur. Mustafa Necati'nin genel başkanı olduğu ve Gazi Mustafa Kemal ve Lâfife Hanım'ın Urfa üyesi olarak katıldığı Muallimler Birliği Kongresi, 60 üyenin katılımıyla 2-6 Mayıs 1925 tarihleri arasında yapılmıştır. Türkiye Muallimler Birliği, genellikle halkı okutma alanında önemli çalışmalar yapmıştır. 2 Hazirandan itibaren yabancı okullar ve azınlık okullarındaki Türk öğretmenlerin kurduğu derneğin de kongresi yapılmıştır. 19 Haziran 1925'te "Dârülmualimîn Mezunları Cemiyeti Kongresi" toplanmıştır. Bu toplantıda bir konuşma yapan Maarif Vekili Hamdullah Suphi Bey, özellikle vatan kavramı üzerinde durarak, öğretmenleri Anadolu'ya gitmeye teşvik etmiştir, çünkü haziran sonlarında toplanan “Mekâtib-i

⁹ Muallimler Mecmuası, 15 Tesrinisani 1930, c. 8, sayı 12, s. 62.

¹⁰ “İstanbul Muallimler Birliği'nin Tarihçesi”, **Bilgi**, 1 Ağustos 1948, C. 2, S. 15, s. 5.

Ibtidaiye Muallimleri Cemiyeti”nin kongresinde konusan Sadullah Bey, Türkiye'deki 7.500 ilkokul öğretmeninden 1.030'unun İstanbul'da olduğunu açıklamıştır.¹¹ Bu dernek kongresinde Muallimler Birliği'ne katılma kararı almıştır. Bu yıl, yalnız kongreler olarak değil, subeler olarak da öğretmen dernekleri yoğun bir çalışma göstermişlerdir.

Birliğin Umumi Kongresi 15 Temmuz 1925 tarihinde yapılmış, Mayıs 1921'de Ankara'da kurulan “Türkiye Muallimleri ve Muallimleri Dernekleri Birliği” adını değiştirerek “Türkiye Muallimler Birliği” adını almıştır. Bu kongrede bir de birlik yasası hazırlanmıştır. Bu yasada birliğin adı, kuruluş amacı, merkez ve subelerin oluşumu, kongrelerin toplanma şekilleri, üyelerin katılma şartları gibi tüm konulardan bahsedilmiştir.¹²

1925 kongresinde belirtildiğine göre Türkiye çapında toplam 112 Muallimler Birliği merkezi ve bunlara bağlı subeler yer almaktadır. Yine bu kongre, halkı eğitmek için gerekli görülen vasıtaları şöyle belirlemiş ve bunları bir vazife olarak görmüştür:

- ? Kütüphaneler
- ? Halk Dershaneleri
- ? Müsamere ve konferanslar
- ? Sinemalar
- ? Nesriyat
- ? Mektepler, ordu ve aile muhiti.¹³

Birlik, bu kongrede adını "Türkiye Muallimler Birliği" olarak değiştirdikten sonra öğretmenlerin etkinliği daha da artmıştır. Birliğe katılma haberinin Muallimler Birliği tarafından sevinçle karşılandığını görmekteyiz. Birliğin resmi yayın organı olan Muallimler Birliği dergisi konuyla ilgili şöyle demiştir:

“Yüksek, orta ve ilk muallim zümrelerinden mürekkep İstanbul Muallimler Cemiyeti ile İstanbul Mekatib-i ibtidaiye Muallimleri Cemiyeti umumi kongrelerinde cemiyetlerini feshederek birliğimize iltihaka karar vermiş ve keyfiyeti umumi merkeze bildirmişlerdir. Türkiye muallim ordusunun mühim bir kısmını teşkil eden

¹¹ Ergün, **Atatürk Devri Türk Eğitimi**, s. 76-77.

¹² Muallimler Birliği, Ağustos 1925, sene 1, sayı 2, s. 80-85. Bu yasağı önemli olarak gördüğümüzden dolayı ekler kısmında yayınladık.

¹³ Muallimler Birliği, Ağustos 1925, sene 1, sayı 2, s. 87-88.

Istanbuldaki muallim ordumuzun bu kararı Umumi merkezle beraber birlik ve maarifle alakadar diger birçok zevat ve mahful tarafından memnuniyetle karsilanmistir.

Istanbul muallim ordusunun husule getirdigi bu samimi tesanüt ve vahdeti birligi, mecmuamız büyük bir sükranla kaydeder”¹⁴

1925 – 1926 ders yili baslangicinda Muallimler Birliği Umumi Merkez heyeti yurt çapında bir seyahate çikmistir. Bu seyahat birlik reisi Mustafa Necati Beyin riyasetinde 28 Eylülde baslayıp Aralık ayında sona ermistir. Necati Bey bu seyahat sirasında bütün maarif daireleri, mektepler, Birlik subeleri ve dogrudan dogruya muallimlerle temasta bulunmustur. Iste bu inceleme seyahatinden sonradır ki, 28 Aralıkta Mustafa Necati Bey Maarif Vekâleti’ne getirilmistir.¹⁵

Muallimler Birliği’nin baskani olan Mustafa Necati Bey 1925 sonunda Maarif Vekili olmus, aynı zamanda başkanliga da devam etmistir. Mustafa Necati’nin başkan olduğu dönemde öğretmenler arasında bir yardımlasma ve tasarruf sandigi olusturulmustur. Bu durum tüm birliklere bir nizamname ile duyurulmustur. Nizamnamede bu yardım sandiginin sadece öğretmenler arasında oldugunu belirtildikten sonra, bu yardım ve tasarruf sandigina katılmak isteyen öğretmenlerin bir defaya mahsus olmak üzere giriste yüz kuruş, daha sonrada her maas aldığında yirmi bes kuruş ödemesi gerektiği tüm öğretmenlere duyurulmustur.¹⁶

Muallimler Birliği Halk dershaneleri açarak da eğitimi desteklemistir. Öğretmenler eğitimi, birliklerde ve genellikle de mesai saatlerinin disında yapmışlardır. Muallimler Birliği Genel Merkezi bu konuyla ilgili merkez ve subelere bir talimatname göndermistir. “Muallimler Birliği Halk Dershaneleri Talimatnamesi” diye gönderilen bu talimatname şöyle baslamistir:

“En önemli gayesi halki okutmak olan Türkiye Cumhuriyeti Muallimler Birliği müsait yerlerde yardım mektepleri (halk mektepleri) açacaktır”¹⁷

Bu talimatnamede açılacak olan Halk Mektepleri’nin süreleri altı ay olarak belirlenmiş ve senede iki sefer açılmasına karar verilmiştir. Çalışanların da

¹⁴ Muallimler Birliği, Agustos 1925, sene 1, sayı 2, s. 85.

¹⁵ “Türkiye Cumhuriyeti On Yıllık Maarif İşleri”, **Muallimler Mecmuası**, C. 9, Fevkalade Sayı, s. 273–274.

¹⁶ Muallimler Birliği, Eylül 1925, sene 1, S. 4, s. 135.

¹⁷ Muallimler Birliği, Eylül 1925, sene 1, S. 4, s. 134–135.

düşünüldüğü talimatnamede erkekler için gece, kadınlar için gündüz kurslarıyla takviye yapılması istenmektedir. Ayrıca bu Mekteplerin tüm okuma-yazma bilmeyenlere açık olduğu da vurgulanmıştır.

Muallimler Birliği'nin yaptığı çalışmalarda ve örgüt kurma çalışmalarında bazı vali ve kaymakamların birliğe destek vermediklerini görmekteyiz. Bu konuyla ilgili olarak Dâhiliye Vekâleti şu tamimi yayınlamıştır:

*“Muallimler Birliğinin bazı mahallerde lüzumu derecede mazhar kolaylık olmadığı anlaşılmaktadır. Birliğin maksadı yasanın ikinci maddesinde geçtiği gibi birlik hakkında yardım ve kolaylık sağlanması tavsiye olunur.”*¹⁸

Bu dönemde Birliğe bağlı öğretmenler yaz tatillerinde de boş durmamışlardır. Köy köy, kasaba kasaba gezen öğretmenler eğitim faaliyetlerine devam etmişlerdir.¹⁹

Öğretmen derneklerinin kongreleri 1926 yılında da bütün hiziyle devam etmiştir. Yerel kongrelerin yanı sıra 1926'da Muallim Mektepleri Mezunlarının Kongresi ve TBMM salonlarında Muallimler Birliği Kongresi toplanmıştır. Muallimler Birliğinin bu üçüncü kongresine 220 üye katılmıştır.²⁰

Bu kongrenin başında ve sonunda Maarif Vekili Mustafa Necati iki konuşma, Vasif Bey de bir konuşma yapmıştır. Necati Bey, açış konuşmasında toplantının TBMM salonlarında yapılmasının çok anlamlı olduğunu, öğretmenlerin Cumhuriyet prensiplerini en iyi yayan, zümre olduklarını, geçen yıl ve bu yıl Halk Dershaneleri'nde 50 binden fazla kişiyi okuttuklarını bildirmiştir.²¹

Kongrede okunan Muallimler Birliği Umumi Merkez raporunda geçen bir yıl değerlendirilmiştir. Bu raporda birliklerin öğretmenler ve halk için önemli kanunlar çıkmasına öncülük ettiğini ve Türk inkılabını desteklenmesi ve gerçekleştirilmesine ön ayak olmayı amaç edindiğini görmekteyiz. Türk halkının aydınlanması için elinden geleni yapan öğretmenler köylerdeki halka ellerinden geldikleri kadar yardımcı olmaktadır. Ayrıca yardıma muhtaç ve kimsesiz öğretmen ailelerine yardımda bulunulmuştur. Rapora göre Birlik merkezlerinin sayısı 1925 yılında 65

¹⁸ Muallimler Birliği, Mart 1926, sene 1, S. 12, s. 422.

¹⁹ Hâkimiyet-i Milliye, 1 Temmuz 1926.

²⁰ Muallimler Birliği, Eylül 1926, sene 2, S. 15, s. 676-677.

“Muallimler Birliği, 1926 senesinde memleketin değişik yerlerinden gelen 220 üyenin katılımıyla üçüncü kongresini gerçekleştirdi. Bu kongre diğer kongrelerden çok farklı ve çok feyizliydi. Bütün kongre günleri umumiyetle ilmi mevzuların müzakere ve münakasasıyla geçti.”

²¹ Hâkimiyet-i Milliye, 17 Temmuz 1926.

iken, 1926'da 134'e yükselmistir. Bu sayisal artis öğretmenlerin birlige olan güvenini ortaya koymasi bakimindan önemlidir.²²

Muallimler Birliği Baskani iken Bakan olan Necati Bey, kongrenin kapanisinda yaptigi konusmada da öğretmenlerin arasindan ayrilmadigini bildirerek egitimde en temel kanununun ilk öğretmen okulu hayatini yükseltmek ve ilköğretimi kuvvetlendirmek oldugunu söylemistir. Ona göre Türkiye Cumhuriyeti'nin temelleri, milletin her ferdinin ayri ayri islenerek kurulacagi temellerdi.

Türkiye Muallimler Birliği Genel Merkezi'nin açilmasi gerektiğini bir talimatname ile birliklere duyurdugu Halk Mektepleriyle ilgili Dâhiliye Vekâleti de bir tamim yayinlayarak Muallimler Birliği'ni desteklemistir.

“Muallimler Birliği'nin ekser mahallerde halk dersaneleri açmak suretiyle memleketin hayat irfanina ifa ettikleri hizmet pek büyüktür... Bunu tesmil ve tesvik etmek memleketin yararınadır. Bazı yerlerdeki Muallimler Birliği'nin dersane levazimini tedarik ve bedel icabi temin emrinde duğar olduklari haber alınmistir. Mesai saati haricinde fahri bir saatte okutmaya deruhte edenlerin mesaisini kolaylastirmak her tarafta bu vazifeye destek vermek gerekir. Bundan dolayi kariben düzenlenecek gelecek seneki idare-i hususiye bütçesindeki “Muallimler Birliği” tarafından açilacak halk dersanelerine muavenet namıyla kurumlara yardım faslindan yeniden olusturulacak bir maddeyle her mahalın icabına göre bir liradan az olmamak üzere tahsisat vaz-i suretiyle bu çalışmanın tesviki ve neticeden haberdar edilmesi tavsiye olunur.”²³

Mustafa Necati, Konya Muallimler Birliği'nde yaptigi bir konusmada da Gazi Pasa'nın izinde, onun çizdiği program ve gösterdiği hedefe dogru durmadan çalışmak zorunda olduğumuzu tekrarlıyor; öğretmenlerden halka rehber olmalarını istiyordu. Gene 1926 yılında Ankara'da öğretmenlerin meslekî eğitimleriyle ilgili bir "Fenn-i Terbiye ve Usul-ü Tedris Kongresi" yapıldı.

1926 yılı Haziran ayında Muallimler Birliği dergisiyle yaptigi röportajda Mustafa Necati, hem Muallimler Birliği baskanı hem de Maarif Vekili olmasından dolayi Birlige yeteri kadar zaman ayıramadığını belirmiştir. Öğretmenlerin çok fazla

²² Hâkimiyet-i Milliye, 17 Temmuz 1926

Not: Muallimler Birliği 1926 Kongresi için bkz. 14–23 Temmuz tarihlerli arasındaki Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin sayıları.

²³ Muallimler Birliği, Eylül 1926, sene 2, S. 15, s. 680.

çalıstığını anlatan Necati, Muallimler Birliği'nin ülke çapında 240 subesinin olduğunu söyle mis ve söyle devam etmiştir:

“Birliğimize bağlı halk mekteplerinde otuz binden fazla talebe vardır. Tatil zamanında muallimlerin seyahatler yaparak gittikleri mekânları göreceklerine ve halkı tenvir ve cumhuriyet prensiplerini telkin edeceklerine kaimim. Tatil aylarında Muallim Birliklerine hitaben bir beyanname yayınlayacağım. Bu beyanname Muallimler Birliğinin bu süre zarfındaki faaliyetlerini anlattıktan sonra gelecek seneki tarz-i mesailerini kayd ve izah edeceğim.”²⁴

Daha sonraki yılda da öğretmenlerin kongreleri, Bakanlık ve hatta Cumhurbaşkanlığı makamlarında yüksek ve saygın durumlarını devam ettirmişlerdir. Ancak 1928 yılında yapılan ve çok snk geçen Türkiye Muallimler Birliği Kongresi, birlik yönetimini federatif sisteme geçirmiş çok geçmeden de merkez rgt bile ilga edilmiştir.²⁵

1928 yılında yapılan kongrenin snk geçmesi ve katılımın az olması Muallimler Mecmuası'nda da değerlendirilmiş ve su sebebe bağlanmıştır:

“Muallimler Birliği dördüncü Kongresi 25 Ağustos 1928'de Ankara'da akdedilmisti. Harf inkilâbına rastladığı ve muallimler her tarafta bu büyük ve serefli vazifelerine başlamış buldukları için kongreye pek az arkadaş istirahat edebilmiş ve murahasaların ekseriyetini Ankara'da bulunan zevat teşkil etmişti.”²⁶

1928 kongresinde federatif sisteme geçilmesinden sonra İstanbul Muallimler Birliği tekrar örgütlenme alısmasına giriserek Muallimler Mecmuası'ni da yeniden çıkartmaya başlamıştır. Federatif sisteme geçilmesi, Muallimler Mecmuası'nda söyle değerlendirilmiştir:

“Bir zamanlar yer yer tesekkül eden ve her biri müstakil olan birliklerimiz bilahare tek bir merkez etrafında subeler halinde toplanmış ve böylece Türkiye Muallimler Birliği meydana gelmiştir.

İstanbul Birliği evvelce bu sekle – birçok esaslı mahzurlarını göstererek- itiraz etmişti. Dsncelerimizde haklı olduğumuzu zaman ile tecrübeler acı bir şekilde bize gösterdi.

²⁴ Muallimler Birliği, Haziran 1926, sene 1, S. 12, s. 533.

²⁵ Mustafa Ergün, **Atatürk Devri Türk Eğitimi**, s. 75–78.

²⁶ Muallimler Mecmuası, 15 Mayıs 1930, C. 7, S. 8, s. 235.

O zamanlar bunu hararetle isteyen ve bütün kuvvetiyle çalışan Hamdullah Suphi bilahare birliklerin aldığı bu vaziyetten ne derece müteessir oldu bilemeyiz; fakat son 1929 kongresi düşünülen vaziyeti pek belig bir şekilde ifade etti. Bir gün su tezkereyi aldık:

“Arkadaslar:

Muallim Birlikleri için, İstanbul Muallimler Birliğinin öteden beri müdafaa ettiği Federatif Sistem kabul edilmiştir. Merkez teşkilatı mülgadır.

Muvaffakiyetler temenni eder, hürmetlerimin kabulünü rica ederim”

Ahmet Tefvik

Kongre acil bir kararla ve dokuz maddelik bir federasyon yasası ile isin içinden siyrildi.”²⁷

Bu kongrede hazırlanan dokuz maddelik Federasyon yasasında, “*Türkiye Muallimler Birliği, mahalli muallim birliklerinden olumsuz bir federasyondur.*” denilmiştir. Oluşturulan bu federasyona bağlı birliklerin iki senede bir Ağustos ayının ilk haftasında Ankara’da umumi kongre yapması istenmiştir. Kongrede temsil hakkı ise üye sayısına göre belirlenmiştir. Üye sayısı 50 olan birlikler bir, 100 kadar olanların iki, daha fazla olanların ise üç temsilciyle katılmaları isteniyordu.²⁸

İstanbul Muallimler Birliği’nin savunduğu federatif sisteme geçilmesine rağmen birliklerin durumu yine de düzelmemiştir. Üyeler toplantılara katılmadığı gibi Genel Merkez’de bu konuyla pek ilgilenmemiştir. 28 Aralık 1928’de Cumhuriyet gazetesinde “*Muallimler Birliğinin Vaziyeti*” başlığıyla çıkan yazıda şöyle denilmekteydi:

“Muallim Birliği Umumi kongresi, Muallim Birliklerinin federatif sekle inkilâbına ve merkezde bir mutemetlik tesisine karar vermiş ve birliklerin istiklalini kabul etmişti. O vakitten beri merkezi umumiye merbut Birliklere hiçbir tebligat yapılmamıştır. Diğer taraftan İstanbul Muallimler Birliğinin vaziyeti pekiyi degildir. Üyeler birlikle pek alakadar olmamaktadırlar.”²⁹

Cumhuriyet gazetesinde “*Muallimler Birliği Infisah mi Ediyor?*” başlıklı çıkan haberde, İstanbul Muallimler Birliği’nin giderek bozulduğu ve üyelerini bir araya

²⁷ Muallimler Mecmuası, 1 Kanunisanı 1930, C. 7, S. 1, s. 32.

²⁸ Muallimler Mecmuası, 15 Mayıs 1930, C. 7, S. 8, s. 238–239.

²⁹ “*Muallimler Birliğinin Vaziyeti*”, **Cumhuriyet**, 28 Aralık 1928

getirmekte zorlandigindan bahsedilmemistir. Bu konuda fikrine müracaat edilen bir okul müdürü sunlari söylemistir:

“Birlik koca Istanbul’da on muallim alakasına istinat etmiyor desem mübalagami atfetmeyiniz. Birçok muallim taahhüdünü ifa etmediği gibi yazın intihab edilen idare heyeti de yedi ay zarfında ancak üç kere toplanmıştır. Her meslekte olduğu gibi Muallimler Birliği de azasına birçok menafi temin etmesi ve diğer tarafından nezih muallim uğrakları “Mahfel”, kütüphane, mütalaa salonu velhasıl faydalı ve bedii duygular sunan cemiyet hayatı sunması beklenirken bir viraneye dönmüştür.”³⁰

Muallim Birliklerinin vaziyetinin pek iyi olmadığını, yine Muallimler Mecmuasında yayınlanan Kazim Nami’nin bir yazısında görmekteyiz. Kazim Nami’nin Birliğin yayın organı olan Muallimler Mecmuası’nda yazdığına göre öğretmenler kendi dertlerine düsmüs adam sendeci bir tavir içersinde olmuşlardır. Birbirlerinin yardımına kosmadıkları gibi, Muallimler Birliği’ne de destek vermemişlerdir. Kazim Nami yazısına şöyle devam etmiştir:

“Memleketin bulunduğu iktisadi müsküllere karşı muallimlere düşen vazife nedir? Sonra hasta, malul muallimlere, muallim dul ve yetimlerine yardım yapıyor mu? Yapılmıyorsa, yapılmanın yolu nedir? Muallim çocuklarının meccanen tahsil görmelerinin temini çarelerini nasıl buluruz?

Bunlara benzer birçok meseleler ki halledilmeden duruyor. Bunların hallini resmi dairelerden mi bekleyeceğiz? Hükümet her işini bırakacak da bizim hususi hallerimizle mi mesgul olacak? Dünyanın hiçbir memleketinde bu gibi hususi halleri hükümet halletmez. Hükümet yalnız kolaylaştırır...

Eğer muallimlerin istikbalini temin eden kanunların vaz’ile Muallim Birliklerinin işi bitmiş sayılıyorsa, iyi edilmiyor; çünkü bu, muallimlerin kendi menfaatlerinden başka bir şey düşünmedikleri zannini uyandırır.”³¹

15 Mayıs 1930 tarihli Muallimler Mecmuası incelendiğinde birliğin federasyon kararı aldıktan sonraki iki yılda pek yol kat edemediğini Tahsin Demiray’ın su yazısından anlıyoruz:

“Son iki yıl içinde federatif sistemin de bir faydası ve bu şekilde bir varlık

³⁰ “Muallimler Birliği Infisah mi ediyor?” , **Cumhuriyet**, 25 Subat 1929

³¹ Kazim Nami, “Birliklerde Tenasüt”, **Muallimler Mecmuası**, 15 Nisan 1930, C. 7, S. 6, s. 162–163.

görülememi. Her tarafta birlikçilik etrafında az çok hosnutsuzluklar hâsil olmuştur. Pek çok arkadaşlar “Bizde Birlik olmaz!” kanaatine saplanmışlardı... İleriye bakalım geçen iki yıl içinde “harf inkilâbına gecemizi gündüzümüzü verdik” mazeretini ortaya atalım. Ya bundan sonra? Dikkat edelim arkadaşlar, zaman bizi mahcup vaziyete düşürmesin!”³²

Birliğin akibetiyle ilgili tartışmalar devam ederken İstanbul Muallimler Birliği de 7 Temmuz 1930’da yıllık kongresini yapmaya karar verir. Birliğin yayın organı olan Muallimler Mecmuası’nda bu durum üyelere duyurulur. Haziran 1930’da çıkan 9–10. sayıda İstanbul Muallimler Birliği’nin bir yasaya ihtiyacı olduğu belirtilmiş ve yasa taslağı dergide yayınlanmıştır.³³

Bazı gecikmelerle kongre 14 Kasım 1930’da İstanbul Darülfünun konferans salonunda toplanmıştır. Üç saat süren kongreye İstanbul’da görev yapan 3000’in üzerindeki öğretmenden 400 kadarı katılmıştır.³⁴

Kazım Nami’nin verdiği bu rakama bakacak olursak İstanbul’daki öğretmenlerin ancak %13 gibi bir kısmının kongreye istihak ettiğini görürüz. Bu da bize öğretmenler arasında birliğe duyulan ilginin gerçekten de çok az olduğunu gösteriyor.

1929 yılında İstanbul Muallimler Birliği’nin tekrar kurulmasından ve Türkiye Muallimler Birliği’nin federasyon yapısına kavuşmasından sonra 1931 yılı itibarıyla tasrada tekrar bir uyanış görmekteyiz. Muallimler Mecmuası bu durumu okuyucularına müjdeli bir haber olarak söyle vermektedir:

“İstanbul Muallimler Birliği’nin yeniden faaliyete geçtiğinden ve Muallimler Mecmuası çıkmaya başladığından beri memleketin her tarafında bulunan muallim birliklerinin yeniden tesekkül ettiğini sevinçle görmekteyiz. Yalnız son iki ay içerisinde yeniden 16 birliğin vücut bulduğunu birlikçilere müjdelimiz”³⁵

Bu dönemde birliğin yaptığı faaliyetler incelendiğinde konferanslar verildiğini,³⁶ öğretmenlerin kaynasmaları için aylık gece toplantıları yapıldığını ve

³² Tahsin Demiray, Muallimler Mecmuası, 15 Mayıs 1930, C. 7, S. 8, s. 239.

³³ Muallimler Mecmuası, Haziran 1930, C. 7, S. 9–10, s. 295- 297.

³⁴ Kazım Nami, “Bizim Kongremiz”, **Muallimler Mecmuası**, 15 Kânunuevvel 1930, C. 8, S. 13, s. 67–68.

³⁵ Muallimler Mecmuası, 15 Mart 1931, C. 8, S. 17, s. 224.

³⁶ Muallimler Mecmuası, 15 Mart 1931, C. 8, S. 17, s. 201.

bu toplantılarda eglenceler tertip edildiğini,³⁷ İstanbul Muallimleri Birliği'nin yurt gezileri tertip ettiğini ve fiyatları asgari düzeyde tutarak katılımı arttırmaya çalıştığını da görmekteyiz.³⁸ Ayrıca 15 Nisan 1930'da Muallimler Mecmuası'nda çıkan habere göre birlik öldüğünde hiç parası çıkmayan bir öğretmenin cenaze masraflarını da karşılamıştır. Haberde şöyle denmektedir:

“İzmir muallim mektebinden üç yıl önce mezun olan Mustafa Togrol, tedavi edilmekte olduğu Gülhane hastanesinde vefat etti. Kayserili bir köy çocuğu olan Togrol, tayin edildiği yerde canla başla çilgin gibi çalışmış zayıf düsmüş ve veremin pençesine kendisini kaptırmısti. Gurbette ve hastane köselerinde kimsesiz ölümünü haber alan Birliğimiz civar mekteplerden davet ettiği arkadaşlarla, hastaneye giderek cenaze merasimini yaptırmış ve bu gözyasli ve pak hazin olmuştur ”³⁹

İstanbul Muallimleri Birliği 15 Ocak 1932'de, 1931 yılı kongresini Darülfünun konferans salonunda toplamısti. Toplantıya öğretmenlerin ilgi gösterdiği anlaşıyor. Muallimler Mecmuasında konuyla ilgili olarak verilen bilgi şöyledir

“Sogugun pek siddetli ve gribin pek ziyade salgin bir devresine rastlamasına ragmen arkadaşlarımız, o gün geniş salonu tamamen doldurmuşlardı.”⁴⁰

İstanbul Muallimler Birliği'nin tüm çabalarına ragmen ilerleyen dönemde de birlikler “birlik” sağlayamadılar. Nisan 1935 yılında Muallimler Mecmuası'nda “Birleşmeyen Birlikler” başlığıyla çıkan yazıda da hem bu konu üzerinde hem de Muallimler Birliği'nin yapması gereken görevler üzerinde de durulmuştur:

“Medeni memleketlerin her sehir ve kasabasinda Muallim Birlikleri vardır. Fakat bizde olduğu gibi bunlar birbirinden haberleri olmayarak çalışmazlar. Hükümet merkezinde bulunan Muallim birlikleri federasyonunda kendilerini bir murahhasla temsil ettirirler. Veyahut murahhaslarını yalnız, Federasyonun yıllık kongrelerine istirak ettirirler. Hükümet ve Maarif Vekâleti nezdinde yapılacak mühim tessebbüsleri yalnız federasyonun icra bürosu bütün birlikler namına yapar. Tabiatıyla böyle bir tessebbüs daha kuvvetli ve müsmir olur. Yarlıg Necati bizde de böyle bir kurum yaratmısti. Fakat maatteessüf bu tessekkül çok yasamayip dagıldı.

³⁷ Muallimler Mecmuası, 15 Mart 1931, C. 8, S. 17, s. 205.

³⁸ Muallimler Mecmuası, Haziran 1935, C. 10, S. 40, s. 276. (1935'te çıkan ilan)

³⁹ Muallimler Mecmuası, 15 Nisan 1930, C. 7, S. 6, s. 192.

⁴⁰ Muallimler Mecmuası, Kânunuevvel 1932, C. 9, S. 24, s. 126.

Federasyon halindeki Muallim birlikleri dünyanın en önde gelen kurumlarındandır. Bunların azasını o memleketin bütün muallimleri teşkil eder. Verdikleri küçük aidat bu suretle büyük bir yekûn tuttuğundan ekonomi sahasında da mühim işlere girerler. Sigortalari, ikraz sandıkları, inşaat büroları vardır. Kazaya uğrayan, hastalanan muallimlere, evlenenlere ve ölenlerin ailesine ciddi yardımlarda bulunurlar. Kendilerine evler yaparlar. Fevkalade sebeplerden dolayı müskül vaziyete düşen meslektaşlarının yardımlarına kosarlar. Muallimlerin umumi ve mesleki bilgilerini artırmak için eserler nesrederler, mecmualar çıkarırlar. Kütüphaneler vücuda getirirler. Kurslar açarlar. Maarif Vekâletleri, program, talimatname, kanun gibi muallimlerin umumi ve mesleki hayatına müessir projeler vücuda getirirken Muallim Birlikleri Federasyonunun fikirlerine kıymet verir. Onların reyleri alınmadan verilmiş hemen hiç bir karar yoktur. Bundan başka bu federasyonların birçoğu, merkezi Paris'te bulunan Muallim Birlikleri Uluslararası Federasyonuna (Federation International des Association D'Instituteurs) e dâhildirler.”⁴¹

Makalenin ilerleyen bölümlerinde yazının asıl yazılış gayesi ortaya çıkmıştır. Muallim Birlikleri Uluslararası Federasyonu'nun 12 Ağustos 1935 yılında düzenleyeceği kongreye Türkiye Muallimler Birliği de davet edilmiştir. Ancak Birlikler arasında “birlik” bulunmadığı için temsilci seçememeleri bir problem oluşturmaktadır. Dergi Türkiye Muallimleri Birliği'nin teşkilat oluşturmamasının maddi problemlerden kaynaklandığını ileri sürerek su öneride bulunmuştur:

“Aşağı yukarı 13000 küsur meslektaş hepimiz bu iş için senede birer lira versek bu suretle toplanacak 13000 küsur lira, bir federasyonun teşkilatlandırılmasına pek kâfidir. Maarif Vekâleti de bu işle alakadar olmalı, Türkiye Muallim Birlikleri Federasyonu'nun dogması için muallimlere yol göstermelidir. Aksi takdirde medeni dünyaya karşı, rejimimizle kabili telif olmayan mühim bir eksiklik arz etmiş olacağız. Bu işe milli şeref ve haysiyetimizle kabili telif değildir.”⁴²

15 Şubat 1936 tarihli Öğretmen Sesi gazetesinden Türkiye Muallimler Birliği'nin bu uluslararası kongreye temsilci gönderemediğini anlamaktayız. Öğretmen Sesi gazetesi Birliğin tamamen ortadan kaldırılmak ve halkevlerine katılmak istendiğinden bahsetmiştir.

⁴¹ Muallim Sesi, 15 Nisan 1935, sene 5, S. 15, s.1.

⁴² Muallim Sesi, 15 Nisan 1935, sene 5, S. 15, s.1.

“Biz birliklerimizin federe edilmesini isterken onların feshini düşünenler bulunduğunu öğrenerek hayretler içinde kaldık. Öğretmen birliklerinin dağıtılmasını istemek, Maarifimizin ilerlememesini temenni etmek kadar gariptir. Bu garabeti haklı göstermek için de öğretmenlerimizin Halkevlerine iltihak etmeleri lüzumundan bahsolunuyor.”⁴³

Muallimler Birliğinin 25 Mart 1935’te İstanbul Halkevi salonunda toplanan kongresi tartışmalı geçmiştir. Bir kısım öğretmen, Birliğin kendi mesleki derterleriyle yeterince ilgilenmediği görüşündedir. Kongrede söz alan bir ilkökul Basmuallimi Adil su eleştirilerde bulunmuştur:

“Konferanslar verilmistir. Fakat bunlar muallimleri tam manasiyla alakadar etmemistir. Birliği muallimlerin derterleriyle mesgul görmek isterdik; mesela bir kooperatif isi gibi. Böyle bir tessebbüs yapılmamistir.”⁴⁴

Eleştirilerin odasında İstanbul Muallimler Birliğinin yeterince çalışmadığı görüşü yatar. Birlik merkez heyeti ise bunu binasız ve parasız kalmaya bağlar. Ancak bu tartışmalar sırasında söz alan Kadıköy Dördüncü Mektep Muallimi Osman sunları söylemiştir:

“İdare heyeti müsbet bir iş yapmamış, bütün bir sene uyumustur. Bina için Halkevleri daima bize açıktır. Para için ne gibi tessebbüslerde bulunmuşlardır? Taahhüdât basmuallimlerin yardımı ile toplanabilirdi. Birlik kendisini gösterir ve yasardı. Hâlbuki bütün bir sene muattal ve hareketsiz geçti.”⁴⁵

Muallim Osman Bey’in konuşması dikkatle incelendiğinde Muallimler Birliği’ne yapılan eleştirinin yanında, öğretmenlerin halkevlerine yöneldiğini de görmek mümkündür. Öğretmenlerin yeni uğrak yeri artık Halkevleri olmaya başlamış dolayısıyla bu durum Birlikleri de işlevsiz hale getirmeye başlamıştır.

Kongrede, birliklerin daha işlevli hale getirilebilmesi için söz alan üyeler Muallimler Mecmuası’nın mesleki ve resmi yayınlara ağırlık vermesi, her yıl genel toplantı yapması, tatillerde tetkik geziler düzenlemesi, birliklerin birer Muallimler Kulübü haline getirilmesi ve bir kooperatif açılması gibi tekliflerde bulunmuşlardır.

⁴³ Öğretmen Sesi, 15 Subat 1936, sene 6, S. 37-29, s.1.

⁴⁴ Muallimler Mecmuası, Nisan-Mayıs 1935, S. 38-39, s. 213.

⁴⁵ Muallimler Mecmuası, Nisan-Mayıs 1935, S. 38-39, s. 213.

Kongre idare heyetinin seçilmesinden sonra dagılmıştır.⁴⁶

Istanbul Muallimler Birliği 1935 yılı kongresinde seçilen idare heyetinin çalışma raporu kısaca şöyledir: Mesleki nesriyeti takip etmek, ayda bir toplantılar yapmak, yardım teskilati oluşturarak mesleki dayanışmayı sağlamak, haksızlığa uğrayan öğretmenleri savunmak. İdare heyetinin çalışma planının içerisinde en önemli madde ise şudur:

*“Bütün Türkiye Birliklerinin Federasyon halinde birleşmesini temine çalışmak. Bu şekilde elde edilen kuvvetle mühim meslek davalarını alakadarlara karşı müdafaa etmek.”*⁴⁷

1935 yılında ilgisizlikten derneğin üye sayısının azaldığı görülmektedir. Sultanahmet'teki Muallimler Birliği binası, adliye tarafından kullanılmaya başlanmış öğretmenlere ise bu oda az gelmeye başlayınca, Muallimler Birliği Kültür Direktörlüğü'ne başvurarak binanın boşaltılmasını istemiştir.⁴⁸ Cumhuriyet'in ilk yıllarında Mustafa Kemal'in direktifleriyle kurulan bu dernek 1935 yılına gelindiğinde kendi kaderine terk edilmiş ve kapanmayla karşı karşıya kalmıştır.

Istanbul Muallimler Birliği, bu çalışmalarına ve Muallimler Mecmuası'nı yeniden çıkarmış olmasına rağmen 1935'te Bakanlar Kurulu kararıyla kapatılmıştır.⁴⁹

1935 – 1946 yılları arasında öğretmenler birlik kuramamışlardır. İstanbul ve Ankara'da kurulan yardım sandıkları aracılığıyla çalışmalarını sürdürmeye çalışmışlardır. Bu dönemde çıkan birkaç mesleki yayınlara birbirlerinden haberdar olmaya çalışmışlar ancak eskisi kadar etkili sonuçlar alamamışlardır.

Ancak 1946'dan sonra tekrar kurulan Muallimler Birliği'nin yaygın organı olan “Bilgi” dergisinde birliğin kapanmasıyla ilgili olarak şöyle denilmiştir:

“1936'da çalışmaz hale gelen İstanbul Muallimler Birliği ilga mi, infisah mi, kapatılma mı olduğu belli olmayan bir akibete maruz kalmıştır. 1936–1946 devresi, Türkiye'nin her tarafındaki Muallim Birlikleri için olduğu gibi İstanbul Muallimler

⁴⁶ Muallimler Mecmuası, Nisan-Mayıs, S. 38–39, s. 213–220.

⁴⁷ Muallim Sesi, 15 Nisan 1935, S. 15, s. 115.

⁴⁸ Tan, 24 Eylül 1935.

⁴⁹ Akyüz, **Türkiye'de Öğretmenlerin...**, s. 250. (Kapatılma kararıyla ilgili bakanlar kurulu kararlarını taramama rağmen bir sonuca ulaşamadım. Sn. Yahya Akyüz'e bu bilginin kaynağını sordüğümde, Tahsin Demiray'ın 1971 yılında kendisine bir mektup gönderdiğini ve yakında bu mektubu yayınlamayı düşündüğünü belirtmiştir. Bu nedenle Akyüz'ün adı geçen kaynağı temel kabul edilmiştir.)

Birliği için de tam bir kayıtsızlık devresi olmuştur."⁵⁰

28 Haziran 1938 yılında yürürlüğe giren 3512 sayılı Cemiyetler Kanunu'nun ikinci maddesine göre; "*Devlet, hususi idareler ve belediyelerle devlete bağlı kurumlardan hizmet karşılığı maaş ve ücret alanlar, buldukları işin sıfat ve mahiyeti ile cemiyet kuramazlar.*" hükmü getirilmiştir.⁵¹ Bu kanunun yürürlüğe girmesinden sonra öğretmenler yardım sandıkları kurarak mesleki dayanışmalarına devam etmişlerdir.

Öğretmen Birliklerinin kapatılmasından sonra bu ihtiyaç öğretmenlerin yayın organlarında sıklıkla dile getirilmiştir. Bunu medeni bir ihtiyaç olarak gören Öğretmen Sesi Dergisi, Dünya'nın her yerinde bu tür meslek örgütleri olduğunu belirttikten sonra birlikleri tekrar tek merkezde toplamak için Maarif Vekâleti'nden yardım istemiştir. Dergiye göre birliklerin kapatılmasının altında yatan sebep, Birliklerin, öğretmenlerin halkevlerinde çalışmasına engel olduğu düşüncesidir.

*"Birlikler hiçbir zaman öğretmenlerin Halkevlerinde çalışmasına engel olmamıştır. Öğretmenlerimiz Halkevlerinde umumi kültürü yükseltecek değerli ve verimli faaliyetler gösterirken aynı zamanda Birliklerinde de mesleki tenasütlerini kuvvetlendiriyorlardı. Bütün mesleki tesekküllerin yaşadığı bir devrede Öğretmen Birliklerinin vücudunu çok görmek doğru olmaz."*⁵²

Öğretmen örgütlerinin 1936–1946 yılları arasındaki durgunluk dönemi içerisinde Yardımlaşma Dernekleri arasında bir federasyon ile güçlü bir örgüt kurulmak istenmiştir. Amaç ülke çapında örgütlenmek, Ankara ve İstanbul arasındaki ayrımı sona erdirmektir. Ancak İstanbul Birliği merkez olarak kendisinin görülmesini istediğinden bu öneriye pek sıcak bakmamıştır. Gerekçe olarak ise İstanbul'un ilim ve kültür şehri olmasını gerekçe göstermiştir.⁵³

Önce İstanbul'da ve ardından 1948'de, Ankara'da kurulan yardımlaşma dernekleri, öğretmenler arasındaki birliği sağlamaya yetmemiştir. Gerek Cemiyetler kanunun etkisiyle gerekse aynı amaçlarla kurulan farklı örgütlerin birbirlerine muhalif çalışmaları öğretmenlerin özlük haklarının savunulması yerine kısır güç

⁵⁰ "İstanbul Muallimler Birliği'nin Tarihçesi", **Bilgi**, 1 Ağustos 1948, C. 2, S. 15, s. 2–13.

⁵¹ Orhan, a.g.e, s. 97.

⁵² Öğretmen Sesi, 15 Mart 1940, S. 37-94.

⁵³ Öğretmen, Aralık 1950, S. 38, s. 1-2.

çekismelerini de beraberinde getirmiştir. Bu konuyla ilgili Öğretmen gazetesinde şöyle denilmektedir:

“Meslektaşlarımız arasındaki dayanışma ve birleşme arzusu birkaç yıldan beri harekete geçmiş bulunuyor. “Öğretmenler Birliği” kurulmasını isteyen bu hareketleri kanunlarımız engellediği için bu duygunun “Yardımlaşma Dernekleri” adı altında yasatılması isteniyor. Birlik kurulmasına Cemiyetler kanunu mani olduktan başka bu işe ön ayak olmak isteyenlerden doğan müsküllerimiz de var. Meslektaşlarımızın sevkini kiran bu müsküller gün geçtikçe artmaktadır. Mesela İstanbul Birliği ile Hükümet Merkezindeki Birlik bas olmak iddiasından kendilerini kurtaramadılar. Birleşmeleri bir türlü mümkün olmadı. Her ikisi de Türkiye öğretmenlerini temsil iddiasında.”⁵⁴

2.2.2. İstanbul İli Öğretmen ve İsyarlarına Yardım Cemiyeti (1936)

1936 yılından itibaren Muallimler Birliği subelerinin kapanmasının ardından öğretmenler örgütsüz bir döneme girmişlerdir. Ancak, Anadolu'nun diğer şehirlerine göre dernek kurma kültürü daha çok gelişmiş olan İstanbul'da, öğretmenler arasında bir yardımlaşma derneği oluşturulmuştur. 1938 yılında çıkarılan Cemiyetler Kanunu'na göre dernek kurma hakları ellerinden alınan öğretmenler bu tarihten itibaren yardımlaşma sandıkları adını verdikleri bu örgütlerle mücadelelerine devam etmişlerdir.

1936 yılında İstanbul'da kurulan derneğin amacı, şehrin öğretmen ve yakınlarından ölenlerin ailelerine yardım etmektir. Derneğin Ağustos 1936 yılında toplanan kongresinde oluşturulan tüzükte derneğin amacı şöyle belirtilmiştir:

“Bu cemiyetin gayesi, bu kuruma giren üyelerin ölmeleri halinde, fışlerinde tavsiye ettikleri kimselere bir defaya mahsus olmak üzere bu nizamname hükümlerine göre yardımda bulunmaktır.”⁵⁵

⁵⁴ Öğretmen, Mayıs 1953, S. 65, s. 3.

⁵⁵ **İstanbul İli Öğretmen ve İsyarlarına Yardım Cemiyeti Nizamnamesi**, İstanbul, Ülkü Basımevi, 1936.

2.3. Egitimin Yeniden Yapilandirilmesiyle Ilgili Inkilâplar Süreci ve Türkiye Muallimler Birliği'nin Değerlendirmeleri

2.3.1. Tevhid-i Tedrisat Kanunu

Bilindiği gibi Osmanlı Devleti, batı tarzında islahatlar yapmaya başladıktan sonra mevcut kurumları koruyarak onların yanına batılı tarzda kurumlar oluşturmıştır. Bu durum eğitim, askeri, idari ve hukuki alanların hemen hepsinde ikilik meydana getirmiştir.

Eğitim alanındaki ikilik daha da karışık olmuştur. İlk dönemlerde askeri alanda açılan batılı okullar varken XIX. yüzyılın ortalarından itibaren sivil okullar da açılmaya başlamıştır. Medreseler bu duruma pek tepki göstermişlerdir. Esasında Yeniçeri Ocakı'nın kaldırılmasından sonra yeniliklere direnecek önemli bir güç de kalmamıştır. Zamanla devletin medreselere olan desteğini çekmesiyle beraber, medreselere kayıtlı öğrenci sayısında da bir azalma görülmüştür. Ancak medreseler vakıf kuruluşları oldukları için yaşamaya devam etmişlerdir.

II. Abdülhamit döneminde medreseye kaydolun öğrencilerin askerlikten muaf sayılması bu okullara talebi tekrar arttırmıştır. Öğrenci sayısının artması medreselerin sonunu da beraberinde getirmiştir. Medreselerde yapılması planlanan reformlar böylece durmuştur. Fakat medreseler, Batılı tarzda örgütlenmiş eğitim kurumlarının yanında varlıklarını devam ettirmişlerdir. Bu iki farklı tarzda eğitim kurumundan yetişen öğrencilerde birbirlerine zıt dünya görüşüne sahip bireyler olmuşlardır. Medreseden yetişenlerle mektepten yetişenler birbirlerine düşman olmuşlardır.

Batılı tarzda örgütlenmiş okullar arasında da bir birliktelik yoktu. Askeri ve sivil okullar farklı makamlar tarafından yönetilmiştir. İlk kez II. Mesrutiyet döneminde bu okulların yönetimi Maarif Nezareti'ne devredilmisti ama eğitimdeki ikilik tamamen ortadan kaldırılamamıştır.

Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın başarıyla tamamlanmasından sonra çağdaşlaşma ve laiklik yönünde adımlar atılmaya başlanmıştır. Mustafa Kemal eğitim sistemindeki geriliğin temel sebebi olarak eski eğitim-öğretim metotları olduğunu savunmuş; milli eğitim müfredatının eski devrin anlayışından tamamen uzak, bizim milli kültürümüzle uzlaşmayan, doğudan ve batıdan gelen tesirlerden uzak

hazirlanacagini 1921 yilinda toplanan Maarif Kongresi'nde yaptigi konusmada belirtmisti.⁵⁶

Kurtulus Savasinin basariya ulasmasi üzerine Istanbul muallimleri Mustafa Kemal'e saygilarini sunmak için 27 Ekim 1922 yilinda Bursa'ya gelmislerdir. Mustafa Kemal, Istanbul muallimlerine yaptigi konusmada şöyle demistir:

*“Milleti millet yapan, terakki ve tefeyyüz ettiren kuvvetler vardir: Fikir ve içtimai kuvvetler... Fikirler, manasiz mantiksiz, safsatalarla mali olursa o fikirler marizdir... Evvela fikir ve içtimaiyat kuvvetlerinin membalarini tathirden baslamak lazimdir.”*⁵⁷

Bu sözlerinden de anlasilacagi üzere Mustafa Kemal öncelikli olarak halkin zihnini hurafe ve batil inanislardan kurtarmanin gerekli oldugunu savunmaktadır. Nutkun devaminda ise ilerlemenin temel sartinin bu hurafelerden kurtulmanin zorunlulugu, ilmin ve fennin gerekliligi üzerinde durmustu. Süphesiz burada dikkate deger en önemli husus bu konusmayi öğretmenlere yapmis olmasidir.

1923 yilinda Izmir'e giden Atatürk, 3 Subat'ta halk ile yaptigi söyleside yine Öğretim birligi üzerinde durmustur. Konusmasinda şöyle demistir:

*“Milletimizin, memleketimizin darülrifanlari bir olmalidir. Bütün memleket evladi kadin ve erkek ayni surette oradan çikmalidir.”*⁵⁸

Egitimde modernlesme sürecine girilmesiyle beraber özellikle 1923 yilinin basindan itibaren egitimin birlestirilmesi meselesi de yogun olarak tartisilmaya baslanmistir. Bu dönemde Türkiye Muallimleri ve Muallimleri Dernekleri Birligi'nin Türkiye'nin ana egitim sorunlari üzerine düzenledigi Egitim Konferanslari ciddi anlamda ses getirmiştir. 16 Ocak 1923 tarihli Hâkimiyeti Milliye gazetesinde konferanslarla ilgili su haber çikmistir:

*“Dernegin düzenledigi konferanslar git gide artan bir cazibe ile maarifle alakadar bütün herkesi kendisine celp ediyor. Konferanslarin yapildigi 280–300 kisilik salonda bir kisim ayakta kalmis, bir kisim da yer bulamayarak ayrilmak zorunda kalmisti.”*⁵⁹

⁵⁶ Aytaç, a.g.e, s. 24-25.

⁵⁷ Ihsan Sungu, “Tevhidi Tedrisat”, **Bellekten**, Temmuz 1938, C. 2, S. 7-8, s. 422.

⁵⁸ Ihsan Sungu, agy, 423.

⁵⁹ Hâkimiyet-i Milliye, 16 Ocak 1923.

Bu konferansların birinde konuşan Kazım Karabekir, ekonomik alanda güçlü olabilmenin temel koşulunu eğitimde birliğe bağlamış; eğitimde birliğin sağlanmasının da yönetimde birlikten geçtiğini belirtmiştir. Karabekir'e göre bir milletin beden, fikir ve ahlak birliği düşünce birliğini meydana getirmektedir.

*“Harp mücadelelerinde olduğu gibi bütün ilim mücadelesinde veya iktisat mücadelelerinde lazım gelen icraatın tesebbüsü için millete verebileceğimiz terbiye birliği sayesinde temin ederiz.”*⁶⁰

Düzenlenen bu konferanslara katılan dönemin Maarif Vekili Hamdullah Suphi Bey, medrese ve sibyan taraftarlarını “mektepe düşmanı olarak nitelendirmekte ve onların halkı yeni eğitim sistemine ve öğretmenlere karşı kışkırttığını; ayrıca çocuğun eğitiminden ailenin değil, devletin birinci derecede sorumlu olduğunu söylemiştir.⁶¹

19 Ocak 1923 tarihli Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde Birliğin düzenlediği konferansa geniş yer verilmiştir. Bu konferansta söz alan Hakkâri Mebusu Mazhar Müfit Bey eğitimin eski usuller ve fikirlerle devam edemeyeceğini belirterek halkçılık ilkesinin eğitimdeki önemini işaret etmiştir.⁶²

Belirtilen süreçte öğretimdeki dağınıklığı kaldırmak ve eğitimi denetim altına almak için Tevhid-i Tedrisat Kanunu çıkarılmıştır.

Bu yasa öylesine radikal ki, ilk anda askeri ortaokullar ve liseler bile Maarif Vekâleti'ne bağlanmış, ancak bir yıl sonra Harp Okulu gibi öteki askerî okullar da Millî Savunma Bakanlığı'na bırakılmıştır. Yasanın temel amacı; ilk, orta ve lise düzeylerinde, yeni kuzaklara ortak bir millî kültür vermek, kuzakları farklı akımların, görüşlerin, maksatlı yetistirme ve kusullandırma emellerinden uzak tutmak olmuştur. Bu da ancak, tüm okulların Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlanması ile sağlam bir güvenceye kavuşturulabilirdi. İlk anda askerî okulların bile Millî Eğitim'e bağlanmasındaki bir amaç da aynı yolu izlemesi olanaksız medreselerin kendiliklerinden kapanmasını sağlamaktır. 1925'e kadar medreselerin tamamı resmen kapanmıştır. Askerî okullar ise Tevhid-i Tedrisat Kanunu'na eklenen bir madde ile Millî Savunma Bakanlığı'na bırakılmıştır.⁶³

⁶⁰ Hâkimiyet-i Milliye, 16 Ocak 1923.

⁶¹ Hâkimiyet-i Milliye, 17 Ocak 1923.

⁶² Hâkimiyet-i Milliye, 19 Ocak 1923.

⁶³ Sakaoglu, a.g.e., s. 170.

Tevhid-i Tedrisat Kanunu'na uygun olarak birliği gerçekleştirmek, yeni eğitim programlarına uygun okullar açmak ve bunları yaymak için, bakanlık ve tasra eğitim örgütünü güçlü bir yapıya kavuşturmak gerekmişti.

Tevhid-i Tedrisat'tan sonra, Maarif Vekâleti'nin yapısı sürekli geliştirilmiş; adı sekiz kez değiştirilmiştir: 1920'de Maarif Vekâleti, 1935'te Kültür Bakanlığı, 1941'de Maarif Vekilligi, 1946'da Milli Eğitim Bakanlığı, 1954'te Maarif Vekâleti, 1961'de Milli Eğitim Bakanlığı, 1983'te Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı, 1991'de yeniden Milli Eğitim Bakanlığı oldu. 1920'den 1950'ye kadar, bakanlık merkez örgütü bes kez önemli yapısal değişim geçirdi.⁶⁴

Muallimler Birliği dergisinde Tevhid-i Tedrisatla ilgili çıkan bir yazıda, Tevhidi Tedrisat'ın gerekliliği üzerinde durulmuş bu sayede yavrularımızın kafalarını karıştıran ikilikten de kurtuldukları belirtilmiştir. Yazı şöyle devam etmiştir:

“Bütün müdafaa-i milliye, adliye, maliye, ticaret, ziraat Vekâletleri kendilerine lazım olan zanaat, hâkim, memur, mütehassis mahiyetindeki zevati yetistirecek mekteplerini tesis ve idare etmektedirler ki; en doğru ve Avrupa'da ki son tarz da budur. İlk ve orta mekteplerde millet evladını, istediği gibi tedris eden ve ali mekteplerin büyük bir kısmı da doğrudan doğruya idaresinde bulunduran maarif vekaleti diğer müesseseler üzerindeki idare hakkını da muhafaza etmek sayesinde gayesini pek güzel temin edebilir.”⁶⁵

Yazının devamında bugün gelişmiş milletlerin bu sayede ilerlediklerinden bahsetmekte ve kısa bir süre içinde yüksek okullarında açılması gerekliliği üzerinde durulmuştur. Ayrıca öğretimde birliğin terbiyede birliğin sağlanması için şart olduğu da ısrarla vurgulanmıştır.

Türkiye Muallimler Birliği Kongresi'nin Umumi Merkez Heyeti üyelerinin İsmet İnönü'yü ziyaretleri sırasında, İsmet Paşa'nın öğretmenlere yaptığı konuşma da öğretim birliği noktasında aydınlatıcıdır. İsmet Paşa konuşmasında şöyle demistir:

“Tevhid-i Tedrisatin bazılarınca sui tefsir ve sui telakki edildiğini gördük. Bu isin mütesebbislerle ve muakkiplerinin elbette yeknazarda dinsizlik ithamına maruz kalacakları tabii idi. Tevhid-i tedrisati düşündüğümüz zaman, bunun avamfiribane

⁶⁴ İbrahim Ethem Basaran, **75 Yılda Eğitim**, s. 99.

⁶⁵ Muallimler Birliği, Aralık 1925, Sene 1, S. 4, s. 156-159.

igfalata vesile yapilacagini tahmin etmiyor degildik. Bizim için bunlarin hepsi malum idi. Kapanan bazı müesseselerin hiç olmazsa harfleri ve karakterleri tanitmak gibi bir faydasi vardi, seklinde nazariyeler ileri sürülecegini, Tevhid-i Tedrisatla bir takım müessesati kapatmak yerine onlari islah etmek daha faydalidir, gibi fikirlerin ortaya atilacagini bu gibi itirazlarin ne gibi netayici olacagini hep biliyorduk.

Fakat TBMM kararini verdi. Tedricen varilacak gayeleri tacil etmek inkilâp yapmaktır. TBMM'nin zaruri bir neticeyi bir kanun ile tacil ve tespit etmesi bir inkilâp addolunabilir. Bunu yapmak için ariz ve amik düsündük. Gördük ki bütün dünyanın yolu bu yoldur”⁶⁶

Ismet Pasa'nin nutkundan, bu kanunu halki istismar etmek için kullananlar oldugunu anlamaktayiz. Ancak TBMM'nin ve hükümetin kararli tutumu sayesinde Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun uygulamaya geçtigini görmekteyiz. Tedrisatta birligin saglanmasinin zorunlu bir inkilâp oldugunu belirten Ismet Pasa tüm dünyaca benimsenen sistemin de bu yönde oldugunu vurgulamistir. Ismet Pasa konusmasına söyle devam etmistir:

“Biz tevhidi tedrisat ile yapılan, daha yapilacak olan islerin, memleketin bütün hayatinda, fikri, sinaî, fenni hayatlarda oldugu kadar içtimai hayatta da baslica esas olduguna kaniiz... Yaptigimiz isi dine münafii görmek, yapılan isi görmemektir. Biz su kanaatteyiz ki yapılan isin dinsizlikle hiçbir münasebeti yoktur... Kafalarini mazinin demir çemberi içine kilitleyen milletin vay haline!”⁶⁷

Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun Türk eğitim sistemindeki önemini anlatan Hifzirrahman Rasid makalesinde bu kanunu eğitim yeniliklerinin baslangici olarak kabul etmistir.

“Cumhuriyet devri maarifinde meydana gelen bütün yeniliklerin, eski maarif yapisi karsisindaki sarsintili baslangiç tarihi, Osmanli Cemiyeti bünyesine uyan iki çeşit mektep yerine demokrasiye uyan tek mektep sisteminin kabul edildigi 1924 Tevhid-i Tedrisat kanunu ile baslar. Bu tarihte Seriyeye ve Evkaf vekâletleriyle birlikte bunlara bagli olan medreseler ve evkaf mektepleri kaldırildi ve Maarif vekâleti emrine verildi. Tek mektep, tek millet temeli atildi.”⁶⁸

⁶⁶ Muallimler Birliği, Aralık 1925, sene 1, S. 4, s. 147.

⁶⁷ Muallimler Birliği, agy, s. 147- 150.

⁶⁸ Hifzirrahman Rasid, “Cumhuriyetle Degisen Maarif”, **Muallimler Mecmuasi**, Ocak-Subat-Mart 1934, S. 35-36-37, s. 117-121.

2.3.2. Yabancı Uzmanlar ve Türk Eğitim Sistemi ile İlgili Görüşleri

1924'ten beri eğitime ilişkin düzenleme çalışmalarını çerçevesinde Türkiye'ye birçok yabancı eğitimci çağırılmış ve bu uzmanlardan eğitimimizin aksayan yönleri ve yapılması gerekenler konusunda rapor verme leri istenmiştir. Öğretmenlerin mesleki yayınları tarandığında en fazla değinilen yabancı uzmanın John Dewey olduğu görülmektedir.

Maarif Vekâleti'nin çağırısı üzerine 1924'te ülkemize gelen ilk yabancı uzman Amerikalı eğitimci John Dewey'dir. Ankara'da ve İstanbul'da tetkikatlar yapmış ve Vekâletimize iki rapor sunmuştur. On yılın Maarif İşlerini değerlendiren Muallimler Mecmuası bu konuyla ilgili sunuları yazmıştır:

“Değerli Profesör Vekâlete sunduğu raporlarında pratik şeylerden bahsetmiş ve çok samimi tavsiyelerde bulunmuştur. Raporları ve beyanatları o zaman buz gibi bir tesir yapmış ve bugün teessürle itiraf etmek lazımdır ki, terbiye meseleleriyle uğraştıklarını iddia eden en tanınmış maarifçilerimiz bunlara layık olduğu ehemmiyeti vermek söyle dursun asiri bir lakayitle karşılamışlardır. Bu raporlar umumi resve uygun gelmediğinden o zaman sükût ile geçitirilmistir. Bugün John Dewey'in o iki raporu maalesef hala tazeligini muhafaza etmektedir.”⁶⁹

John Dewey, hazırladığı raporda önerilerde bulunurken önemli sorunlara da değinmektedir:

Okulların önce bireylere doğru toplumsal alışkanlıklar vermesi, onlarda türlü biçimde ekonomi ve ticaretle ilgili yetileri özendirilmesi, erkek ve kadınların ulusal egemenliğe, ekonomik bakımdan kendi kendini yönetmeye ve sanat yönünden ilerlemeye sürüklenmesi, yani onları girişkenliğe yaraticılığa, düşünce ve ahlak yönünden karakterlerin çizgilerini ve yönsemelerini kendilerinde geliştirmesi gerekir. Okullar, köy bölgelerinde toplumsal yaşamın merkezini oluşturmaktadır.

Türkiye'nin toplumsal amaçlarına hizmet edecek bir eğitim planı düzenleyip uygulamak için, 8–12 yılda meydana getirilecek eğitsel çalışmaların esas çizgilerini gösterecek genel bir program gerekir.

John Dewey'in öne sürdüğü görüşler ve öneriler içinde en önemli isin, öğretmenlik

⁶⁹ Muallimler Mecmuası, “Türkiye Cumhuriyeti On Yıllık Maarif İşleri”, C. 9, Fevkalade Sayı, s. 265.

mesleğinin düzeltilmesine, iyileştirilmesine öncelik vermek olduğunu vurgulamış, bu çerçevede Dewey, “okulun temeli öğretmendir” demiş ve “Nihayet muallimler nasıl olursa mektepler de öyle olur” diye eklemiştir. İyileştirme ve düzeltmeler şöyle sıralanabilir: Öğretmenlerin maaşlarının süratle iyileştirilmesi, hukuki statülerinin belirlenmesi, özellikle köy öğretmenlerine lojman temin edilmesi ve öğretmen yetistirmek için yeni mektepler açılması⁷⁰

Muallimler Birliğinin Ankara’da, 1925 yılında toplanan kongresinde aldığı son karar John Dewey’in tavsiyelerine öğretmenlerin uydugunu göstermektedir. Kararda Türkiye Maarifinde yapılacak degisikliklerin esasli bir incelemeden sonra yapılması istenmekteydi ki Dewey’de bu görüşü savunmuştur.

“Maarifimize verilecek program ve istikamet in Türkiye dahilinde, gerek mütemeddin memleketler teskilati üzerinde yapılacak esasli tetkiklerle talik edilmesi karargir olmuştur.”⁷¹

Cumhuriyetin ilanından sonra yeni eğitim sisteminin insasiyla beraber öğretmenler de gerçekten zor duruma düsmüşlerdir. Çünkü kendilerine Kilavuzluk edecek ne ciddi bir kaynak ne de bir pratik vardır. Sadece mesleki dergilerde çıkan birkaç makale veya müfredat programlarındaki birkaç sayfadan faydalanmak zorunda kalmışlardır. Bu durumda pek tabî ki öğretmenlerin toplu tedrisatında problemlere yol açmaktadır. Bu konuyla ilgili Muallimler Mecmuası’nda çıkan bir makalede bu isin muallim mekteplerinde düzeltilmesi gerektiği üzerinde durulmuş bunun için de Avrupa ve Amerika’dan uzmanların getirilmesi istenmiştir. Bunun dışında acil olarak Maarif Vekâletince meslek içi eğitim seminerlerinin verilmesi istenmiş, Muallim Birliklerinin de bu konuda üzerine düşeni yapması gerektiği savunulmuştur.⁷²

Yeni kurulan eğitim sistemindeki boşluk yabancı uzmanlarla doldurulmak istenmiştir. Yurdumuza gelen uzmanlara konferanslar verdirilerek raporlar hazırlattırılmıştır. 1930 yılında ülkemizi ziyaret eden İsviçreli Profesör Dr. Bove konferanslar vermiş, öğretmenlerle görüşmüş ve mektepleri gezmiştir. Bunu öğrenen İstanbul Muallimler Birliği de derhal harekete geçerek Prof. Dr. Bove’yi İstanbul’a davet etmiştir. Bu teklifi kabul eden Prof. Dr. Bove İstanbul’a gelmiş ve iki konferans

⁷⁰ John Dewey, **Türkiye Maarifi Hakkında Rapor**, İstanbul, Devlet Basimevi, 1939, s. 1-30.

⁷¹ Muallimler Mecmuası, agy, s. 273.

⁷² Sadrettin Celal, “Toplu Tedrisat Münasebetiyle Bir Hasbihal”, **Muallimler Mecmuası**, 1 Kânunusani 1930, C. 7, S. 1, s. 13 – 20.

vermiştir.⁷³

2.3.3. Harf Inkilâbi

2.3.3.1. Cumhuriyetin İlk Yıllarında Harf Inkilâbi Tartismalari

Cumhuriyet ilân edilmeden İzmir'de toplanan İktisat Kongresi'nde, Lâtin harflerinin kabul edilmesi hakkında verilen bir önerenin okunmaması ve Kongre Baskani Kazım Karabekir Pasa'nın tutumu ve demeçleri, Türkiye'de bu sorunun aydınlar arasında tartışılmasını tekrar hizlandırdı.

Tartismalar sürüp giderken, devletin resmî yetkilileri yazı inkilabi konusunda fikirlerin olgunlaşmasını beklemişlerdir. Vasif Bey, harflerimizin islahı muhtaç olduğunu, ama eğitimin yaygınlaşmamasının tek nedeninin harfler olmadığını, bunun islah ve değişiminin kuru bir kararla da olamayacağını bildirmiştir. Bakan, bilim adamlarının bu hususta çalışmalarını ve tartışmalarını, ama en son kararın Bakanlık tarafından verileceğini de açıklamıştır. O dönemin Maarif Müstesari Köprülüzâde Fuat Bey de bakanlık çalışmaları hakkında bilgi verirken, harflerin islah edilmesi ve değiştirilmesinin bir bilim meselesi olduğunu ama kendisinin islah taraftarı olduğu, değiştirmenin, zor olduğunu belirtmiştir.⁷⁴

Öğretmenler de yazı tartışmalarına katılmışlardır. Çanakkale öğretmenleri çıkardıkları dergide (Ağustos 1925) şöyle demektedirler:

*“Mesrutiyetten sonra Arnavutluk'ta Arnavutçayı Latin harfleri ile yazmak taraftarları türedi ve artık Arnavutluk karışıklıktan bas kaldıramadı; ondan sonra halis Türk memleketinde de Türkçe için bos kafalica Latin harfleri taraftarları birer ikiser ortaya çıktı. İsin iç yüzüne vakıf olanlar pekâlâ bilirler ki bunda ecnebi parmağı vardır.”*⁷⁵

Çanakkale öğretmenleri yazı inkilâbinin yabancıların kışkırtmasıyla başlatıldığını savunmaktadır. Öğretmenler, bu tartışmaların ülkemizi kargasaya sürükleyeceğinden korkmaktadırlar.

Yazı tartışmalarının kızdığı dönemde, öğretmenler arasında yazı inkilâbına bakışı merak eden Türkiye Muallimler Birliği 1925 ve 1926'da anketler yaptırmıştır.

⁷³ Muallimler Mecmuası, 1 Nisan 1930, C. 7, S. 5, s. 151.

⁷⁴ Ergün, **Atatürk Devri Türk Eğitimi**, s. 90.

⁷⁵ Çanakkale Muallimler Birliği, 31 Ağustos 1925, S. 5, s. 5. (Aktaran Yahya Akyüz, **Türkiye'de Öğretmenlerin Toplumsal Değişime Etkileri**, s. 256.)

Bu anketlerden anlasildigina göre öğretmenlerin bir kısmi Latin harflerinin kabulüne karsidir ve sadece Arap harflerinin islahini ve imlanin kolaylastirilmesini istemektedirler. Latin harflerinin tanitimi için büyük bir çaba sarf etmiştir. 1926 yılı Kongresinde Umumi merkez heyeti raporunda bu konuyla ilgi olarak şöyle denilmektedir:

*“Son zamanlarda gerek matbuati, gerek memleketin menurlarini isgal eden yazı (Latin harfleri) hakkında birliklerimize bir tamim yapılmisti. Birlikler bu hususta mütalaalarını bildirmek suretiyle bu ise alakalarını göstermişlerdir. Umumi Kongrede bu husus hakkında efkâr edilmesini merkez heyet-i idare heyetiniz faydali ve muvaffak görmektedir.”*⁷⁶

1926 Marti’nda Muallimler Birliği dergisinde, İzzet Ulvi tarafından yazılan “Garp Harfleri” baslikli makalede “*Harf meselesi milli bir mesele midir? Latin Harflerine itiraz edenler ne diyorlar?*” sorularına yanitlar aranmaya çalışılmıştır. Bu makalede Arap harflerinin dile uygun olmadığını, imla hatalariyla dolu olduğunu, İslam diniyle bağlantili olduğu için kullanilmasında ısrar edildiği, kelimelerin yanlis okunma olasiliginin yüksek olduğunu belirtiyordu. Makale şöyle tamamlanmıştır:

*“Neticede; hakikat daima yürür. Mükemmel daima naksa galip gelir. Medeniyet usulleri nasıl eski usullerimize faik ise Latin harfleri denilen garp harfleri de Arap harflerine faiktir. Latin harflerinde nükte azdır, harfler yukarıda ve aşağıda çizgiler içinde yazilabilir. Daha muntazamdır. Arap harflerinde olduğu gibi basta ortada ve sonda olmasına göre degismez. Bilhassa matbaa harfleri vesaire müretteb kasasında hemen dörtte bir derecesine inecektir. Yalnız bu kolaylik bile bir yazı inkilâbına deger.”*⁷⁷

Birliğin yayın organi olan Muallimler Birliği dergisinde bu makalenin yayınlanması ve Muallimler Birliğinin bu konuda anketler yaptırması yazı inkilâbinin Birlik tarafından desteklendiğini göstermektedir. Ancak öğretmenler arasında inkilâba karsi az da olsa esen rüzgârın sebebini, öğretmenlerin ilk dönemlerde çıkacak kargasadan korkmalarına bağlamak doğru olur.

Tartismalar sürerken 1925 yılında, Rumî takvim yerine milâdî takvimin kullanilmaya başlanması, bu yolda önemli bir ilerleme sayilabilir.

⁷⁶ Hâkimiyet-i Milliye, 17 Temmuz 1926

⁷⁷ Muallimler Birliği, Mart 1926, sene 1, S. 9, s. 401-405.

1926 yılında yazı tartışmaları biraz daha berraklaşmıştır. Artık sorun tamamen Lâtin harflerinin kabul edilip edilmemesi biçimine girmiştir. Lâtin harflerinin kabul edilmesi ihtimali güçlenirken Türk dili ile Lâtin harflerinin uyumu araştırılmaya başlanmıştır.

2.3.3.2. Harf İnkilâbi

20 Mayıs 1928'de TBMM'de uluslararası rakamın kabulü görüşülürken yeni harfler meselesi de ortaya atılmıştır. "Maarif Vekillîği'nin teklifi üzerine lisanımızda Latin harflerinin suret ve imkân-i tatbikini düşünmek üzere" bir Dil Encümeninin kurulması Bakanlar Kurulunun 23 Mayıs tarihinde yaptığı toplantıda kabul edilmiştir. Encümenin Ankara'da bulunan üyeleri 26 Haziran 1928'de Maarif Vekâleti'nde toplanarak alfabe ve gramer komisyonlarına ayrıldıktan sonra çalışmalarına başlayarak raporlar hazırlamışlardır. Atatürk, 1 Ağustos 1928'de üyeleri İstanbul'a çağırarak ve oradaki çalışmalarla yeni alfabe hazırlıkları bitirilmiştir.⁷⁸

Komisyonun bu olumlu raporu üzerine Mustafa Kemal, 8 Ağustos 1928 akşamı Gülhane Parki'nde Cumhuriyet Halk Fırkası'nın düzenlediği halka açık bir toplantıda yazı inkilâbını duyurmuştur.

Gülhane Parki'ndeki toplantıdan sonra yurdun her yanında aydınlarla halk yeni harfleri öğretmek, öğrenmek için yarışa girmiş; alfabeler basılmış, gazeteler dersler yayınlanmış; sekiz on satırdan başlayarak uzun yazılara, bütün bir sayfaya değin yeni Türk harfleriyle yayın yapmak, başlıklarını değiştirmek gazeteler için tatlı bir iş olmuştur.⁷⁹

Mustafa Kemal'in Sarayburnu nutkundan sonra yeni harfleri tanıtmak için çıktığı yurt gezisi sırasında yaşanan bir olay çok ilginçtir.

"Tekirdağ gezisi sırasında memurlara yeni harfleri öğretmiş imtihanlar yapmıştı. Memurların saskinliği karşısında Pasa "simdiye kadar hazırlanmaliydiniz" demisti. Muallimler Birliği Baskanı Mustafa Resit de Alfabe Komisyonu'nun açıklamasına uyararak alfabe almadıklarını ve öğrenemediklerini söylemiş bu durum İçişleri Bakanı'na not ettirilmisti."⁸⁰

⁷⁸ Ömer Asım Aksoy, *Atatürk ve Dil Devrimi*, Ankara, Milli Eğitim Basımevi, 1963, s. 16.

⁷⁹ Sami N. Özerdim, *Harf Devriminin Öyküsü*, Ankara, Türk Dil Kurumu Tanıtma Yayınları, s. 15-16.s

⁸⁰ Ertem, age, 229.

Hakli olarak bu durum Mustafa Kemal'in tepkisini çekmişti. Mustafa Resit'in tepki olarak böyle bir girişimde bulunması ihtimali yoktur. Zira Muallimler Birliği'nin genel yönelimi bu dönemde harf inkilâbi yanlısıdır.

Mustafa Kemal, Tekirdag'da öğretmenlik yaparak halka yeni harfleri öğretirken, Mustafa Necati de Ankara'da Muallimler Birliği dördüncü kongresinde öğretmenleri göreve çağırarak; "(...), *çünkü bu hareket yürümüştür. Bu hareketle birlikte yürüyen, hatta onun önünde kosmayan muallim atıl kalmıs, vatanî, meslekî vazifesini yapmamıs demektir. Vazife sizi davet ediyor.*"⁸¹ demistir. Amacın, bütün ülkede herkesi okur-yazar yapmak olduğunu bildiren Bakan, öğretmenlerin yeni yazı konusundaki görevlerini de şöyle bildirmiştir:

*"Efendiler! Zannetmeyiniz ki, yalnız mekteplerin içinde çalışmakla, yalnız talebe yetistirmekle vazifenizi tam ve samil bir surette yapmış olursunuz. En büyük vazifeniz halkı okutmak, halka yeni harflerle okuyup yazmayı öğretmektir. Vazifeniz bütün memlekete samildir."*⁸²

Muallimler Birliği'nin dördüncü kongresinde hemen hemen bütün müzakereler harf inkilâbi üzerine yapılmıs ve hararetle hitabeler söylenmiştir. Bu kongrede hazırlanan rapor taslagında harf inkilâbi ile ilgili olarak şöyle denmiştir:

*"Yeni Türk harflerinin halka seri bir surette öğretmek isini büyük bir azim ve imanla basarmagi Birliklerimiz kendileri için en şerefli iş bileceklerdir."*⁸³

25 Ağustos 1928'de Ankara'da toplanan "Muallimler Birliği"nin dördüncü kongresinde bulunan öğretmenler kendileri ve meslektaşları adına şu andi içmişlerdi.

*"Ferahat ve fedakârlık örneği olan öğretmenlerimiz bu sözlerini yerine getirmek için de çalışmaktadır: "Son Türkü, yeni harflerle okutup yazdırıncaya kadar büyük müncinin (kurtaricinin) açtığı bu yeni yolda sebat ile çalışacağız."*⁸⁴

Yeni Türk harflerinin öğretilmesi konusunda Dolmabahçe Sarayı'nda da dersler verilmeye başlanmıştır. 11 Ağustos 1928'de yapılan ilk derse Cumhurbaşkanlığı maiyet memurları, milletvekilleri ve bazı ileri gelenler katılmıştır. 25 Ağustos'ta yapılan ikinci derse de genellikle milletvekilleri katılmışlar, yeni alfabeden okuma alistirmaları yapmışlardır. 29 Ağustos'ta yapılan üçüncü derse sair ve yazarlarla

⁸¹ Muallimler Mecmuası, 15 Mayıs 1930, C. 7, S. 8, s. 236-237.

⁸² A.g.y., s. 236-237.

⁸³ Muallimler Mecmuası, 15 Mayıs 1930, C. 7, S. 8, s. 236.

⁸⁴ İlköğretim, 6 İkinci Tesrin 1939, S. 24, s. 75.

devlet ileri gelenleri katılmışlar bu üçüncü ders daha çok bir konferansa dönüşmüş, tartışmaların sonunda Basbakan İsmet Paşa bir nutuk söylemiştir.

Basbakan konuşmasında, Gazi Paşa'nın Lâtin harfleri mücadelesini, Türk milletini, Türk irfanını, onun kurtulmasını düşünerek açtığını belirtmiş, eğitimde karşılaşılan zorluklar üzerinde durarak şöyle demiştir:

*"Efendilerim! Bütün bu müskülât Arap harfleri yüzündendir. Harf meselesi bütün milletler için mühimdir ve Türk milleti de nihayet kendi harflerini bulmuştur. Dil Encümeninin bütün faaliyet ve dikkatini teksif ederek bulduğu harfler (...) tamamen Türk'tür ve bütün dünya milletleri buna "Türk Elifbasi" demekte tereddüt etmeyecektir."*⁸⁵

Mustafa Kemal, yeni alfabenin öğretilmesi için basöğretmenlik yapmaya başlamış ve böylece ciddi bir kampanya açılmıştır. Gazeteler başlıklarını yeni harflerle vermeye, ilk sayfalarında alfabe dersleri nesretmeye girişmişlerdir. Mustafa Kemal şehir şehir dolarak okullarda, kahvelerde meydanlarda kara tahtanın başına geçip vatandaşlara alfabe dersi vermeye başlamıştır. Devlet daireleri, hapishaneler, ordu, CHP ve Türk Ocakları yeni harflerin düzenlenmesi için kurslar açmışlardır. İlk dört ay içinde 5000 öğretmen yeni alfabeyi öğrenerek yeni kursların idaresini üzerlerine almışlar ve bütün memleketi bir okula dönüştürmüşlerdir.

1928 yılının sonbaharında yalnız öğretmenlerin idare ettiği kursların sayısı 5500'ü bulmuştur. Bu kurslara 220.000 öğrenci kaydolmuştur. Aynı yılın Ekim ayı içinde ilk ve ortaokulların bütün kitapları yeni yazı ile basılarak okullara dağıtılmıştır.⁸⁶

Son biçimini alan yeni Türk alfabesi, Ekim 1928'de devlet dairelerinde yavaş yavaş uygulanmaya başlanmıştır. Atatürk'ün bitmek bilmeyen enerjisiyle yoğun bir çaba harcanmış, iki ay kadar kısa bir zaman içinde sasirtici sonuçlar alınmıştır. İnanılmaz bir hızla eski yazıdan yeni yazıya geçilmiştir. Yeni Türk alfabesinin resmen benimsenip yasallanması için TBMM'nin tatilinin sona ermesi beklenmiş, Meclis açılır açılmaz, Atatürk yine yazı devrimi konusunda ağırlığını koymuştur.⁸⁷

⁸⁵ Ergün, **Atatürk Devri Türk Eğitimi**, s. 94.

⁸⁶ İlhan Başgöz-Howard Wilson, **Türkiye Cumhuriyetinde Eğitim ve Atatürk**, Ankara, Dost Yayınları, 1968, s. 118.

⁸⁷ Bilal N. Simsir, **Türk Yazı Devrimi**, Ankara, TTK Basımevi, 1992, s. 208.

1 Kasim 1928 günü III. Dönem TBMM'nin II. Toplantı yilini açarken Atatürk, her bir donanımlı bireyin öğretmen gibi davranması gerektiği yolunda sunları söylemiştir:

“Aziz arkadaşlarım; her şeyden evvel her inkisafın ilk yapı taşı olan meseleye temas etmek isterim. Her vasıttan evvel büyük Türk milletine onun büyük emeklerini kısır yapan çorak yol haricinde kolay bir okuma yazma anahtarı vermek lazımdır. Büyük Türk milleti cehaletten az emekle kısa yoldan ancak kendi güzel ve asil diline kolay uyan böyle bir vasıta ile siyirilabilir. Bu okuma yazma anahtarı ancak Latin esasından alınan Türk alfabesidir. Basit bir tecrübe Latin esasından alınan Türk harflerinin, Türk diline ne kadar uygun olduğunu, şehirde ve köyde, yası ilerlemiş Türk evlatlarının ne kadar kolay okuyup yazdıklarını güneş gibi meydana çıkarmıştır.”

“Büyük Millet Meclisi'nin kararıyla Türk harflerinin kat'iyet ve kanuniyet kazanması, bu memleketin yükselme mücadelesinde basli basına bir geçit olacaktır. (...) Efendiler! Türk harflerinin kabulüyle, bu memleketin bütün vatanını seven yetiskin evlatlarına mühim bir vazife tevcih ediliyor. Bu vazife; milletimizin kâmilan okuyup yazma için gösterdiği sevk ve aska bilfiil hizmet ve yardım etmektir. Hepiniz hususî ve umumî hayatımızda rast geldigimiz okuyup yazma bilmeyen erkek, kadın her vatandasımıza öğretmek için tehalük göstermeliyiz. (...) Hiç bir muzafferiyetin hatlarıyla kıyas kabul etmeyen bir muvaffakiyetin heyecanı içindeyiz. Vatandaşlarımızı cehaletten kurtaracak bir sade muallimligin vicdanî hazzı mevcudiyetimizi isba etmiştir.”⁸⁸

Atatürk'ün bu konuşması sürekli alkışlarla kesilmiştir. Meclis cosku içindedir. Atatürk'ün konuşmasından sonra hiç vakit yitirilmeden Meclis Baskanı ve başkanlık divanı seçilmiştir. Hemen arkasından harfler yasası görüşülmeye başlanmış ve harfler yasasını incelemek üzere hemen bir komisyon kurulmuştur. On beş kişilik özel komisyon on beş dakikada incelemesini bitirmiştir.⁸⁹

Türk harflerinin kabul ve uygulanması yasa tasarısının gerekçesinde ise Arap harflerinin Türk diline uymadığı, bu harflerle Türkçe kelimelerin yazılamadığı ve yazılanların da doğru okunmadığı, böylece doğru okuma-yazmanın bir sınıfın imtiyazı haline geldiği, matbaacılık ve başka alanlarda eski harflerin çok masraflı

⁸⁸ TBMMZC, 1 Kasım 1928, C. 5, Devre 1, s.4-5.

⁸⁹ Simsir, age, s. 209-210.

oldugu belirtilerek, hükümetin bir yazı sistemi hazırlattığı, bunun tecrübesinin de yapıldığı açıklanmıştır.⁹⁰ “Cumhuriyet döneminde de, Tanzimat ikilikleri gibi bir yazı ikiligi yaratılmaması için hükümet bu inkilâbi bir yasa ile tespit etmek gereğini duymuştur.”⁹¹

Yasa ile ilgili diğer konuşmaların ardından yapılan oylama ile maddeler tartısmasız, oy birliği ile kabul edilmiştir. 3 Kasım 1928’de Resmi Gazete ile yayınlanan 1353 sayılı “Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun” on bir maddeden ibarettir.⁹²

Yeni harflerin mecliste kabul edilmesini büyük bir gururla anlatan Muallimler Mecmuası, yine aynı gururla muallim ordusunun bu harfleri çok hızlı bir şekilde öğrenip ve aynı hızla öğrettğini söyle anlatmaktadır:

“Cumhuriyetimizin yeni muallim ordusu vekillerinin ve Büyük Meclisin teveccühünü kazanan bir mesai göstermiştir. Bu mesai harf inkilâbında kurtuluş harbinin emsalsiz savaşı derecesini bulmuştur. Cumhuriyet’in bu yeni ordusu yeni harfleri bizzat ve bir anda kavramakla kalmamış 400000 çocuğa iki ayda ve müteakiben 500000 yetiskine en kısa bir zamanda tamamen öğretmiştir. Her ilk mektep muallimi bu yıl içinde daimi şekilde gündüz bir, gece bir sınıfla ve her gün cem’an 90 çocuk ve yetiskinle uğramıştır.”⁹³

Alfabe eğitimi çeşitli yayınlara da konu olmuştur:

“Alfabe tedrisatına dair bilhassa son seneler zarfında, birçok yeni fikirler ortaya atılmıştır. Bunlar kısmen tatbik edilmiş ve muhtelif neticeler elde edilmiştir. Bu sahada tetkikat yapan mürebbi muallimlerin bazıları bir alfabe tedrisatının aleyhindedirler. Onlara göre bir alfabe tedrisati yoktur. Muallim okumağı, eline tevdi edilen çocukların seviye ve idrak kabiliyeti nispetinde, çocuk ruhuna uygun bir tarzda, hiçbir alfabe yardımı olmadan, en mantiki, en kolay vasıtalarla tedris edebilmelidir.”⁹⁴

⁹⁰ TBMMZC, ⁹⁰ TBMMZC, 1 Kasım 1928, C. 5, Devre 1, s.7-9.

⁹¹ Ergün, **Atatürk Devri Türk Eğitimi**, s. 100.

⁹² T.C. Maarif Vekilligi, **Maarifle İlgili Kanunlar**, İstanbul, Maarif Matbaası, 1940, s. 17-18.

⁹³ Muallimler Mecmuası, “Türkiye Cumhuriyeti On Yıllık Maarif İşleri”, C. 9, Fevkalade Sayı, s. 284- 285

⁹⁴ Muallimler Mecmuası, 1 Kanunisani 1930, c. 7, S. 1, s. 23.

Makalenin devamında alfabe kullanmadan eğitim vermenin çok mesuliyetli bir iş olduğundan bahsedilmiş mutlaka çocuğa en basit şekliyle aktarılması gerektiği savunulmuştur.

2.3.4. Millet Mektepleri

Cumhuriyet'in ilân edilmesiyle beraber ülkemizdeki okuma-yazma bilmeyen büyük kitlenin cumhuriyet ilkelerine göre nasıl eğitileceği, en azından nasıl okutulacağı tartışılmaya başlanmıştır. Teklif edilen önerilerin başında "Halk mektepleri" veya "Halk Dershaneleri"nin kurulması geliyordu. Bu arada Türk Ocaklarının "Halk Evi" olması, gece okullarının veya seyyar okulların kurulması vs. de öneriler arasında yer almıştır.

Cumhuriyetin ilanından sonra başlatılan okuma-yazma seferberliğinde Türkiye Muallimler Birliği'nin kilit rolü üzerine aldığını görmekteyiz. 1925'ten itibaren Muallimler Birliği Genel Merkezi'nin yayınladığı talimatname uyarınca tüm birlik merkez ve subelerinde Halk Mektepleri'nin açıldığını görmekteyiz.

Muallimler Birliği'nin gösterdiği bu gayret ve çabayı göz ardı etmeyen İç İşleri Bakanlığı da bir nizamname yayınlarak Muallimler Birliği'ne destek vermiştir.

Mustafa Necati'nin Birliğin 1926'da yapılan üçüncü kongresindeki konuşmasını dikkate alacak olursak Halk Mektepleri'nde okuma yazma öğrenenlerin sayısı elli bindir. O günün şartlarında ve Arap harfleriyle yapıldığını düşünecek olursak bu rakam azımsanamayacak derecede büyüktür.

Mustafa Necati'nin yeni eğitim örgütünde, Bakanlıkta bir Halk Eğitimi Birimi kurması ve John Dewey raporunda kurulması tavsiye edilen Halk Dershaneleri'ni gerçekleştirme çalışmaları, 1927 yılında ürünlerini verdi. Bakanlığın Halk Terbiyesi subesi, "Halk Dershane ve Konferansları Talimatnamesi" hazırlanmıştır. İlk Halk dershanesi veya mektebi kuruluşları da 1927 yılı içinde gerçekleşmiştir.

Millet mekteplerinin açılmalarından önce yapılan çalışmalar 1927 yılında çıkarılan Halk Dershaneleri yönetmeliğine göre, gönüllü öğretmen ve aydınlar tarafından yürütülmüştür.

1928 Eylülünde, Halk Fırkası'nda, Halk dershanelerinin durumu görülmüştür. Sayıları 3.304'ü bulan bu dershanelerde 64.302 kişiye halk eğitimi

çalısmalari yapılmıstır.⁹⁵ Bu verileri dikkate aldıgımızda Yeni Türk harflerinin halka öğretilmesi görevini CHP'nin büyük ölçüde üzerine aldığını, öğretmen ve aydınların da destek verdiğini görmekteyiz.

Bakanlık 1928 Temmuz'unda yeni bir "Halk Mektepleri Talimatnamesi" hazırlamıştır. 11 Kasım 1928'de "Millet Mektebi teskilatına dair Talimatname Bakanlar kurulunda kabul edilip yürürlüğe konulmuştur. Elli bir maddeden oluşan bu Yönetmelik ve Yeni Türk Harfleri Yasası ile Türkiye'de örgün ve yaygın eğitim alanında bir seferberlik başlatılmıştır. Hazırlanan bu yönetmelikle Mustafa Kemal, Millet Mekteplerinin başöğretmeni olarak kabul edilmiştir.⁹⁶

Halk Dershanelerine alternatif olarak oluşturulan Millet Mektepleri yönetmeliğine göre sistem üç aşamalı olacaktır.

A programı ile okuma yazma öğretilmesi, B programı ile A'yi bitirenlere yaşamları ve işleri için gerekli temel bilgilerin verilmesi, C programı ile de B'yi bitirenlere daha üst düzey eğitim verilmesi amaçlanmıştır.⁹⁷

Dönemin Milli Eğitim Bakanı olan Mustafa Necati'nin valiliklere gönderdiği genelgede, 1 Ocak 1929 tarihinden itibaren her öğretmene bir Millet Mektebi sınıfı açtırılması istenmiş, bir kurs döneminde başarılı olamayanların sonraki kursa katılmalarının sağlanması ve tek öğretmeli köylerde ise hem A hem de B dershanelerinin açılması gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca yapılan bu çalışmalar neticesindeki somut verilerin de 10 Ocak 1929 tarihine kadar Bakanlığa bildirilmesi istenmiştir.⁹⁸

Millet Mektepleri her yılın 1 Kasım'ında eğlencelerle açılmıştır. Dershanelerinde eğitimin dört ay sürdüğü bu okullardan mezun olanlara diplomalari Mart ayında verilmiştir. Bu okullardan mezun olabilmek için devam şartı koşulmuştur. Devam etmeyenler para cezası ile cezalandırılmışlardır. Bu ceza okula devami sağlamak için alınmış bir tedbirdir.

⁹⁵ Vakit gaz, 14.9.1928 (aktaran Ergün, age, s.100-101.)

⁹⁶ Maarif Vekâleti Mecmuası, 1929, S., 17, s. 75.

⁹⁷ Maarif Vekâleti Mecmuası, 1929, S. 17, s. 80-81.

⁹⁸ "Milliyet Mektepleri Teskili hakkında Tamim", **Maarif Vekâleti Mecmuası**, S. 17, s. 89-90.

Millet Mekteplerinin B dershanesinde mükemmel bir okuma yazmanın yanı sıra hesap ve ölçüler, sağlık bilgisi ve yurt bilgisi de anlatılmıştır. Bu dersler, Cumhuriyet yönetimine iyi vatandaş kazandırmada hayli etkili olan derslerdir.⁹⁹

Öğretmenler yazı inkılâbinin hemen ertesinde açılan millet mekteplerinde canla başla çalışmışlardır. Nitekim Muallimler Birliği'nin 1930 yılı kongre raporunda da bu konudan bahsedilmiştir. Bu konuyla ilgili maddede şöyle denilmektedir:

“Geçen senelerde olduğu gibi bu devrede de muallim arkadaşlarımız halk dershanelerinde muvaffakiyetle çalışmışlar, Maarif Vekaletinin de muavenet ve müzaheretine mazhar olan Birliğimiz bir çok vatanın tahsil ve terbiyesine bezli ihtiman etmiştir.”¹⁰⁰

1931 yılında toplanan İstanbul Muallimler Birliği'nin verdiği rapora göre, harf inkılâbinin başlangıcında birlik merkezinde açılan halka mahsus dersler devam etmiştir. Açık bulunan üç dershanede 138 kişinin olduğundan bahsedilmektedir.¹⁰¹

Bu dönemdeki okuma yazma oranları incelendiğinde beklenen hedefe ulaşamadığı görülmüştür. Genelde %9,2'lik bir artışa ulaşılmıştır. Ancak Harf Devrimi'nin yapıldığı günlerde yapılan açıklamalarda birkaç yıl içinde aşağı yukarı herkesin okuma yazma öğreneceğinden bahsedilmiştir. Devlet İstatistik Enstitüsünün verdiği rakamlara göre öğretmenlerin desteklediği kurların da katkısıyla okuma yazma oranları ise şöyledir:¹⁰²

Yıllar	Kadın %	Erkek %	Genel %
1927	4	17.4	10.7
1935	10.5	29.3	19.9
Artis	6.5	11.9	9.2

Tablo 3: Yıllara göre okur-yazar oranındaki artış

⁹⁹ Mustafa Albayrak, **Millet Mektepleri (1928-1935)**, DTCF Basılmamış yüksek lisans tezi, s. 52-55. (aktaran Ergün, a.g.e, s. 104.)

¹⁰⁰ Muallimler Mecmuası, 15 Mayıs 1930, C. 7, S. 8, s. 235.

¹⁰¹ Muallimler Mecmuası, Tesrinisani 1932, C. 9, S. 23, s. 94.

¹⁰² TC Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, **Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişiminin 50. Yılı**, Ankara: 1973, s. 79, 459.

2.3.5. İlk ve Orta Öğretim

1926 tarihinde yayınlanan ilkokul programı ile öğretimde toplu tediye geçilmiştir. Bu konuyla ilgili Muallimler Mecmuasında Sadrettin Celal sunları yazmıştır:

“Eski programlara göre tediye yapılırken, çocuklara bir günün bes saatinde muhtelif derslerde birbirleriyle hiç bağ ve ilişkisi olmayan çeşitli bilgiler ve konular veriliyordu.(..) Toplu tediye, derslerde ayrı ayrı konular işlenmeyecek, bir konu çeşitli yönleriyle işlenecek hem de öğrenciler gözlem ve deneye yöneltilceklerdir. Fakat haftalık ders cetvelleri ve saatlerinin eskisi gibi sürüp gitmesi ve öğretmenlerin toplu tediye yöntemini genellikle anlamamaları, bu yöntemden umulan yararı sağlamamıştır.”¹⁰³

Öğretmen örgütleri de bu konuyu kendi aralarında tartışmışlardır. Muallimler Birliği'nin yayın organı olan Muallimler Mecmuası kapakta görüşünü şöyle belirtmiştir:

“İlk mektepler için, büsbütün yeni bir tarzda program değişikliği oldu. Bu değişiklik pedagojiye ilmin müteallialarına göre vaki olmuş olduğu halde bizi bu yolda hazırlanmış bir halde buldu. Programlara ilaveten verilen irtibat cetveli de bizi alakadar ettiği kadar müstefit edemedi. Toplu tediye ne demek olduğunu ve nasıl tatbik olunacağını tamamiyle kavrayamadık. Mektep kitaplarını yazan arkadaşlarımız da programın müfredatına tabi olarak tediye mahiyetini sezemediklerinden muallimlerin işini kolaylastıramadılar.

Maarif Vekâleti bu ciheti pek güzel tatbik etmiş olduğu için geçen yıl toplu tediye usulünü görüp öğrenmek üzere arkadaşlarımızdan birkaçını Viyana'ya gönderdi.”¹⁰⁴

Toplu tediye meselesinin uygulanmasında yaşanan sorunlara değinen Sadrettin Celal bir başka makalesinde şöyle demistir:

“Toplu tediye ile ilgili birkaç esaslı tedbir almak gerekir. Mesela muallim mekteplerinin hepsi kabil olmadığı için hiç olmazsa bir kaçını; yeni terbiye cereyanlarının hâkim olduğu müessesler haline getirmek. İtiraf edelim ki; yalnız eski mezunlar ve ehliyetli muallimlerden mürekkep olan heyeti umumiye değil, son sene

¹⁰³ Sadrettin Celal, “Toplu Tediye”, **Muallimler Mecmuası**, 15 Mart 1930.

¹⁰⁴ Muallimler Mecmuası, a.g.s, s. 1-2.

mezunlari dahi yeni müfredat programlarının ruhuna muvafik surette tedrisatta bulunmamaktadırlar ve on serait dâhilinde bulunmalarına imkân yoktur.”¹⁰⁵

Toplu tedrisat tartismalari sürerken Latin harflerinin de kabul edilmesi, yasanan zorluklari iyice arttirmistir. Böylece yapılan program degisikligi ile eskiden ayri ayri okutulan derslerin simdi tek bir isim altinda, ama eski anlatis tarziyla okutulmasindan baska bir sonuç alinamamistir.¹⁰⁶

1929 yilinda çıkarilan İlk mektepler talimatnamesi ile ilköğretimin kendine has amaçlari ortaya çıkmistir. Eğitimde millilesme politikasinin uygulanmasına bu yasa yardımcı olmuştur.¹⁰⁷

Cumhuriyet hükümetleri, eğitim politikalarında ilköğretime büyük önem vermişlerdir. Bu konuda İsmet İnönü şöyle demistir:

“İlköğretimi, büyük kütleyi maddi ve manevi alanda kaldırıp yükseltecek ana tedbir sayıyorum. Yirminci asrın ileri ve kudretli bir milleti olabilmek için ilköğretim çözeceğimiz ilk meseledir. İlköğretimi olmayan memleketlerde Orta Çağ idaresi hüküm sürer.”¹⁰⁸

İlkokul programlarında 1935 yilinda da bir degisiklik olmuştur. Bu degisiklikle gerek eğitim ve öğretim yöntemleri gerekse okunan dersler bakımından bir yenilik getirilememistir.¹⁰⁹ Ancak, okullarda yapılan sınavların yeni degisen müfredata göre ve öğrenci seviyesine göre yapılmadığını düşünen Kültür Bakanlığı (Milli Eğitim Bakanlığı), ortaokullarda yapılacak yazılı ve sözlü sınavların sorularını hazırlamış ve basılı olarak okullara göndermiştir.¹¹⁰

Orta öğretim kurumlarının Cumhuriyet dönemindeki yapılanması, 1926 yilinda kabul edilen kanunla başlamıştır. Kanunda orta öğretim kurumları su bölümlere ayrılmıştır: Liseler, Orta Okullar, İlk Öğretmen Okulları ve Köy Öğretmen Okulları. Yine aynı yıl kabul edilen yasayla Türkiye’de orta öğretim parasız hale getirilmiştir. Orta öğretimle ilgili Hasan Ali Yücel şöyle demistir:

¹⁰⁵ Sadrettin Celal, “Toplu Tedrisat Münasebetiyle Bir Hasbihal”, **Muallimler Mecmuası**, 1 Kânunusani 1930

¹⁰⁶ Başgöz, a.g.e, s. 108–109.

¹⁰⁷ Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi**, s. 301.

¹⁰⁸ Ayas, a.g.e, s. 178.

¹⁰⁹ Başgöz, a.g.e, s. 109.

¹¹⁰ Tan, 31 Mayıs 1936.

“Cumhuriyet neslinin elit zümresini yetistirecek olan orta öğretim müesseselerimizin sistemli ve köklü bir surette islahi ve keyfiyetten fedakarlık etmeksizin kemmiyetle keyfiyeti muvazeneli tutarak tenkisi Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti’nin önemle halle çalıştığı davalar arasındadır.”¹¹¹

İlk ve orta öğretimin en büyük sorunlardan birisi derslik ve öğretmen yetersizliği olmuştur. Okul sayısı az olunca mevcut okullarda öğrenciler yığilmaya başlamış bu da sınıfların kalabalık olması zorunluluğunu beraberinde getirmiştir. Sınıflar kalabalık olduğu için öğrencilerin yeteri kadar derse katılımı da mümkün olmamaktadır. 1935 yılında bakanlık sınıfların en fazla elli kişilik olması gerektiği konusunda karar vermiş ve bu durum okul müdürlerine bildirilmiştir. Öğrenci mevcudu fazla olan okullarda ise birer sube açılarak sorun giderilmeye çalışılmıştır.¹¹²

1936 yılında dönemin Milli Eğitim Bakanı Saffet Arikân Mecliste yaptığı konuşmada orta öğretim kurumlarıyla ilgili şu bilgileri vermiştir:

“Cumhuriyet’in ilanında orta mekteplerde 9800 talebe vardı. Bu talebeye mukabil 1900 hoca vardı. Bunu sükranla arz etmek isterim ki, 63 bin talebe ancak buna karşılık 2100 muallim vardır.”¹¹³

Bakanın konuşmasından da anlaşılacağı üzere öğrencinin sayısı altı yedi kat artmasına rağmen öğretmen sayısında belirgin bir artış yaşanmamıştır. Dolayısıyla mevcudu sürekli artan öğrencileri okutmak için yeni okullar açmanın gereksiz olduğunu belirten Arikân şöyle devam etmiştir:

“Bu sene bunun için bulduğumuz usul çift tedrisat yapmaktır. Yani öğleden evvel 4, öğleden sonra 4 saat okutmak. Bu surette hem sınıfları azaltmak hem de mektep binalarından ve mektep heyeti talimiyesinden faydalanmak istiyoruz.”¹¹⁴

Okulların çift tedrisata geçmesi de bu konuya bir çözüm getiremeyince Bakanlık yayınladığı genelgeyle okullarda kullanılmayan izci odası, spor odası gibi yerlerin gerekirse sınıfa dönüştürülmesini istemiştir.¹¹⁵

¹¹¹ Yücel, a.g.e, s. 29.

¹¹² Tan, 13 Birinci tesrin 1935.

¹¹³ Tan, 28 Mayıs 1936

¹¹⁴ Tan, 28 Mayıs 1936

¹¹⁵ Tan, 22 Birinci Kanun 1936.

İlk ve orta öğretim kurumlarında karşılaşılan bir diğer problem de ders kitapları meselesi olmuştur. 1933 yılından itibaren kitapların bir bölümü devlet kitabı haline getirilmiş ve bakanlık bunların basılması dağıtılması işini kendi tekeline almıştır. 1939 yılında toplanan Maarif Surasında bu konu tartışılmış ve Suradan sonra bütün kitapların devlet kitabı olarak bakanlık eliyle basılması kabul edilmiştir.¹¹⁶ Tanin gazetesinde bu konuyla ilgili çıkan haberde şöyle denilmektedir:

“Her sene olduğu gibi bu sene de okul kitaplarının birçoğu bulunmamakta ve bu yüzden talebeler müskül bir durum içinde bocalamaktadır. Milli Eğitim Bakanlığı, eğitim davasının halli ve muvaffakiyeti için miktarı her gün artan talebe mevcudunun ihtiyacını karşılayacak kadar kitap basmak ve satışı çıkarmak için tedbirler almalıdır.”¹¹⁷

2.3.6. Köy Okulları (Köy Enstitüleri)

İlk öğretmen okulu olarak da adlandırılan klasik öğretmen okullarından mezun olanların genellikle köylerde görev almak istememeleri, alanların ise, şehir hayatından çok farklı olan köy şartlarına pek ayak uyduramamaları, Osmanlı Dönemi’nde binlerce köyün öğretmenden mahrum kalmasına sebep olmuştur.¹¹⁸ Bu durum karşısında ilk kez II. Mesrutiyet devrinde köye öğretmen yetistirme politikası gündeme gelmiş ancak uygulanamamıştır.¹¹⁹

Köye öğretmen yetistirme politikası Cumhuriyet döneminde de sık sık gündeme gelmiştir. Maarif Vekâleti’nin daveti üzerine Türkiye’ye gelerek bir rapor veren John Dewey, köy mekteplerinde özellikle Türk hayatının temeli olan çiftçilerin ihtiyacını karşılayacak mekteplere öğretmen yetistirmek için çeşitli tipte öğretmen okulları açılmasını önermiştir.¹²⁰ 1925 yılında ülkemize gelen Alman Kühne ise ayrı bir köy okulu projesini desteklemeyerek onun yerine mevcut okullarda pratige dayalı eğitimin verilmesini savunmuştur.¹²¹

¹¹⁶ T.C. Maarif Vekilligi, **Birinci Maarif Surası(17–29 Temmuz 1939)**, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1991, s. 139–179.

¹¹⁷ Tanin, 3 Ekim 1945.

¹¹⁸ Öztürk, a.g.e, s. 125.

¹¹⁹ Akyüz, Türkiye’de Öğretmenlerin..., s. 302.

¹²⁰ John Dewey, **Türkiye Hakkında Rapor**, İstanbul: Devlet Basımevi, 1939, s.19.

¹²¹ Kühne, “Türkiye’de Mesleki Terbiye’nin İnkisafına dair Rapor”, **Maarif Vekâleti Tebligler Mecmuası**, 1927, sayı 12, s. 1–17.

Mustafa Necati Bey'in Maarif Vekiligi döneminde 1926 yılında Denizli ve Kayseri'de birer öğretmen okulu açılarak soruna çözüm bulunmaya çalışılmıştır. Ancak bu okullardan olumlu sonuç alınamamış ve 1932'de kapatılmalarına karar verilmiştir. 1932- 1933 yılında kent çocuklarının %75'i ilkokula gidiyorken köy çocuklarının ancak %20'si bu olanaktan yararlanabilmistir.¹²²

Resit Galip'in Maarif Vekili olmasından sonra köy okulları projesi enine boyuna tartışılmış, konuyla ilgili olarak gazete ve dergilerde yazılar çıkmıştır.

Bu konuyu ciddi bir problem olarak gören Muallimler Mecmuası basyazarı Kazım Nami, makalesinde sunları yazmıştır:

“İyi bir muallim olmak için idealist, fedakâr, feragat sahibi bir adam olmak lazımdır. Böyle bir muallim, neler yapmaz, neler yaratmaz ki. Fakat iste idealist olmak kolay değildir. Şehirlerin muallim mekteplerine, İstanbul'un yüksek mekteplerine, Darülfünuna gelen gençler, geldikleri yerler, Anadolu'nun en ücra köyleri de olsa, bir daha geri dönmek, mütevazî yurtlarında terakki ve feyiz amili olmak istemiyorlar. Bu bizim en büyük derdimiz.”¹²³

Köy mektepleri konusu dönemin tek partisi olan CHP'nin grup toplantılarında ve 1935 yılındaki IV. Kurultayı'nda görülmüştür. Bu kurultayda hazırlanan programda “köy çocuklarının köy hayatının ihtiyaçları doğrultusunda eğitilmeleri gereği” üzerinde durulmuştur.¹²⁴

Köy eğitimini sorununu çözmek için çözümler aranırken 1935'te Atatürk'ün alay komutanı Hakkı Tekçe'nin, bir gözlemini Atatürk'e anlattığı, Atatürk'ün de bunu dönemin Milli Eğitim Bakanı Saffet Arıkan'a ilettiği anlaşılmaktadır.

“Alay komutanı, okuma-yazma öğrenen er ve çavuslara yarin köyelerine döndüklerinde okuma-yazma bilmeyenlere de okuma-yazma öğretmenlerini öğütlemiş. Durumu Atatürk'e anlatmış. O'da Saffet Arıkan'ın bu konu üzerinde bir düşünmesini istemistir.”¹²⁵

Atatürk'ün tavsiyesi üzerine bu konu üzerinde ciddi olarak düşünen dönemin Milli Eğitim Bakanı Saffet Arıkan, Mecliste yaptığı konuşmada memleketimizdeki

¹²² Mehmet Özel, **Köy Enstitüleri**, Ankara: Kültür Bakanlığı, 2. basım, 1997, s. 4-5.

¹²³ Kazım Nami, “Örnek bir Köy Muallimi”, **Muallimler Mecmuası**, 15 Nisan 1930, C. 7, S. 6, s. 171.

¹²⁴ Kafadar, a.g.e, s. 294-295.

¹²⁵ Cavit Binbaşoğlu, **Çağdas Eğitim ve Köy Enstitüleri: Tarihsel Bir Çerçeve**, İzmir, 1993, Dikili Belediyesi Kültür Yayınları, s. 24.

otuz bes bin köyde öğretmen olmadığını belirtmiş ve mevcut öğretmen okullarının da bu ihtiyacı karşılayamadığını söylemiş ve söyle devam etmiştir:

“Muhterem arkadaşlar, düşündüğümüz sudur: Bugün basta kahraman ordumuz bütün memlekete samil ve baslarında binlerce zabiti olan bir mekteptir. Bahusus Harf inkilâbindan sonra orduda okuma-yazma bilenlerin miktarı %90’i geçmiştir. Hele küçük zabıtlık yapmış olanlar bugün köylerde mükemmel muallimlik yapmaktadırlar.”¹²⁶

Milli Eğitim Bakanı’nin mecliste yaptığı bu konuşmadan köy öğretmenliği meselesinin geçici de olsa çözümlenmeye çalışıldığı görülmektedir. Ancak zabıtların da bu konuda yeterli olamaması Bakanlık yeni arayışlara itmiştir. Nihayet, Bakanlığın onayı ile Eskisehir’in Mahmudiye köyünde ilk eğitim kursu açılmış, kurstan mezun olanların başarılı çalışmalar yürütmesi üzerine, 1937 yılında “Köy Öğretmenleri Kanunu” çıkarılmıştır. Çıkarılan bu yasaya göre, Eğitim ve Tarım Bakanlıkları tarafından, tarım işleri yapmaya elverişli yerlerde açılan kurslarda yetistiren köy eğitimcileri, nüfusu öğretmen atamak için elverişli olmayan yerlere, eğitim ve öğretim işlerini görmek, tarım işlerinin bilimsel bir şekilde yürütülmesinde köylüye yardımcı olmak amacıyla atanacaktır.¹²⁷

1937 yılından itibaren eğitimci yetistirme çalışmaları devam ederken köy eğitimcilerini yetistirmek için de çalışmalar başlamıştır. Daha sonra köy enstitülerinin çekirdeğini teşkil edecek bu okullardan ilki Eskisehir’de açılmıştır.¹²⁸

1939 yılında toplanan I. Milli Eğitim Surası’nda da köy eğitimcilerini yetistirme politikaları enine boyuna tartışılmıştır. Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel Surayı açış konuşmasında şöyle demiştir:

“Köyde ilköğretim işine gelince; mesele burada büsbütün başka bir vaziyet arz etmektedir. Memleketimizde mevcut kırk bin köyden otuz iki bininde nüfusun dört yüzden aşağı olması ve köylerin birçoğunun birbirinden uzak mesafede durması, köyde hayat şartlarının şehirdekilerle kıyas edilemeyecek bir manzara göstermesi, köylerde ilköğretim meselesinin klasik usullerle halledilmesine imkân vermeyecek amillerdir... İlköğretimin köylere girmesinde yapılacak ilk iş, realiteyi olduğu gibi

¹²⁶ Tan, 28 Mayıs 1936.

¹²⁷ Meral Pazar, **Demokratik Bir Anıt Kurum: Köy Enstitüleri**, Ankara: 2001, Güldikeni Yayınları, s. 33.

¹²⁸ Binbasioglu, a.g.e, s. 25.

görmek, onun apaçık gösterdiği vaziyetten ümitsizliğe düsmeksizin icap eden tedbirleri almak ve tatbik etmektir. Köy hayatının kendine mahsus şartlarını göz önünde bulundurmadan köyde eğitim isini şehir hayatına kıyas ederek tanzim etmenin sakatlığını, tecrübe bize fiili surette göstermiştir.

Köy öğretmen okullarında yetisecek öğretmenlerimiz, köy bünyesinin asırlardan beri bize ibram ettiği(zorladığı) halde ancak Cumhuriyet devrinde zarureti duyurduğu kalkınma hareketinin yorulmaz ve idealist yapıcılarını olacaktırlar.”¹²⁹

Bakanın konuşmasından da anlaşılacağı üzere köyü kalkındırma görevi öğretmene verilmektedir. I. Milli Eğitim Surası'nın sonunda alınan kararlar incelendiğinde köy okullarının süresi üç yıldan beş yıla çıkarılmıştır.¹³⁰ Bu karar köy çocuklarının şehirdeki akranlarıyla aynı eğitimi almalarını sağlamıştır.

Köy okullarının üç yıldan beş yıla çıkarılmasını Öğretmen Sesi dergisi olumlu karşılamakla birlikte bu konuda öğretmenlerin bazı problemlerle de karşı karşıya geleceğini belirtmiştir. Öğretmen Sesi dergisi çekincelerini şöyle ifade etmiştir:

“Maarif Vekâleti köy okullarının süresini beş yıla çıkartırken öğretmenlerin durumunu göz önünde bulundurmamış mıdır? Bir öğretmenin beş sınıfı birden okutabilecek ehliyet ve iktidar gösterebileceğine ihtimal vermek mümkün değildir. Bir taraftan öğretmen adedi çoğaltılırken diğer taraftan köy okullarının tahsil senelerini arttırmak arasında mantıklı bir münasebet göremiyoruz. Eğer öğretmenler yeterli miktarda köy öğretmeni yetinceye kadar kullanılacak ondan sonra yerlerini öğretmenlere bırakacaklarsa ihtiyacı karşılayacak nispette yeniden köy okulu açılması gerekecektir. Hatta bu ders yılı başında bu müesseseler faaliyete geçmelidir. Aksi takdirde bu hayırlı müesseselerden beklenen randıman alınamaz.”¹³¹

Köy okullarında öğrenim süresinin üç yıldan beş yıla çıkarılması, köy öğretmeni sorununun öğretmenlerle çözülemeyeceğini ortaya koymuştur. Köy sorunu sadece öğretmen sorunu da değildir. Köyün tarım ve sağlık sorunlarını öğretmenler

¹²⁹ T.C. Maarif Vekilligi, **Birinci Maarif Surası(17-29 Temmuz 1939)**, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1991, s. 6-7.

¹³⁰ T.C. Maarif Vekilligi, a.g.e, s. 643-644.

¹³¹ Öğretmen Sesi, 15 İkinci Tesrin 1939, S. 37-90.

bir noktaya kadar çözebilmişlerdir. Bunun için yetişmiş elemana ihtiyaç vardır. Bu nedenden dolayı açılması düşünülen okul sadece öğretmen okulu olmamalıdır. Bu düşüncelerle hazırlanan yasa tasarısında kurumun adı “Köy Enstitüsü” olarak saptanmıştır.¹³²

Köy Enstitülerini yaratan koşullar incelendiğinde halkın okuma-yazma bilmeyen büyük kısmının köylerde yaşamı, çalışan nüfusun büyük bir kısmının çiftçi olması, köy öğretmeni yetistirme işinin devam ettirilmesi gibi sebepler sıralanabilir.¹³³

Tüm bu şartlar göz önüne alınarak 17 Nisan 1940 tarihinde 3803 sayılı kanunla Köy Enstitüleri kurulmuştur. Bu yasada okulun amacı şöyle ifade edilmektedir:

“Köy öğretmeni ve köye yarayan diğer meslek erbabını yetistirmek üzere ziraat işlerine elverişli arazisi bulunan yerlerde, Maarif Vekilligince açılır.”¹³⁴

Köy Enstitüleri açıldıktan sonra, okulların basına getirilen İsmail Hakkı Tonguç, yayınladığı genelgede enstitülerin dayandığı temel ilkeleri şöyle özetlenmiştir:

“Köyde eğitimci ve öğretmen olarak yetişecek elemanlar devlete büyük ve uzun yıllar sürecek külfet yüklememelidir. Bunun için okul üretici bir okul olmalı, yaşayabilmesi için gereken bütün araçları kendisi üretmelidir. Ancak ilk kuruluşlarında devletten yardım görmelidir. Bu okullarda öğrenciye köy genel hayatının işlemesine yarayacak birkaç meslek birden öğretilmelidir.”¹³⁵

Köy enstitülerinin açılma kararının ardından hemen harekete geçen bakanlık, enstitü binalarının projesi için ödüllü bir yarışma bile düzenlemiştir.¹³⁶ Kuruluşuna dair yasanın çıkmasından sonra memleketimizin uygun olan yerlerinde kurulmaya başlanan köy enstitülerinin sayısı 1948’de 28’i bulmuştur. Enstitülerde, kültür derslerinin yanı sıra ziraat dersleri ve çalışmaları ile teknik dersler ve çalışmalar da yapılmıştır. Bu okulların süresi ise ilkokuldan sonra beş yıl olmuştur.

¹³² Binbasioglu, a.g.e, s. 29.

¹³³ Pazar, a.g.e, s. 47-55.

¹³⁴ TC Maarif Vekilligi Tebligler Dergisi, 29 Nisan 1940, C. 2, S. 68.

¹³⁵ “Köy Enstitüleri: Uyandırılan Köy”, **Cumhuriyet Ansiklopedisi**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 3. b., 2002, C. I., s. 346-347.

¹³⁶ Tan, Temmuz 1940.

1947 yılından sonra programlarında yapılan değişimle “felsefelerinden ilk belirgin uzaklaşmayı” yasayan enstitüler, 1952 ve 1954 yıllarında yapılan değişikliklerle Köy Enstitüleri ilk öğretmen okullarıyla birleştirilmiştir.¹³⁷

2.3.7. Halkevleri

Halkevleri, 1931 yılında Türk Ocaklarının, Türk Halk Bilgisi Derneği'nin ve Muallim Birliklerinin "kendilerini feshetmelerinden" sonra, uzun araştırma ve incelemeler neticesinde 19 Şubat 1932'de ilk defa 14 yerde birden açıldı: Afyon, Ankara, Aydın, Bolu, Bursa, Çanakkale, Denizli, Diyarbakır, Eminönü, Eskişehir, Konya, Malatya ve Samsun.¹³⁸ 1932 yılının sonlarına gelindiğinde Halkevi sayısı yirmi dörde üye sayısı ise 34.000'e ulaşmıştır.¹³⁹

Halkevleri'nin yedinci kuruluş yıldönümünde İsmet İnönü yaptığı konuşmada halkevlerinin açılış sebebini şöyle açıklamıştır: “*Türk cemiyetini yükseltmek, yüceltmek, moralini arttırmak, verimini çoğaltmak için açılmıştır.*”¹⁴⁰

Halkevleri'nin kuruluş amaçları incelendiğinde CHP'nin uyguladığı siyaseti halka yaygın ve inkılâpların halk arasında yerleşmesini sağlayan bir kurum olarak dikkati çekmiştir. Parti ileri gelenleri de bu durumu sürekli tekrarlamışlardır. Halkevlerinin birinci kuruluş yıldönümünde konuşma yapan İsmet Paşa şöyle diyordu:

*“Halkevleri Cumhuriyet Halk Fırkası'nın kendi prensiplerinin ne olduğunu ve bu prensiplerin memlekette nasıl tatbik edildiğini her gün halkımıza söylemek için basılı basına bir merkezdir.”*¹⁴¹

İsmet Paşa'nın da dediği gibi halkevleri partinin halka inmesi için en iyi propaganda merkezi olmuştur. Bu nedenle öğretmenlerin ve diğer aydınlarında bu örgüt içerisinde sürekli görev almaları gibi bir sonuç ortaya çıkmıştır. Halkevlerinin artık hem aydınlanma yuvası hem de bir öğretmen örgütü gibi çalışması istenmiştir. Ancak Muallimler Birliği bu duruma tepki göstermiştir. Öğretmenlerin Halkevlerinde görev almalarıyla beraber artık Muallimler Birliği'ne gerek kalmadığı

¹³⁷ Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s. 338-342.

¹³⁸ Mustafa Ergün, *Atatürk Devri Eğitim Tarihi*, s.150.

¹³⁹ Ülkü(Halkevleri Mecmuası), “*B. Sükrü Kaya'nın Açılış Nutku*”, C. 11, S. 61, s. 1.

¹⁴⁰ İlköğretim, 4 Mart 1939, C. 1, S. 3, s. 33.

¹⁴¹ “İsmet Paşa'nın Nutku”, *Ülkü (Halkevleri Mecmuası)*, Mart 1933, C. 1., S. 2, s. 100.

ve Muallimler Birliği'nin Halkevleriyle bütünleştirilmesi fikrinin basına yansdığı dönemde Öğretmen Sesi gazetesinde bu fikri eleştiren bir yazı yayınlanmıştır:

“Biz birliklerimizin federe edilmesini isterken onların feshini düşünenlerin olduğunu öğrenerek hayretler içinde kaldık. Öğretmen birliklerimizin dağıtılmasını istemek, Maarifimizin ilerlememesini istemek kadar gariptir. Bu garabeti haklı göstermek için de öğretmenlerimizin Halkevleri'ne iltihak etmeleri lüzumundan bahsolunuyor. Meslektaşlarımızın umumi kültür ocakları olan, Halkevlerinde çalışmalarına birlikler neden mani olsun? Her suurlu öğretmen, Halkevlerinin ancak kendi yararlı çalışmasıyla canlanıp yaşayabileceğini takdir etmez mi sanılıyor? Meslektaşlarımız bu işi bir vatan borcu biliyorlar. Çekinmeden söyleyebiliriz ki bu ocakların en sayılı üyelerini bu gün öğretmenlerimiz teskil etmektedir.”¹⁴²

Halkevlerinin kurulmasından sonra bütün inkılâpçı örgütler bir çatı altında toplanmaya çalışmıştır. Mevcut öğretmen örgütlerinden de güçlerini bu yeni kurulusa aktarmaları istenmiştir.¹⁴³

Halkevlerinin açılışının altıncı yıldönümü nedeniyle bir konuşma yapan İçişleri Bakanı B. Sükrü Kaya da öğretmenleri gösterdikleri gayretten dolayı şu sözlerle tebrik ediyordu:

“En evvel takdirinize arz etmek istediğim kitle öğretmenlerdir. Çocuklarımızın, genç dimağlarının ve vicdanlarının terbiyesini, eline emanet ettiğimiz bu gençler öğretmen ve eğitmen ödevlerini, mektep duvarlarının ve siralalarının dışına da çıkararak halkevlerinde ve halk kürsülerinde halkımızın bilgilerini ve görgülerini arttırmak için çalışmaktadırlar... Öğretmenlerimiz, bu vazifelerinin, ciddiyet ve ehemmiyetini müdrik olarak çalışmaktadırlar. Vasıtaları arttıkça tesirleri de, gerek genişlik ve gerek derinlik itibarıyla daha çok artacaktır. Kendilerini övmek bizim için bir borçtur.”¹⁴⁴

İçişleri Bakanının yaptığı bu konuşmadan da anlaşılacağı üzere öğretmenlerin mesai saatleri dışında da Halkevlerine vakit ayırdıkları görülmektedir. Hem okulda hem de Halkevlerinde öğretmene biçilen görev halkın aydınlatılmasıdır. Öğretmenler de bu görevi konuşmadan da anladığımız üzere en iyi şekilde yapmaya çalışmaktadırlar.

¹⁴² Öğretmen Sesi, 15 Subat 1936, sene 6, S. 37-29, s. 1.

¹⁴³ Akyüz, a.g.e, s.274.

¹⁴⁴ “B. Sükrü Kaya'nın Açılış Nutku”, **Ülkü(Halkevleri Mecmuası)**, C. 11, S. 61, s. 2-3.

Öğretmenlerin Halkevlerine gereken önemi verdiğini ve Halkevlerinde her türlü göreve hazır olduklarını, Halkevlerinin yedinci kuruluş yıldönümüne gönderdikleri kutlama mesajından da anlamaktayız.

“İmtiyazsız ve sinifsiz bir halk topluluğu içinde ve kendi şahsiyetinde mesut olmak isteyen Cumhuriyetçi Türkiye'nin eseri olan bu kültür evleri, vatan hizmetine büyük bir başarı ile çabalarını ispat etmişlerdir. Kendilerini herkesten çok ve her zaman Halkevlerinin içinde ve emrinde sayan öğretmen ailesi mesut inkisafıtan doğan sevinçle, yeni halkevlerimize de muvaffakiyetler diler.”¹⁴⁵

Öğretmenlerin halkevleri içinde çalışmalarını parti-öğretmen ilişkisini de iyice arttırmaktadır. Parti, öğretmenlerden Halkevlerine girmelerini istemiş, bu kuruluşlara girmek içinde partiye kaydolmak şartını koymuştur. Böylece binlerce öğretmen Partiye kaydını yaptırmıştır.¹⁴⁶ Örneğin Muallimler Mecmuasında yazdığına göre İzmirli öğretmenler, partinin 1935 yılındaki kurultayına gönderdikleri kutlama mesajlarında, parti fikirlerini yayacak olanların öğretmenler olduğunu açıklamışlardır.¹⁴⁷

2.3.8. Cumhuriyet Dönemi Öğretmen Sorunları

Cumhuriyet dönemine gelindiğinde, eğitim ve öğretmen yetistirme problemi yüz yili asan bir süre çözülememiş, ele aldıkça da içinden çıkılamayacak bir halde bulunmaktadır. İlköğretimin temeli olan Darülmuallimin ve Darülmuallimat işleri de aynı durumdadır.¹⁴⁸

İlkokul öğretmeni yetistirme konusunda Cumhuriyet döneminde izlenen yol, sayıları çok fakat öğrencisi az ve öğretimi yetersiz ilk öğretmen okullarının sayısını azaltmak, öğrenci mevcudu ve öğretim niteliğini yükseltmeye çalışmak şeklinde özetlenebilir.¹⁴⁹

Cumhuriyet'in ilk eğitim öğretim yılı olan 1923-1924'te ilk öğretmen okullarının sayısı 20, öğrencilerinin sayısı 3990 iken 1943-1944'te okul sayısı 11'e öğrencilerin sayısı ise 2528'e düşmüştür.¹⁵⁰ Bu rakamlardan da anlaşılacağı gibi

¹⁴⁵ İlköğretim, 4 Mart 1939, C. 1, sayı 3, s. 36.

¹⁴⁶ Akyüz, a.g.e, s. 271.

¹⁴⁷ Muallimler Mecmuası, Nisan-Mayıs 1935, S. 38-39, s. 210.

¹⁴⁸ Nevzat Ayas, **Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitimi Kuruluşları ve Tarihçeleri**, Ankara, M.E. Basımevi, 1948, s. 404-405.

¹⁴⁹ Yahya Akyüz, **Türkiye'de Öğretmenler**, s.223.

¹⁵⁰ Ayas, a.g.e., s. 409.

rakamlar arasında orantili olmayan bir değişim yaşanmıştır. Bu orantısız dağılımın yanında şehirlerdeki öğretmen okullarında yetişen öğretmenlerin köylere gitmekte pek istekli görünmemeleri de diğer bir sorun olmuştur. Bu gençler köylü çocuğu olsalar dahi buna yanasmamışlardır. Çünkü şehir öğretmen okullarının, öğrencileri köylerin ihtiyaçlarına ve şartlarına göre yetistirememişlerdir. Ayrıca, köy öğretmenliği için maaş ve kıdem yönünden de bir fark gözetilmemiştir.

Köylük bölgelerde yaşanan öğretmen sorununu çözmek için Maarif Teskilati da çalışmalarda bulunmuştur. 789 sayılı Maarif Teskilati Kanunu ile ilk muallim mekteplerinin yani basında bir de “köy muallim mektepleri” kabul edilmiştir. 1927–28 ders yılında Denizli Erkek Muallim Mektebi açılmış, Kayseri’de de bir Köy Muallim Mektebi kurulmuştur. Bu konuyla ilgili hazırlanan talimatnamede bu okulların süresi üç yıl olarak belirlenmiştir. Parasız yatılı olan bu okullara kaydolabilmek için ilkokul mezunu olmak gerekmektedir. Bu okulları bitirenler beş yıl köylerde görev yaptıktan sonra eğer yapılan imtihanında başarılı olurlarsa beş senelik muallim mektebi mezunu sayılacaklardır. Bu okullar için bir de program hazırlanmıştır. Ancak uygulama aşamasına geçildiğinde bu okulların amaca göre çalışmadığı görülmüş Kayseri Köy Öğretmen Okulu 1932’de, Denizlideki de 1933’te kapatılmıştır.¹⁵¹

Çok sayıda öğretmen yetistirme sorunu ilk kez Mustafa Necati’nin Milli Eğitim Bakanlığı döneminde gündeme gelmiştir(1925–1929). Mustafa Necati on merkezde her biri 600 mevcutlu 10 öğretmen okulu açarak her yıl 3000 öğretmen yetistirmeyi düşünmüştür. Sağlığında bunlardan ancak dördünü açabilmiştir. 1926 yılında mecliste yaptığı konuşmada sunları söylemiştir:

“Maarif teşkilatımızın islahi için evvela düşünülecek mesele, muallim yetistirmek meselesidir. Muallim ordusu, kadrosu yapılmadan doğrudan doğruya binalar yapmak tabiidir ki doğru değildir. Onun içindir ki muallim teşkilatını takviye etmek ve muallimlerimizi bir an evvel yetistirmek mecburiyetindeyiz. Bunun üzerine azami bir surette çalışarak her sene 3000 muallim yetistirmeliyiz ki on sene zarfında bir buçuk milyon çocuğumuz okuyabilsin.”¹⁵²

¹⁵¹ Ayas, a.g.e., s. 409-410.

¹⁵² Muallimler Mecmuası, “Türkiye Cumhuriyeti On Yıllık Maarif İşleri”, **Muallimler Mecmuası**, C. 9, Fevkalade Sayı, s. 277–278

Saffet Arikan'ın 1936'da mecliste söylediğine göre ilk öğretmen okullarında her yıl ortalama 650 mezun verilmekte, fakat ölüm, emeklilik, istifa gibi nedenlerle öğretmen artışı 300-350'ye düşmektedir. Bakana göre, bu gidisle 35 bin öğretmensiz köye Cumhuriyet ancak yüz yıl sonra öğretmen gönderebilecektir.¹⁵³

Cumhuriyet'in ilan edildiği yıl Türkiye'de 10102 ilköğretim öğretmeni vardır. Bunların 9021'i erkek, 1081'i kadındır. Eğitim bakanı Saffet Arikan'ın Mayıs 1936'da mecliste söylediğine göre, o tarihte öğretmenlerin sayısı 13834'tür. Bunlardan 3518'i erkek ve 3515'i kadın olmak üzere 6933'ü kentlerde bulunmaktadır; köylerde ise 5825'i erkek ve 1076'si kadın 6901 öğretmen görevlidir.

Orta öğretimde 1923'te 796 ortaokul ve 513 lise öğretmeni olmak üzere 1309 öğretmen vardır. 1935 yıllarında bu sayı 2354'ü ortaokul ve 1029'u lise öğretmeni olmak üzere 3383'e yükselmıştır.¹⁵⁴

Ancak öğrenci sayısındaki artışla karşılaştırıldığı zaman, öğretmen sayısındaki artışın daha az olduğu görülmektedir. Örneğin; 1923-1924 öğretim yılında 1 öğretmene 33 öğrenci düşerken, bu sayı 1937-1938 öğretim yılında 48'e yükselmıştır. Öğretmene düşen öğrenci sayısının yükselmesi, niteliksiz öğretmen okullarının yerine, nitelikli, az sayıda öğretmen okulu açma düşüncesiyle birlikte 1924 yılında kapatılan medreseler yoluyla yetistirilene öğretmen kaynağının kurumasi sonucu ortaya çıkmıştır.

Tablo 4: Şehir ve Köylere göre Öğretmen Sayıları¹⁵⁵

Yıllar	Şehir	Köyde	Toplam
1923-24	-	-	10.102
1927-28	6.165	6.469	12.634
1931-32	6.943	7.121	14.064
1935-36	6.967	6.891	18.858

Bu tabloya bakıldığı zaman 1923-1936 yılları arasında şehir ve köylerde görev yapan öğretmen sayısının hemen hemen aynı olduğu anlaşılmaktadır. O dönemde nüfusun çoğunluğunun köylerde yaşadığı düşünülürse dağılımın dengesiz olduğu görülmektedir.

¹⁵³ Akyüz, *Türkiye'de Öğretmenlerin..*, s. 223.

¹⁵⁴ Akyüz, a.g.e, s. 221-222.

¹⁵⁵ *Cumhuriyet Dönemi Bazı Süreli Yayınlarına Yansıyan Öğretmen Sorunları (1929-1961)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mart 1999, s. 23.

İlkokul öğretmenlerinin başlangıç maaşlarını 600 kuruş olarak saptayan 8 Nisan 1923 tarihli kanunda öğretmenlere asgari bir yaşam düzeyi sağlanmadığı gibi öğretmenler maaşlarını düzenli bir şekilde de alamamışlardır.

27 Aralık 1924 tarihli ve 538 sayılı kanun, 600 kuruşluk asgari maaşı 1000 kuruşa çıkarmış ve buna her üç sene bir 200 kuruş zam yapılacağını öngörmüştür.

Mustafa Necati'nin zamanında çıkarılan 22 Mart 1926 tarihli ve 789 sayılı Maarif Teskilatı'na dair kanunla maaş başlangıcı yeniden saptanmıştır: Öğretmenlerin maaşları asgari 15, öğretmen yardımcılarının 8 lira olacak ve maaşlara üç sene bir %15 zam yapılacaktır. Ayrıca, ayda 1000 kuruştan çok ve 500 kuruştan az olmamak kaydıyla ev kirası ücreti verilecektir. 18 Mayıs 1929'da çıkarılan kanunla bir ilkokul öğretmenin eline 40 lira geçerken bu rakam 1930'da 42-43 liraya yükseltilmiştir. 30 Haziran 1939'da yapılan yeni düzenlemeyle yeni mezun bir öğretmenin eline 50 lira geçmektedir.¹⁵⁶

Öğretmenlerin ekonomik kaygılarının yanı sıra bu dönemde düzenlenmesine gidilen diğer bir konuda öğretmenlerin hukuki statüsüdür. 13 Mart 1924 tarihli ve 439 sayılı Orta Tedrisat Muallimleri Kanunu'na göre, "Muallimlik devletin umumi hizmetinden talim ve terbiye vazifesini üzerine alan müstakil sınıf ve derecelere ayrılan bir meslektir." ve "Maarif hizmetinde asil olmak muallimlikdir." Bu mesleğin yetenekle de ilgisi bulunduğu için bir sanat cephesi, kendi özelliklerine göre bir teknigi de vardır.¹⁵⁷

Yüksek ve Orta Darülmüallimin ve Darülmüallimat mezunları Bakanlığın göstereceği okullarda bir yıl "muallim mavinî" unvanı ile staj yapmak zorunda kalmışlardır. Bu sürenin sonunda "muallim" unvanını almışlardır. Meslek okulu çıkışlı olmayanlara öğretmenlik çeşitli kanunlarla açık tutulmuştur. Bunlar mesleğe; sürekli maaşlı, öğretmenliğin tüm hak ve görevleri ile geçici, ücretli, ek görevli şeklinde geçiş yapmışlardır.

İlköğretmen okulundan yetişemediği halde ilkokullarda öğretmenlik yapmak isteyenlerle ilgili en önemli kanun 20 Mayıs 1926 tarihli ve 842 sayılı İlk Mektep Muallim ve Muallim Muavinleri Hakkında Kanun'dur. Md. 5'e göre "Eski bes senelik İdadilerden veya orta- mekteplerden mezun olanlar muallim mekteplerinde okunup da

¹⁵⁶ Akyüz, **Türkiye'de Öğretmenlerin.**, s.235-246.

¹⁵⁷ Ayas, a.g.e, s. 330.

kendilerinin mezun oldukları mekteplerde görmedikleri derslerden imtihan, vermek sartiyla ilk mektep muallimi olurlar". Md. 6'ya göre, de "Eski yedi senelik Idadilerden veyahut Liselerden mezun olanlar veya âli mekteplerde tahsil edenler, meslek derslerinden imtihan edildikten sonra muallim olurlar. Ali tahsillerinde meslek dersleri görenler bu imtihana tabi tutulmazlar." ¹⁵⁸

Cumhuriyetin ilanından günümüze kadar geçen süreçte en ciddi problemlerden birisi öğretmenlerin sayısal eksikliği olmuştur. Ya öğretmen okulları yeteri kadar mezun verememiş ve öğretmen açığı büyümüş ya da Maliye Bakanlığı yeterli kadroyu vermediği için mezun olsalar dahi öğretmenler atanamamış ve yine okullar öğretmensiz kalmıştır. 1935 yılında 750 kadar ilkökul öğretmeni mezun olmasına rağmen, yeni kadrolar açılmadığı için bosta kalmışlardır. Sadece iyi dereceyle okulu bitirenlerin ataması yapılmıştır. ¹⁵⁹

İlkökul öğretmenlerinin atanmalarıyla ilgili bu durum göze çarparken ortaokullarda da mezun olan öğretmenler ihtiyacı karşılayamamıştır. Bunun üzerine yapılan öğretmenlik sınavının yazılı kısmını elli kişi geçmesine rağmen sözlü sınavda başarılı olan çıkmamıştır. Bu nedenden sınavın tekrar edilmesine ve kazananların hemen atanmasına karar verilmiştir. Fakat bu öğretmen adaylarının tamamı sınavı kazansa bile öğretmen ihtiyacını karşılayamayacağından yeni sınavların açılması kararlaştırılmıştır. ¹⁶⁰

1935 yılında Türkiye'deki ilkökul öğretmenlerinin sayısı on sekiz bine ulaşmaktadır. Bu öğretmenlerin üçte ikisi ise bayandır. Öğretmen okulunu bitirdikten sonra bütün öğretmenlerin sekiz yıl mecburi hizmet görevi vardır. Bu konuyu göz önüne alan bakanlık, evlenen bayan öğretmenlerin sekiz yıllık mecburi hizmet görevini kaldırmıştır. ¹⁶¹ Bu uygulamayla evlilik durumunda bayan öğretmenlerin, eslerinin yanına tayin isteyebilmelerini olanaklı hale getirmiştir. Böylece bayan öğretmenlerin evlilik nedeniyle görevden ayrılmaları da önlenmek istenmiştir.

Öğretmenlerin gerek hukuki statüsü gerekse maddi imkânlarının Cumhuriyet döneminde de istenilen seviyeye ulaşamadığını savunan Kazım Nami, Muallimler Mecmuasındaki yazısında şöyle devam etmiştir:

¹⁵⁸ Akyüz, **Türkiye'de Öğretmenlerin.**, s. 227.

¹⁵⁹ Tan, 4 Temmuz 1935.

¹⁶⁰ Tan, 6-7 Temmuz 1935.

¹⁶¹ Tan, 16 Haziran 1935.

“Muallimlerin her millette o kadar büyük kıymet ve ehemmiyeti vardır ki o kıymet ve ehemmiyeti ancak yeni bir rejim tesis eden suurlu heyetler bilir. Muallim bizde, Mesrutiyete kadar bir kalem odacısı derecesinde bile mevkiî haiz değildi. Mesrutiyetten sonra muallime ehemmiyet verilir gibi oldu. Cumhuriyette bu itibar biraz daha arttı; fakat kâfi ve lazîm dereceye varmadı.”¹⁶²

Öğretmenlik mesleği tüm düzenlemelere rağmen Cumhuriyet döneminde de hak ettiği yere ulaşamamıştır. Öğretmenliğin bir meslek olduğu hukuki düzenlemelerle belirtilmesine rağmen, Cumhuriyetin ilk yıllarında öğretmene olan ihtiyaç herkesin öğretmen olabileceği kanısını da beraberinde getirmiştir. Bu konuyla ilgili rahatsızlık duyan öğretmenlerin sayısı da azımsanmayacak derece de fazladır. Dönemin en güçlü öğretmen dergilerinden birisi olan Öğretmen gazetesinde konu şöyle ifade edilmektedir:

“Bizde muallimlik bir meslek midir? Yoksa meslek olmaya yüz tutmuş mudur? Bu iki suale de hayır cevabını vermeye mecburuz!”

Liseden gelir muallim olur, ziraat mektebinden gelen muallim olur. Üniversitenin bilmem su bölümünü bitirir muallim olur... Peki, böyle dört bir taraftan gelme meslek erbabinin toplandığı bir iş meslek sayılabilir mi?

Muallimliği meslek bilmedikçe ve meslek haline getirmedikçe, maarifte ne yaparsak yapalım bir hiçtir. Yeni nesilden istikrar ve istikamet istiyorsak önce maarifte bunları ayıralım muallimlerimize kıymet verelim...”¹⁶³

Öğretmen gazetesinde bu konuyla ilgili getirilen çözüm önerileri ise şöyle sıralanabilir:

- ? Sadece öğretmen okulu mezunlarını öğretmen olarak atanmalıdır.
- ? İlk, orta ve lise öğretmenleri arasında derece ve maaş ayrımı gözetilmemelidir.
- ? Öğretmenlikte ilmi payeleri, çalışma ve ihtisas payeleri haline getirilmelidir.¹⁶⁴

Cumhuriyet döneminde öğretmen hukuki, mali ve mesleğe ilişkin problemlerinin yanı sıra ciddi anlamda sağlık problemleri yaşadıklarını

¹⁶² Kazım Nami, “Muallimlerin Kıymeti”, **Muallimler Mecmuası**, 1 Nisan 1930, C. 7, S. 5, s. 130.

¹⁶³ Öğretmen, Mayıs 1953, C. 6, S. 65, s. 5.

¹⁶⁴ Öğretmen, a.g.s., s. 5-6.

görmekteyiz. Bu konuyla ilgili kamuoyu yaratmak amacıyla Muallimler Mecmuasi bir anket baslatmıştır. Konuyla ilgili olarak dergide çıkan haberde Tahsin Demiray şöyle yazmıştır:

“Türkiye’nin her tarafından tedavi için İstanbul’a gelen ve burada naçar ve muntazar kalan arkadaşların hemen her gün birliğimize müracaatları var. Bunlar geldiklere yerlere süratle dönmezlerse burada ölüyorlar; bunu gözlerimizle görüyoruz.

İtiraf etmek gerekir ki bunlar için ne bizzat muallimlerin yaptıkları hususi bir yardım teşkilatı vardır ne de hükümetin ayrı bir tedbiri. Fakat derakap ilave edelim ki hükümetimizin ayrı bir tedbiri yoksa bu kabahat bizimdir. Çünkü bu mesele üzerine alakadarların nazari dikkatlerini layik olduğu şekilde celbe çalismamisizdir.”¹⁶⁵

Tahsin Demiray’ın bu yazisiyle beraber tüm yurttaki hasta muallimlerin belirlenmesi için bir anket baslatılmıştır. Derginin bir sonraki sayısından anladığımız göre baslatılan bu seferberlik yankısını bulmuş ve Maarif Vekâleti olaya müdahale etme gereği duymuştur.

İlk mektep muallimlerinin sihihi vaziyetlerinin tespiti için ilk tedrisat sihihiye müfettişlerinden, her sene Haziran bidayetinde vekâlete gönderilmek üzere raporlar süratle istenmiştir.¹⁶⁶

Cumhuriyet dönemi öğretmen sorunları genel olarak değerlendirildiğinde, öğretmenlerin sayısal, hukuki, ekonomik ve örgütlenme gibi sorunlarının olduğu görülmektedir.

Öğretmenlerin sayısal durumunda Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren bir artış görülmektedir. Ancak okul ve öğrenci sayılarındaki artış daha fazla olduğu için, öğretmen sayısındaki artış yeterli olmamıştır. Öğretmen yetistirme politikasında da önemli adımlar atılmasına rağmen kaliteli öğretmen yetistirmede sorunlar yaşanmış öğretmen ihtiyacı başka mesleklerden karşılanmaya çalışılmış bu da öğretmenlik mesleğinin kalitesini olumsuz etkilemiştir.

Öğretmenlerin ekonomik sorunları her geçen gün iyice artmış yaşam

¹⁶⁵ Tahsin Demiray, “Muallimlerimiz Fizyolojik Tehdit Altında”, **Muallimler Mecmuasi**, Tesrinisani 1932, C. 9, S. 23, s. 88.

¹⁶⁶ Tahsin Demiray, “Muallimlerimiz Fizyolojik Felaketlerin Tehdidi Altında”, **Muallimler Mecmuasi**, Kânunuevvel 1932, c. 9, sayı 24, s. 157.

standartları düşmüştür. Bu nedenden dolayı öğretmenler diğer mesleklere geçmeye başlamıştır. Öğretmenlerin hukuki sorunlarıyla ilgili çözümler üretilmeye çalışılmış ancak kalıcı haklar alınamamıştır.

SONUÇ

Modern anlamda öğretmen yetistirmenin başlangıç tarihi olan 1848'den Cumhuriyet'e kadar olan süreçte öğretmen yetistirmeye yeterince önem verilmemiş olması, yeni kurulan Cumhuriyet için de nitelikli öğretmen ihtiyacının en önemli eğitim sorunlarından birisi haline gelmesine neden olmuştur.

Öğretmenlerin toplumsal bir güç haline gelmeleri ancak II. Mesrutiyet'le mümkün olabilmistir. Bu dönemde ilk defa mesleki örgütler kurabilen öğretmenler, eğitim ve mesleki sorunları üzerine yayınlar çıkarmışlardır. Ancak bu örgütler iktidar tarafından yeterince desteklenmedikleri için kalıcı olamamışlardır.

Milli Mücadele dönemi öğretmen örgütçülüğü ise Mesrutiyet'in bir devamı gibidir. Bu süreçte İstanbul'da ve Osmanlı ülkesinin değişik yerlerinde kurulan öğretmen örgütleri (Encümen-i Muallimin, Muhafaza-i Hukuku Muallimin, Cemiyet-i Muallimin, Nesr-i Maarif ve Teavün-i Muallimin Cemiyeti, Mahfel-i Muallimin Cemiyeti) eğitim sorunlarının yani sıra ülkenin içinde bulunduğu koşulları da tartışmışlardır. Bu dönemin temel sorunu, ulusça var olma meselesidir. Öğretmenler de bu ortamda üzerlerine düşen görevleri yapmak için halkı Kurtuluş Savaşı'na destek vermeye çağırılmışlardır. Ancak farklı isimlerle kurulmuş olan cemiyetler başlangıçta bir araya gelememişler, dolayısıyla da ciddi bir güç olamamışlardır. Bu ölüm kalım mücadelesi sırasında Mustafa Kemal'in desteğini alan öğretmenler 1921 yılında "Türkiye Muallimleri ve Muallimleri Dernekleri Birliğini" kurarak birliği sağlamak için önemli bir adım atmışlardır. Bu birleşme öğretmenlerin seslerini daha etkili duyurabilmelerine yardımcı olmuştur. Bu birlik çağrısına ilk etapta İstanbul'daki öğretmen örgütleri (İstanbul Muallimler Birliği, Mekatib-i İptidaiye Muallimleri Cemiyeti) olumlu yanıt vermemişlerdir. Bu olumsuz yanıt siyasi olarak var olan İstanbul-Anadolu çatışmasının öğretmenler arasında da süregeldiğini düşündürmesine rağmen, İstanbul öğretmen örgütlerinin Milli Mücadele'ye ve TBMM'ye verdikleri destek bu ikiligin siyasi boyutta olmadığını göstermektedir.

Milli Mücadele döneminin başarıyla tamamlanmasından sonra başlayan siyasal inkılaplar döneminde de öğretmen örgütlenmeleri iktidarın desteğiyle devam etmiştir. Bu dönemde eğitim alanında yapılan inkılaplar daha çok çağdaşlaşmak amacıyla tasimaktadır. Dönemin öğretmen örgütü olan Türkiye Muallimler Birliği, özellikle Mustafa Necati'nin Milli Eğitim Bakanlığı döneminde oldukça aktif görevler üstlenmiştir. Tüm öğretmenleri tek bir çatı altında toplamayı basaran birlik, yapılan bütün inkılaplara destek vermiş, inkılapların yerleşmesi ve halk arasında yayılması için de elinden gelen çabayı sarf etmiştir.

1923-1930 yılları arasında yoğun olarak tartışılan eğitim meselelerinin çözümlenmesinde ve bu alanda yapılan inkılaplarda Türkiye Muallimler Birliği'nin de önemli katkıları olmuştur. Yapılması planlanan inkılaplardan önce, anketler yapılarak, konferanslar düzenlenerek halkın ve öğretmenlerin nabzi yoklanmış ve böylece inkılaplar yapılırken tabanın sesi de dinlenmeye çalışılmıştır. Vatandaşların eğitimini sağlayacak en önemli güç olan öğretmenler de bu inkılapların hazırlanması sürecinde fikir beyan ettikleri ya da bu hazırlık aşamasında görev aldıkları için gerçekleştirilen inkılâba da sahip çıkmışlar, bunun yani sıra halk arasında yayılması için büyük gayret göstermişlerdir.

Özellikle büyük bir eğitim politikası olan okuma-yazma seferberliği sırasında öğretmen örgütleri birer okul gibi çalışmıştır. Elli bine yakın yurttaşımız Birlikler sayesinde okuma-yazma öğrenmiştir. Aynı seferberlik Harf İnkılâbı sırasında da

devam etmiş, öğretmenler ve öğretmen birlikleri inkilâbin yerleşmesi için, Millet Mektepleri'nde ve Halkevleri'nde tüm güçleriyle çalışmışlardır. Öğretmenlerin kendilerini sürekli yenileyip geliştirmeleri için haftalık ya da aylık yayınlar çıkaran Birlik, böylece tüm öğretmenleri bir arada ve etkin tutmayı başarmıştır.

Türkiye Muallimler Birliği, hükümetten aldığı destekle yurdun hemen hemen her yerinde örgütlenmeyi sağlamıştır. Ancak, aynı zamanda Birlik Başkanı olan, Maarif Vekili Mustafa Necati'nin ölümü üzerine, birlik eski gücünü kaybetmiş, önce federatif bir yapıya kavuşmuş 1935 yılında ise Bakanlar Kurulu kararıyla kapatılmıştır. Öğretmenlerin mesleki örgütlenmesinin dağıtılmasının gerekçesini, incelediğimiz dönemin öğretmen dergilerinde bulmak mümkündür. Satır aralarında da olsa kapatılmanın gerekçesini hükümetin öğretmenleri sadece halkevlerinde görmek istemesinin yattığı biçiminde yorumlara rastlanılmaktadır. Ancak, 1935 yılında tüm derneklerin kapatıldığı göz önüne alındığında bu durumun ideolojik bir tercih olduğu ve öğretmenler için de bir istisna yapılmadığı anlaşılmaktadır. Bu tarihten sonra öğretmenler varlıklarını Halkevleri bünyesinde sürdürmüşlerdir.

Yukarıdaki genel değerlendirmeden hareketle, öğretmenlerin yeni kurulan Cumhuriyet'in ilk yıllarında güçlü bir örgütsel yapıya sahip olmalarını hükümetin desteğine bağlamak doğru olur. Yeni rejimin ideolojik temellerinin atılabilmesi için öğretmenler bu konuda en etkili zümredir. Bu dönemki örgütlenme öğretmenler arasında birliği sağlamış, mesleki sorunlar ve eğitim sorunları ciddi anlamda tartışılmıştır. Ayrıca devrim sürecinde öğretmen örgütünün önerileri dikkate alınmıştır. Bu da bize gösteriyor ki; Türkiye Muallimler Birliği güçlü örgütsel yapılanmaya sahip olunduğu ölçüde hükümetin eğitim politikaları üzerinde etkili olabilmektedir. Diğer taraftan Birliğin öncelikli olarak mesleki sorunlarla ilgilenmesinin eğitim sorununun çözümlenmesine ve öğretmenlik mesleğine ciddi anlamda katkılar sağladığını söylemek de doğru olur.

1935- 1946 yılları arasında yardım sandıkları kurarak ve mesleki yayınlar çıkartarak mesleki meseleleri ve eğitim sorunlarını tartışan öğretmenler bu dönemde güçlü bir örgütsel yapı oluşturmamışlardır. Dolayısıyla eğitim sorunlarıyla ilgili seslerini yükseltmeleri de mümkün olmamıştır. Bu dönemde çıkardıkları *İlköğretim*, *Okul ve Öğretmen* ve *Öğretmen Sesi* gibi mesleki yayımlar kanalıyla eğitim ve öğretmen sorunlarını tartışmayı sürdürmüşler ancak bir araya gelemedikleri için bu durum örgütlenmenin gerekliliği yolundaki bilincin yitmesine neden olmuştur. Taradığımız süreli yayınlardan anladığımız kadarıyla öğretmenler kendi dertlerine düşmüş, ne birbirleriyle ne de örgütleriyle ilgilenmişlerdir. Böylece eğitimin genel meseleleriyle ilgilenemedikleri gibi fikirlerin oluşturulmasında ve yeni düzenlemelerin hayata geçirilmesinde yeterince etkili olamamışlardır.

KAYNAKÇA

- Aksoy, Ömer Asim: **Atatürk ve Dil Devrimi**, Ankara, Milli Eğitim Basimevi, 1963,
- Akyüz, Yahya: **Türk Eğitim Tarihi**, Genisletilmiş 8.b., İstanbul, Alfa Yayinlari, 2001
- : **Türkiye’de Öğretmenlerin Toplumsal Degismedeki Etkileri 1848–1940**, Ankara, Dogan Basimevi, 1978,
- : “*Türkiye’de İl Öğretmen Kuruluslari ile ilgili Orijinal Bir Belge ve Unutulmus Bir Kaynak*”, **Eğitim Fakültesi Dergisi**, Ankara, 1971
- Arikan, Zeki: “*Hasan Ali Yücel ve İzmir*”, **Tarih ve Toplum**, İstanbul 1998, C. 29, S. 170, s. 111-116.
- Arslan, Mehmet: **Dünyada ve Türkiye’de Öğretmen Örgütlenmeleri ve Türkiye İçin Bir Model Önerisi**, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2002,
- Atatürk: **Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri**, Ankara, TTK Basimevi, 1997, C. I-III
- Atuf, Nafi: **Türkiye Maarif Tarihi Hakkında Bir Deneme**, Ankara, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, 1930.
- Aytaç, Kemal: **Gazi Mustafa Kemal Atatürk Eğitim Politikası Üzerine Konusmalar**, Ankara, Ankara Üniversitesi Basimevi, 1984.
- Aytekin, Halil: **İttihat ve Terakki Eğitim Yönetimi**, Ankara, Gazi Eğitim Fakültesi Yayinlari, 1991.
- Ayas, Nevzat: **Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitimi Kuruluslar ve Tarihçeler**, Ankara, M.E. Basimevi, 1948,
- Basaran, Ibrahim Ethem: “*Türkiye’de Eğitim sisteminin Evrimi*”, **75 Yılda Eğitim**, İstanbul, Tarih Vakfi Yayinlari, Haziran 1999,
- Basgöz, İlhan: Türkiye’nin Eğitim Çikmazi ve Atatürk, İstanbul, Pan Yayıncılık, Subat 2005,
- Basgöz, İlhan: **Türkiye Cumhuriyetinde Eğitim ve Atatürk**, Ankara, Dost Yayinlari, 1968.
- Howard Wilson:
- Baran, Tülay Alim: **Vasif Çınar**, İstanbul, Arma Yayinlari, Temmuz 2001.

- Berkes, Niyazi: **Türkiye’de Çağdaslaşma**, 7. b., İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, Ekim 2004,
- Binbasioglu, Cavit: **Çağdas Eğitim ve Köy Enstitüleri: Tarihsel Bir Çerçeve**, İzmir, Dikili Belediyesi Kültür Yayınları, 1993.
- Sadrettin Celal: *“Toplu Tedrisat Münasebetiyle Bir Hasbihal”*, **Muallimler Mecmuası**, 1 Kânunusani 1930
- : *“Toplu Tedris”*, **Muallimler Mecmuası**, 15 Mart 1930.
- Çeçen, Anil: **Halkevleri**, Ankara, Gündoğan Yayınları, 1990.
- Tahsin Demiray: *“Muallimlerimiz Fizyolojik Felaketlerin Tehdit Altında”*, **Muallimler Mecmuası**, Kânunuevvel 1932
- : *“Muallimlerimiz Fizyolojik Ttehdit Altında”*, **Muallimler Mecmuası**, Tesrinisani 1932,
- Dewey, John: *Türkiye Maarifi Hakkında Rapor*, İstanbul: Devlet Basımevi, 1939
- Ergin, Osman: *Türkiye Maarif Tarihi*, İstanbul: Eser Matbaası, 1977, C. 1–5
- Ergün, Mustafa: **Atatürk Devri Türk Eğitimi**, Ankara, D.T.C. Fakültesi Yayınları, 1982,
- : **II. Mesrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908–1914)**, Ankara, Ocak Yayınları, 1996.
- Ertem, Rekin: **Elifba’dan Alfabe’ye Türkiye’de Harf ve Yazı Meselesi**, İstanbul, Dergâh Yayınları, Ekim 1991
- Gedikoglu, Sevket: *Kemalist Eğitim İlkeleri, Uygulamalar*, İstanbul: Çağdas Yayınları, Ocak 1978,
- Gök, Fatma: *“75 Yılda İnsan Yetistirme Eğitim ve Devlet” 75 Yılda Eğitim*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, Haziran 1999
- Halkevleri Tüzüğü ve Yönetmeliği**, Ankara, Milli Eğitim Basımevi, 1973
- Hatipoğlu, M. Tahir: **Türkiye Üniversite Tarihi 1845–1997**, Ankara: Selvi Yayınevi, 1998,
- I. Memduh: *“İptidai Muallimi ve Maarif Nezareti”*, **Yeni Nesil**, 8 Eylül 1921, S. 16, Kapakta

Istanbul İli Öğretmen ve İsyarlarına Yardım Cemiyeti Nizamnamesi, İstanbul, Ülkü Basimevi, 1936.

Kafadar, Osman: **Türk Eğitim Düşüncesinde Batılilasma**, Ankara, Vadi Yayinlari, 1997.

Kili, Suna: **Türk Devrim Tarihi**, İstanbul: Türkiye İs Bankasi Kültür Yayinlari, Ocak 2001,

Koçer, Hasan Ali: **Türkiye’de Modern Eğitimin Doğusu ve Gelisimi**, İstanbul, M.E.B. Basimevi, 1991

Kodaman, Bayram: **Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi**, Ankara: TTK Basimevi, 1988,

Kuran, Ercüment: “*Öğretmenligin Degeri*”, **Bilgi**, Kasim 1956,

Künhe : “*Türkiye’de Mesleki Terbiye’nin Inkisafına dair Rapor*”, **Maarif Vekâleti Tebligler Mecmuasi**, 1927, sayi 12, s. 1–17.

Lewis, Bernard: **Modern Türkiye’nin Doğusu**, Ankara, TTK Basimevi, 1998,

Millet Mektepleri Faaliyet İstatistigi (1928–1935), İstanbul, 1936

Kazim Nami: “*Örnek bir Köy Muallimi*”, **Muallimler Mecmuasi**, 15 Nisan 1930,

-----: “*Muallimlerin Kıymeti*”, **Muallimler Mecmuasi**, 1 Nisan 1930,

-----: “*Bizim Kongremiz*”, **Muallimler Mecmuasi**, 15 Kânunuevvel 1930

-----: “*Birliklerde Tenasüt*”, **Muallimler Mecmuasi**, 15 Nisan 1930

Oguzman, Kemal: **Cumhuriyet’in 50. Yilinda İstanbul Üniversitesi**, İstanbul, 1973

Orhan, Ahmet: **Cumhuriyet Dönemi Öğretmen Örgütlenmesi**, İstanbul, Türk Dünyasi Arastirmalari Vakfi Yayinlari, 2001,

Özalp, Resat
Ataünal, Aydoğan. **Türk Milli Eğitim Sisteminde Düzenleme Teskilati**, İstanbul, Devlet Kitaplari, 1977

Özel, Mehmet: **Köy Ens titüleri**, Ankara, Kültür Bakanligi, 2. basim, 1997

- Özel, Sabahattin
Ali Ihsan Gencer: **Türk İnkılap Tarihi**, İstanbul, Der Yayınları, 8. b., 2001.
- Özerdim, Sami N.: Harf Devriminin Öyküsü, Ankara: Türk Dil Kurumu Tanıtma Yayınları, [t.y.]
- Öztürk, Cemil: **Atatürk Devri Öğretmen Yetistirme Politikası**, Ankara, TTK, 1996
- Pazar, Meral: **Demokratik Bir Anıt Kurum: Köy Enstitüleri**, Ankara, Güldiken Yayınları, 2001.
- Rasid, Hifzirrahman: *“Cumhuriyetle Degisen Maarif”*, **Muallimler Mecmuası**, Ocak-Subat-Mart 1934,
- Sakaoglu, Necdet: **Osmanlı Eğitim Tarihi**, İstanbul, İletişim Yayınları, Eylül 1991
- : Osmanlı’dan Günümüze Eğitim Tarihi, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2001.
- Selek, Sabahattin: **Anadolu İhtilali**, İstanbul: Kastas Yayınevi, 9. b., C. I, Ekim 2000.
- Sungu, Ihsan: *“Tevhidi Tedrisat”*, **Belleten**, Temmuz 1938,
- Simsek, Sefa: **Bir İdeolojik Seferberlik Eylemi HALKEVLERİ 1932–1951**, İstanbul, Bogaziçi Üniversitesi Yayınevi,
- Simsir, Bilal N.: **Türk Yazı Devrimi**, Ankara, TTK Basımevi, 1992,
- Tanilli, Server: **Nasil Bir Eğitim İstiyoruz?**, İstanbul, Adam Yayınları, Ekim 2004
- Tekeli, İlhan– İlkin, Selim: **Osmanlı İmparatorluğu’nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Olusumu ve Dönüsümü**, Ankara, TTK Basımevi, 1993
- TC Basbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü**, Türkiye’de Toplumsal ve Ekonomik Gelismenin 50. Yili, Ankara: 1973
- TC Milli Eğitim Bakanligi Talim ve Terbiye Kurulu Başkanligi Sura Genel Sekreterligi: **Milli Eğitim Suralari(1939–1993)**, Ankara, MEB Basımevi, 1995,
- T.C. Maarif Vekilligi: **Maarifile İlgili Kanunlar**, İstanbul, Maarif Matbaası, 1940,
- T.C. Maarif Vekilligi: **Birinci Maarif Surasi(17–29 Temmuz 1939)**, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1991

- Tunaya, Tarik Zafer: **Türkiye’de Siyasal Partiler**, İstanbul, Hürriyet Yayinlari, 1984, C. I-II.
- Tunçay, Mete: **Türkiye’de Sol Akımlar**, Ankara: Bilgi Yayınevi, 2. b. , 1967,
- Turan, Serafettin: **Türk Devrim Tarihi: Yeni Türkiye’nin Oluşumu (1923–1938)**, Ankara: Bilgi Yayınevi, Temmuz 1996, C. III/2,
- Unat, Faik Resit: **Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış**, Ankara, ME Basımevi, 1964
- Uzunçarsili, I.H. : **Osmanlı Devleti’nin İlmîye Teskilati**, Ankara, TTK Basımevi, 1984.
- Yalçın, Durmus: **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I-II**, Ankara, AKDİTYK, 2004
- Yücel, Hasan Ali: **Türkiye’de Orta Öğretim**, Ankara, TC Kültür Bakanlığı, 1994.
- Widmann, Horst: **Atatürk Üniversitesi Reformu**, İstanbul, İstanbul Matbaası, 1981
- Zelyut, Riza: **Millî Eğitim Suraları (Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi)**, İletişim Yayınevi, İstanbul
- “*Köy Enstitüleri: Uyandırılan Köy*”, **Cumhuriyet Ansiklopedisi**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 3. b., 2002, C. I., s. 346-347.
- Yasaroglu, Ahmet Halit: “*Mesrutiyetten Sonra İlk Muallimler Cemiyeti*”, **Öğretmen**, Aralık 1949, C. 3, S. 26, s. 8-9.

SÜRELİ YAYINLAR

Belleten (1937–1941)	Tan (1935–1940)
Bilgi (1948 – 1956)	Terbiye (1927–1933)
Birlik(1950 -1960)	Tanin (1940–1946)
Cumhuriyet (1928–1929)	Ülkü (1933- 1941)
Hâkimiyet-i Milliye (1920- 1930)	Yeni Nesil (1921)
İlköğretim (1939–1949)	Muallimler Birliği (1925 – 1927)
Maarif Vekâleti Mecmuası (1925 – 1940)	Öğretmen(1947-!960)
Muallimler Mecmuası(1922–1935)	Okul ve Öğretmen (1936–1939)
Muallimin Sesi - Öğretmen Sesi (1930–1947)	

T.C.
MUALLIMLER BIRLIGI YASASI

BIRLIGIN ADI

Madde 1: Türkiye Cumhuriyeti muallimleri, Umumi merkezi Ankara olmak üzere bir cemiyet vücuda getirmişlerdir. Cemiyetin adı Türkiye Muallimleri Birliği'dir.

BIRLIGIN MAKSADI

Madde 2: Birliğin maksadı tüm muallimlerin hukuk ve menfaatini korumak, muallim mesleğini layık olduğu mevkiye çıkartmak, meslektaşların fikri ve ictimai seviyelerini mesleğin kadro haysiyetleriyle uygun bir şekilde ala eylemek, yeni nesli iradeli, cumhuriyetçi yetistirmektir.

Birlik amacına ilmi, ictimai ve iktisadi esaslar dâhilinde temine çalışır.

BIRLIK TESKILATI: MERKEZ SUBELERİ

Madde 3: Asgari 25 muallim bulunan yerlerde birliğin bir merkezi vardır. Muallim adedi 25'i bulmayan vilayet merkezlerinde de merkez tesis olunur. Muallim sayısı 25'ten az olan yerlerde en yakın merkeze bağlı birer sube bulunur. Adedi 3'ten az olan yerlerde ayrıca sube teskil olunmaz. Bu yerlerdeki muallimler en yakın merkez subelerin kayıtlı azası kabul edilirler.

Madde 4: Her merkez senede bir defa kongresini akd ile merkezde mukayyed aza adedine göre 5 veya 7 kisten oluşan merkez idare heyetini seçer. Seçilen heyet kendi arasında bir reis, bir kâtip ve bir veznedar seçer.

Merkez idare heyetleri için ayrıca 3-4 yedek aza seçilir. Münhal vukuunda yedek azadan en ziyade reyî kazananlar heyet-i idareye geçer.

Madde 5: Her sube keزالik senede bir defa kongresini akd ile üç kişilik bir idare heyeti, aza adedi ondan dün olan subeler birer mutemet intihab eylerler.

Seçilen heyet kendi arasında bir reis ve bir kâtip seçer.

Subelerde ayrıca iki zati yedek aza olarak seçer.

Münhal vukuunda yedek aza idare azaligina geçer.

BIRLIGIN UMUMI MERKEZİ

Madde 6: Birliğin umumi merkezi on kişilik bir idare heyetinden oluşur. İdare heyeti aralarında bir reis, bir reis-i sani, bir katib-i umumi ve murahhas mesul, bir muhasip ve bir veznedar seçer.

Madde 7: Umumi merkez azasi kongre tarafından merkezde bilfiil ifayi vazife edebilecek, birlik azasi arasından rey hakkı ile ve ekseriyet ara ile seçilir. Merkez heyetinden başka ayrıca bes kişilik yedek aza seçilir. Umumi merkez azalığında inhilal vuku buldukça yedek azadan en ziyade reyi alanlar umumi merkez azalığına geçer.

Madde 8: Umumi Merkez Heyeti azasi hiçbir merkez veya sube idare heyeti azasından olamayacağı gibi divan heyetleri azasi da idare heyetlerine seçilemez.

UMUMI MERKEZ HEYETİNİN VAZİFELERİ

Madde 9: Umumi Merkez Heyeti ikinci maddede muharrer, Birlik maksadını temin ile mükelleftir.

MERKEZ VE SUBELERİN VAZİFELERİ

Madde 10: Her merkez ve sube kendi faaliyet ve teskilatına mütedair mesai programları dahili yasalarını is bu esas yasaya tevfikeyen bizzat tanzim ve tatbik ederler.

Madde 11: ...

Madde 12: Subeler ahval-i umumiyyede merkezlerle, merkezlerde genel merkezle münasebette ve muhabbette bulunurlar. Ancak acil veya fevkalade ahvalde subeler resen umumi merkeze müracaat edebilirler.

Madde 13: Birliğin Umumi kongresi her sene 15 Temmuzda Ankara'dadır. Umumi kongre merkezlerden intihab edilecek azanın haziriyla toplanır. Her merkez atideki tesbit dahilinde kongreye temsilci göndermek hakkına sahiptir.

a) Elli azaya kadar bir; elliden yüze kadar iki; yüz birden yüz elliye kadar üç v.b.

Madde 14: Kongreye katılabilmek için mevcut merkezlerin lâakal nisfi kongreye istihak etmek ve merkez adedleri nisfindan bir fazla murahhas adedi hazır bulunmak şarttır.

Madde 15: Kongre hususati sairede ekseriyet ara ile yasanın tadiline ait hususatta ise selsen ara ile iktihazi makrura eyler.

Madde 16: Umumi Birlik Kongresi inkad edecek yaslı azayı muvakkat reisliğine, en genç azayı da muvakkat muvakkat kâtipliğine intihab eder. Derhal bir reis, iki reis vekili ve dört kâtip intihab eder. Intihab edilen reis kongreyi resmen açarak Birlik Umumi merkezini teskil eden heyet-i idare ve hesap raporları okunur.

UMUMI KONGRENİN GÖREVLERİ

Madde 17: Umumi kongrenin baslıca vazifeleri şunlardır:

- a) Umumi merkez idare ve hesap heyetlerinin raporlarını kiraat ve müzakere,
- b) Umumi merkez heyetinin hesabatını tetkik ve bütçesini tanzim,
- c) Umumi merkez idare ve hesap heyetlerini intihab,
- d) Birliğin seneyi âtiyede takip edeceği tarzı hareketini tesbit,
- e) Vuku bulan teklifler hakkında müzakere ve atayı karar,

f) Umumi Heyet divanini seçmek.

Madde 18: Esas yasa tadilatı asgari on bes arkadasın verecegi bir takrir ile teklif ve kongre azasının selsen arası ile tadil olunabilir.

Madde 19: Esas yasanın tefsiri müzakere heyeti tarafından yapılır.

MERKEZ VE SUBE KONGRELERİNİN VAZİFELERİ

Madde 20: Merkez ve sube kongrelerinin baslıca vazifeleri şunlardır:

- a) İdare ve hesap heyetlerinin raporlarını kiraat ve müzakere,
- b) Hesabatı tetkik ve bütçeyi tanzim,
- c) İdare ve hesap heyetlerini intihap,
- d) İdare heyetinin gelecek sene zarfındaki mesaisini tanzim,
- e) Vuku bulan teklifler hakkında müzakere ve atayı karar,
- f) Merkez dahili yasını tendil veya yeniden tanzim.

Madde 21: Merkez kongrelerce yapılan dâhili yasaların birer sureti umumi merkez heyetine ve sube kongrelerinin yapıldıkları dâhili yasaların birer sureti o merkezin merbut olduğu idare heyetine gönderilir.

Madde 22: Umumi kongreye gönderilecek murahhasların ve mehli heyet divanının intihabi bervechi atı yapılır.

- a) İntihab edilecek murahhas ve divan heyeti azası adedi sube kongresinden evvel birlik merkezi tarafından subelere bildirilir.
- b) Gerek merkez gerek sube kongresi aynı zamanda akd olunarak birlik azası meyanından murahhas ve divan azası intihab edilir.
- c) Subeler intihab neticesini bu hususta birlik merkezine bildirmelidir.
- d) Birlik merkezi heyeti, bütün subelerden gelen mazbatalar ile merkez kongresi mazbatasını kiraat ederek reyleri tasnif ve ekseriyet kazananları subelere ve kazananlara teblig ederler.

FEVKALADE KONGRELER

Madde 23: Umumi Merkez Heyeti resen yahut mevcut merkezlerin üçte birinin gösterecekleri lüzum üzerine umumi kongreyi on üçüncü maddede muharrer tesbit ve serait dairesine ictimaya davet eder. Daveti, Umumi merkez heyeti resen yaptığı takdirde davetten evvel esbab-i mucibesini bütün merkezlere tamim ile mütalaalarını alır. Bu mütalaaların lâakal mevcut merkezlerin üçte biri tarafından tasvibi ihtiva etmesi mesruttur.

Madde 24: Merkez ve sube kongreleri de idare heyetleri tarafından resen veyahut azanın üçte birinin gösterecekleri lüzum üzerine ictimaya davet olunur.

Madde 25: Fevkalade Kongreler yalnız daveti icab eden hususati müzakere ve bu babda karar ittihaz eyler. Ancak umumi kongreye takdim eden üç ay zarfında akd edilen fevkalade kongreler. Tabi-i umumi kongrenin vazifesini de fa eder ve onun yerine kaim olur.

KONGRELERE AIT MEVAIDI UMUMIYE

Madde 26: Kongrelerde nisabi müzakere mevcut aza miktarinin nisfindan bir fazlasidir. İlk içtimada ekseriyet bulunmazsa kongre kısa bir müddet talik olunur. İkinci içtimada kongre açılabilir.

Madde 27: Kongrelerde bir umum intihabat reyî hafi ile yapılır.

Madde 28: Umumi kongreye istirak edecek murahhasların azimet ve avdet harcirahları ve iaseleri mensub oldukları merkez kasasından tesviye olunur. Umumi merkez murahhasların yalnız abonelerini temin eder.

HESAP HEYETLERİ

Madde 29: Gerek Umumi ve gerek umumî merkez sube kongreleri idare heyeti raporunun kiratından sonra, Umumi kongre bes, merkez kongreleri üç ve sube kongreleri bir kişilik murakibleri intihab ederler. Bu heyetler idare heyetlerini geçen sene zarfındaki maliyetlerinden yapılan bütçeyi devafukuu tetkik ve buldukları neticeyi kongrenin tasvip tasnikine arz eder.

HEYET DIVANLARI

Madde 30: Birliğin umumî merkezinden umumî kongre tarafından selsen ekseriyetle umumî kongre azası arasından mültehip bes kişilik bir Umumi Haysiyet Divanı sube murahhaslarının istirakiyle her merkezin istirak edeceği kongre tarafından selsen ekseriyetle intihab olunan üç azadan mürekkip birer haysiyet divanı vardır. Haysiyet divanları mesleğin ve meslektaşların, haysiyet mütaallik vezaif ile mesgul olurlar.

Madde 31: Umumi haysiyet divanı merkez haysiyet divanlarının kararlarını ikinci derecede olarak rüyet ve karara rabt eder. Umumi haysiyet divanının kararları katidir. Merkez haysiyet divanları resen veya birlik azasından on zatın veya idare heyetlerinin müracatı üzerine tetkikat icra ve mukarrerat ittihaz eyler.

Madde 32: Her sube ve merkez kendi varidatı ile idare olunur.

VARIDAT MEBLAĞLARI

Madde 33: Subelerin varidat meblağları şunlardır:

- a) Duhuliye ve tahaddüt sehriye
- b) Tebraat
- c) Bazı tesebbüsati iktisadiye ve ziraiye hâsilası

Madde 34: Merkezlerin varidat meblağları şunlardır:

- a) Duhuliye ve tahaddüt sehriye
- b) Tebraat
- c) Müsamere, sergi ve buna mümessil tesebbüsât hâsilası

Madde 35: Umumi merkezlerin varidat meblağları şunlardır:

- a) Teberruat
- b) Asari müntesire hâsilati
- c) Muavenetler
- d) Müsamere, sergi ve buna mümessil tesebbüsat hâsilası

BIRLIK TESKILATININ MESARIFATI

Madde 36: Merkez ve subelerin mesarifatı mahalli ihtiyaçlara göre bütçelerinin kongrelerce tanzimi sırasında tertib ve tesbit olunur. Bütçelerini birer, subeler merkezlerine merkezler de umumi merkeze göndeririler.

Madde 37: Umumi merkezin mesarifatı, Umumi kongrenin tanzim edeceği bütçe ile tanzim olunur.

BIRLIGE KIMLER AZA OLABILIR

Madde 38: Türkiye Cumhuriyeti'nin resmi ve hususi mekteplerinde çalışan her Türk, Muallim Birliğinin tabi azasıdır. Aza, mukayyed azadan iki arkadaşın takdimi ile kaydolunur. Meslekten muvakkaten ayrılıpta mesleğe manevi merbutiyetlerini muhafaza ve izhar edenler mütekayit muallimlerde aza olabilirler.

Madde 39: Aza birliğe kayd olunurken zira kendini takdim eden iki zat tarafından imzalanmış bir beyanname verir. Kaydolunan azaya hürriyet varakasıyla, birliğin alamet-i farikası olan kokart verilir.

Madde 40: Türkiye Muallimler Birliğine, müzaheret ve muavenetten bulunmak suretiyle mesleğe meslektaşlara karşı alaka ve muhabbet gösterenlere fahri meslektaşlık ünvanı, umumi merkez heyeti tarafından vahi olacak teklif üzerine kongre tarafından verilir. Fahri meslektaş, birliğin kokartını tasamak hakkına haizdir.

BIRLIK AZASININ MALİ TAHRİRLERİ

Madde 41: Duhuliye ve tahaüd-ü sehriye her merkez ve subenin nizamname-i dâhiliyesi ile tayin olunur.

Madde 42: Tahaddüt-ü sehriyenin suret-i istibdası merkez ve subelerin kendi yapacakları nizamname-i dâhiliyeleriyle tesbit olunur. Ancak altı ay sıra ile tahaüdlarını vermeyenler istifa etmiş oluncakları için azadan sehri taahüdlerinin talep edildiğini isbat edecek bir usulun vüzu lazımdır.

Madde 43: Birlik teskilatı, teberruat kabul eder. Varidat temin eyleyen vasitalara müracaat edilebilir. Bu varidat, bütçelerin fevkalade kısmına irad kaydolunur.

AZANIN MECBURIYETLERİ

Madde 44: Türkiye Muallimler Birliği azası, birliğin tüm nizamname, talimatname ve kararlarına riayete mecburdur. Riayet etmeyenleri, birliğin maksatlarına ve menfaatlerine muhalif harekette bulunanlara, meslek ve meslektaşlarının haysiyetlerini ihlal edenlere merkez haysiyet divanınca ilk defasında ihdaratda bulunulur. İhtara ragmen bu nevi hareketlerine devam eden aza hakkında merkez

haysiyet divani müdafati dinledikten sonra o arkadasi müstegfi ad eder. Bu karari, umumi heyet divani ikinci defa tetkik ve hakkında müstegfi karari verilen azanın itirazlarini dinler. Azanın asgari bir ay zarfında itirazlarini tahriri olarak umumi haysiyet divanina göndermeye mecburdur. Aza itirazini bir ay zarfında vermekten istinkâf ettiği takdirde haysiyet divani kendi tahkikati üzerine karar verir. Umumi haysiyet divaninin karari katidir.

BIRLIGIN ILMİ FAALİYETLERİ

ILMI UMDELER

Madde 45: Birlik:

- a) Terbiye ve tedrisatta vahdet esasini suret-i katiyede istikrarini,
- b) Maarif siyaseti umumiyemizin de mevkurenin ve cumhuri prensiplere müstenit bulunmasini,
- c) Bütün mekteplerede, talim ve terbiye hareketlerinde bu esasların hâkimiyetini umde ittihaz etmistir.

Madde 46: Birlik teskilatinin umdelerinin tahkiki için azasina ve umuma mahsus konferanslar müsamereler ve içtimalar tertib, kitap ve risale nesr eder.

ILMI HEYET

Madde 47: Birliğin ilmi faaliyetlerine salim bir istikamet vererek, birliği tekil eden merkezler ve subelerin bu vadedeki mesailerinden yekdiglerine ve efkârî umumiyeyi haberdar eylemek ve birliğin nesri efkârî bir mecmua çıkarmakla mükellef on kişilik bir ilmi heyete maliktir.

Madde 48: İlmi heyet umumi birlik kongresi tarafından ekseriyet agra ile birlik azasi meyanından intihab edilir.

BIRLIGIN İKTİSADİ FAALİYETLERİ

Madde 49: Birliğin ikinci maddede muharrer maksatlarına irismek için müracaat edeceği iktisadi vasıtalar sunlardır:

- a) Tassaruf sandıkları teskil etmek,
- b) Kooperatif vücuda getirmek

Bu hususlar hakkında umumi kongre is bu esasi yasadan ayrı birer yasa yapilabilecektir.

Madde 50: Merkez ve subeler azasina baslica su esaslar dâhilinde mümkün olduğu mertebede muavakatte bulunurlar.

- a) Muallimlere hayat ve mâisetlerini temin edecek vesailerini tekabül eyleyecek maas tahsisine gayret etmek.
- b) Vazifesiz kalan, hastalanan, malül olan, evlenen, çocuğu dogan muallimlere ve ölen muallimlerin ailelerine yardım etmek.
- c) Muallimlere sihi ve elverisli mesken temin etmek
- d) Birbirleriyle evlenen muallimlerin vazifelerini ifa etmelerini temin etmek

- e) Muallimlerin tekmiil vesaiti nakliyeden azami derecede teskilat ile istifadelerini kanun ile tahti temine aldirmek.
- f) Muallimlere mehanen doktor, ilaç ve hastane temin etmekten ibarettir.

Madde 51: Merkez ve subeler muavenet miktar ve suretlerini bizzat tesbit ve tetkik ederler. Yalnız bu babta tanzim olunacak talimatnamenin bir suretini umumi merkeze gönderirler.

MÜTEFERRİK MADDELER

Madde 52: Birlik ugrunda fevkalade alısanlara selam gönderilir. Yahut isimleri merkez ve subelerin iftihar levhalarına kayd ve fotograflari merkez ve subelerin salonlarına talik olunur. Abideler reks edilir.

Madde 53: Bütün bu taltifler umumi kongre tarafından icra olunur.

Madde 54: Ölen arkadaşların cenazeleri mevcut azanın istiraki ile ve merasimle kaldırilir. İsimleri senelik kongrede hürmetle ve ruhlari taziz olunur.

Madde 55: Bila mazurat üç içtimada hazır bulunmayan murahhaslar idare azasi heyeti İdare kararıyla müstevfi addolunur.

Merkezi umuminin karar ve tensibiyle veyahut suru saire ile esbab fevkalade-i mesruya binayen muvakkad olarak merkezlerden infikak eden idare azasi yerine heyeti idarenin gsterecegi lüzum üzerine yedek aza vekâlete ifayi vazife eder.¹⁶⁷

¹⁶⁷ Muallimler Birliği, Agustos 1925, sene 1, sayi 2, s. 80–85.